DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

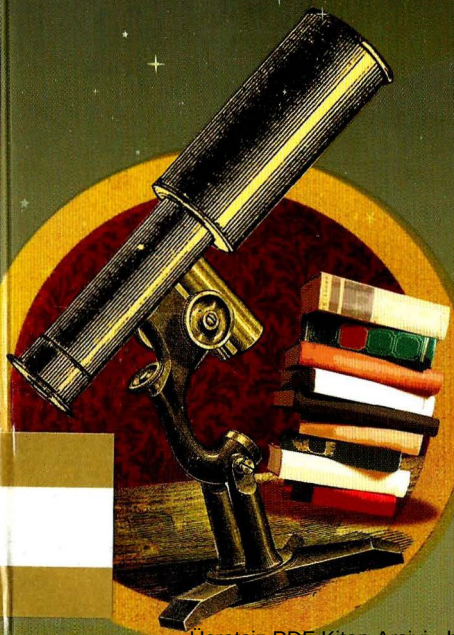
• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

→ CEPKAYNAĞI

AYDINLANMA

AKLINI ÖZGÜRCE KULLANMAK İÇİN ÇİZGİBİLİM

LLOYD SPENCER – ANDRZEJ KRAUZE

NTV

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AYDINLANMA

Lloyd Spencer - Andrzej Krauze

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

AYDINLANMA

THE ENLIGHTENMENT

Lloyd Spencer, Andrzej Krauze

Metin © Lloyd Spencer 1997 Tüm hakları saklıdır.
İllüstrasyon © Andrzej Krauze 1997 Tüm hakları saklıdır.

2010 baskısından çevrilmiştir.

NTV YAYINLARI DİREKTÖRÜ
Elif N. Kutlu

YAYINA HAZIRLAYAN
Onur Kaya

ÇEVİRİ
Erhan Kibaroğlu

DÜZELTİ
Adnan Bostancıoğlu

GRAFİK
Ayhan Şensoy

PROJE KOORDİNASYON
Yakup Akyıldırım, Özgür Akhan

SATIŞ YÖNETMENİ
Tüzün Bülbül

BASKI
Ömür Matbaacılık A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. No: 20 Haramidere - İstanbul 34524
Tel: (212) 422 76 00 Faks: (212) 422 46 00

1. Baskı: Haziran 2012

ISBN: 978-605-5443-49-8

NTV yayınları

Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık ve Ticaret A. Ş.
Maslak Mah. G45 Ahi Evran Polaris Cad.
Doğuş Power Center No: 4 Maslak 34398 İstanbul
Tel: (212) 304 08 88 - Faks: (212) 335 03 48

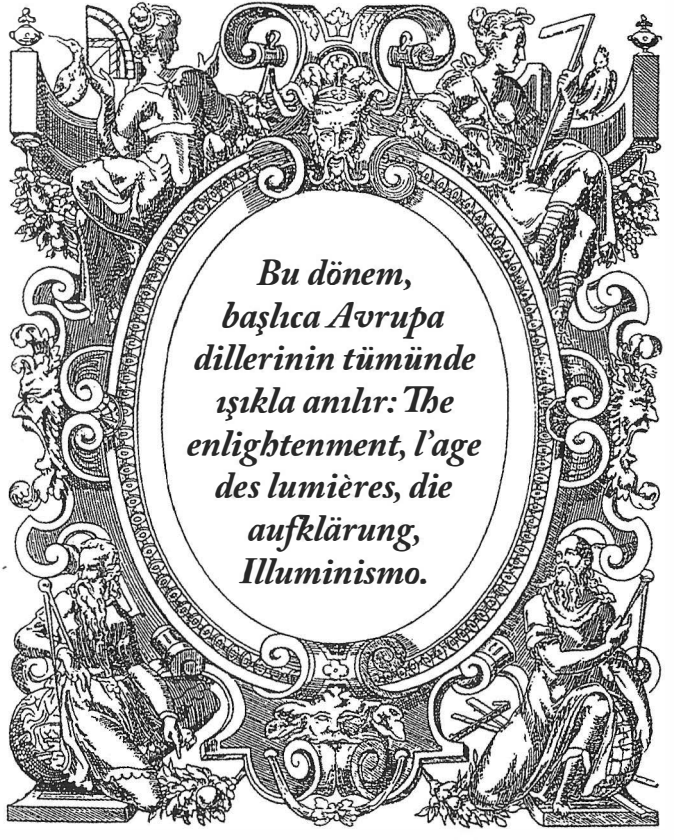
info@ntvyayinlari.com
www.ntvyayinlari.com

Sertifika No: 12444

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org
Bu kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bırakın Işık Saçılsın...

Aydınlanma 18. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'yı sarmış entelektüel bir akımdır. Paris'te ortaya çıkıp tüm Avrupa'ya ve Amerikan kolonilerine yayılmıştır. Yazar ve düşünürlerden oluşan gruplar 18. yüzyılda eşine az rastlanır entelektüel bir uyum havası yaratmıştır.

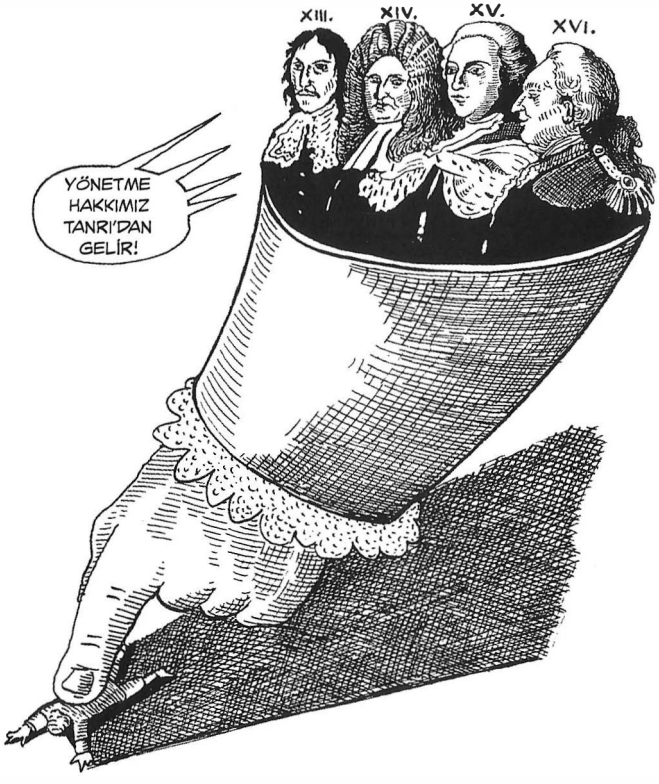

Aydınlanmacı entelektüeller kendilerini insanlığın en büyük tutku ve olanaklarını simgeleyen büyük bir hareketin parçası olarak gördü. Onlar, bu yeni tartışma ve eleştiri merakının kendilerini amaçlarına ulaştıracağına inanan birer reformcuydu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mutlak Kralların Görkemi

Fransa'da, Mutlak krallar, **XIII. Louis** (1601-1643), **XIV. Louis** –"Güneş Kral"- (1638-1715), **XV. Louis** (1710-1774) ve **XVI. Louis** (1754-1793), hükümdarlıkları sırasında Paris'i dünyanın kültür başkenti haline getirdiler; Ayrıca Fransız Aydınlanması hem hedef hem de kitle yarattılar.

Aydınlanma'nın dili, yani onun *lingua franca*'sı* Fransızca'ydı. Fransızca yayınlanmış olan her şey Avrupa'nın dört yanındaki eğitimli kişilere kolaylıkla ulaşıyordu. Orijinal metni Fransızca olmayan önemli yapıtlar hemen bu evrensel dile tercüme ediliyordu. Dünyadaki "yazın adamları"nın hepsi, kendilerini Fransız yazarların müridi ilan etmişti.

* Latince Fransızca dahil Avrupa dillerinin oluşmasından önce bilim dünyasının ortak dili olmasından gelmektedir. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Paris, Aydınlanma'nın başkenti

İskoçya'dan David Hume ve Adam Smith'ten tutun, Amerikan kolonilerinden Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'a veya Milano'dan Cesare Beccaria'ya kadar bu böyleydi. "Hedefe ulaştıklarını" Paris *salonlarına** kabul edildikleri zaman anladılar.

Kıta Avrupası'nın bütününde, saray çevreleri ve varlıklı burjuvazinin beğenileri için Fransa örnek teşkil ediyordu.

Sussex'li bir toprak sahibi oğluna şöyle yazmış: "Fransızca bilen biri, kendini ifade etme sıkıntısı yaşamadan Dünya'nın her yerine seyahat edebilir, kendini bütün çevrelere hoş gösterebilir, ki bu başka hiçbir dil için geçerli değildir."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

* Entelektüellerin düzenlediği kültür toplantılarının yapıldığı yerler. (y.n.)

Işığın Başlangıcı

"Dünyaya, özellikle İngiltere ve Hollanda'nın özgür uluslarına yayılan güçlü bir ışık var; Avrupa'nın gidişatı artık onların elinde." Lord Shaftesbury'nin Le Clerc'e yazdığı mektup, 6 Mart 1706

Çünkü 17. yüzyılın genelinde, Hollanda Avrupa'nın en liberal ülkesiydi. Amsterdam serbest düşünürler ve bağnazlık karşıtları için bir sığınaktı. 1667'de, İngiliz düşünür **John Locke** (1632-1704) *Essay on Toleration (Hoşgörü üzerine Bir Deneme)* adlı eserini yazdı. Katolik Kral **II. James**'in (1633-1701) yönetimine karşı olan Protestan muhaliflerle yakın işbirliği içindeydi.

Locke burada Essay *Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme)* ve *Two Treatises of Goverment (Yönetim Üzerine İki İnceleme)* adlı eserleri üzerine yoğunlaştı. Her iki kitap da, Aydınlanma Çağı boyunca devam eden şiddetli tartışmaların merkezinde yer alacaktır.

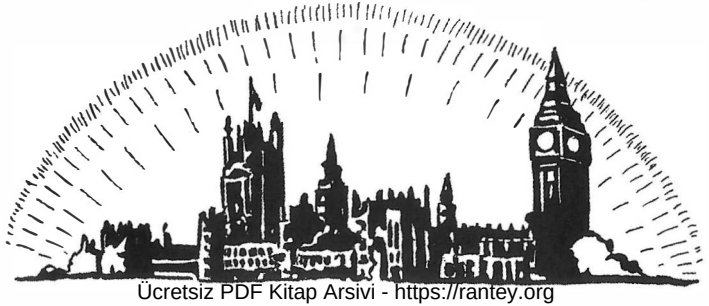
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İngiltere'deki "Muhteşem Devrim"

II. James'in Katolik yanlısı politikalarına karşı olan direnişin devam etmesi üzerine İngiliz parlementosu, Hollandalı bir Protestan olan **III. William**'ı (1650-1702) ve onun İngiliz eşi **II. Mary**'yi (1662-1694) İngiliz tahtına davet etti. Hollanda'dan deniz yoluyla geldiler ve kansız, bu yüzden de "Muhteşem" adı verilen devrimle 1688'de tahta çıktılar.

Böylece İngiltere parlamentosunun hükümran güç olduğu tescillendi ve İngiltere, "Haklar Bildirgesi"ne kavuştu. Diğer bazı reformlarla birlikte İngiltere Avrupa'nın en liberal ülkesi konumuna geldi. Hoşgörü Yasası'yla (1689) beraber Quaker gibi bazı mezhepler de dahil olmak üzere daha fazla Protestan Muhalif kamu hizmetinde bulunma hakkına olmasa da, özgürce ibadet etme hakkına kavuştu. İngiltere Kilisesi'nin ibadet ve eğitim tekeline son verildi; kilisenin basın üzerindeki kontrolü de 1695'te tamamen kayboldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Devrimler Çağı

İki büyük kozmopolit başkent olan Paris ve Londra 18. yüzyılda hızla büyüdü. Fakat İngiltere'nin ticari gücü, Londra'nın daha hızlı geliştiği anlamına geliyordu. Yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de tarım devrimi yaşandı. Yüzyılın ikinci yarısındaysa sanayi devrimi hızlandı.

Bu devrimler Aydınlanma prensiplerini pratiğe dökme girişimleriydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kahvehaneler, Sosyal Kulüpler ve Gazetecilik

Bu, aynı zamanda sosyal grupların iletişiminin arttığı ve fikirlerin basın yoluyla yayıldığı bir dönemdi. Kahvehaneler Londra'daki entelektüel hayatın merkezi oldu. 1740'a gelindiğinde sadece Westminster bölgesinde 400'den fazla kahvehane vardı. İngiltere Merkez Bankası ve Doğu Hint Şirketi, kahvehaneleri kullanıyordu. Lloyd Kahvehanesi'nin ismi 1691 yılında Lloyd's London şeklinde değiştirildi ve burası deniz sigortacılığının merkezi haline geldi.

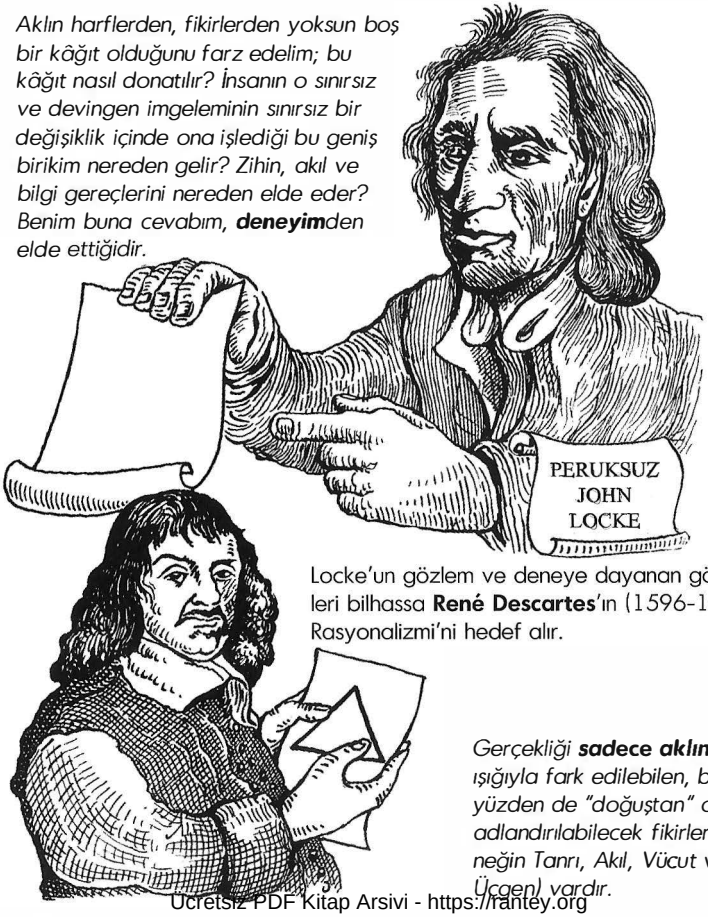

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Locke'un "Tabula Rasa"sı

18. yüzyıl boyunca hem filozoflar hem de geri kalan kesim için en önemli çalışma, John Locke'un *Essay Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, 1690)* adlı eseriydi. Eserdeki felsefi prensiplerden birinin Aydınlanmacı düşünürler üzerinde özel bir hükmü vardı. Bu da Locke'un, **bilginin deneyimle elde edildiğini**, bunun dışında "doğuştan" gelen bir bilginin olmadığını savunan *tabula rasa* dogmasıdır.

*Aklın harflerden, fikirlerden yoksun boş bir kâğıt olduğunu farz edelim; bu kâğıt nasıl donatılır? İnsanın o sınırsız ve devingen imgeleminin sınırsız bir değişiklik içinde ona işlediği bu geniş birikim nereden gelir? Zihin, akıl ve bilgi gereçlerini nereden elde eder? Benim buna cevabım, **deneyim**den elde ettiğidir.*

Locke'un gözlem ve deneye dayanan görüşleri bilhassa **René Descartes**'ın (1596-1650) Rasyonalizmi'ni hedef alır.

*Gerçekliği **sadece aklın** ışığıyla fark edilebilen, bu yüzden de "doğuştan" olarak adlandırılabilecek fikirler (örneğin Tanrı, Akıl, Vücut veya Üçgen) vardır.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Locke'un amprizim anlayışında deneyimler ikiye ayrılıyordu: **Dış algılar** ve **iç düşünceler**.

Locke'un felsefesini Fransa'da popülerleştiren, *Essai sur l'origine des connaissances* (1746) adlı eserinde duyumsal izlenim ve algıların rolünü vurgulayan **Etienne Condillac** (1715-1780) oldu.

*Bu "duyumculuk" anlayışının, La Mettrie ve d'Holbach gibi **filozoflar** tarafından geliştirilen **materyalist** ve determinist görüşlerle bağdaştığı kabul edilmektedir.*

Locke'un kendisi de bu iç düşüncelerin önemini vurgulamış ve zihinsel becerilerin oynadığı rolün farkına varmıştı. Ayrıca acıdan kaçınıp zevki arayan içkin eğilimlerimizin olduğuna da inanıyordu. Condillac bu görüşler üzerinde fazla durmadı.

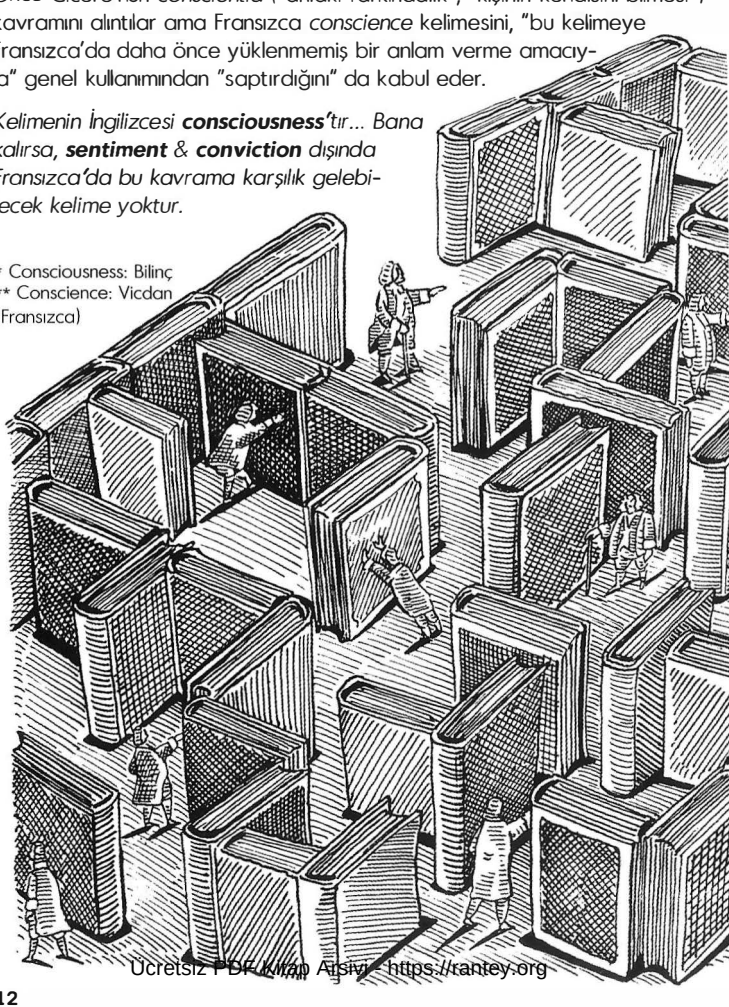
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Benliğin Dili

1700 yılında Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*'sinin tercümesini yapan **Pierre Coste**, Locke'un "consciousness*" kavramını Fransızca'yc neden *conscience*** olarak tercüme ettiğine dair bir açıklama notu eklemiştir. Önce Cicero'nun *conscientia* ("ahlaki farkındalık", "kişinin kendisini bilmesi") kavramını alıntılar ama Fransızca *conscience* kelimesini, "bu kelimeye Fransızca'da daha önce yüklenmemiş bir anlam verme amacıyla" genel kullanımından "saptırdığını" da kabul eder.

*Kelimenin İngilizcesi **consciousness**'tır... Bana kalırsa, **sentiment** & **conviction** dışında Fransızca'da bu kavrama karşılık gelebilecek kelime yoktur.*

* Consciousness: Bilinç
** Conscience: Vicdan (Fransızca)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Anlayışımızın Sınırlarını Anlamak

Biyografi türü yüzyıllardır rahiplerin ve itirafçıların özel alanıydı. Kilise zengin bir ahlaki prensipler lisanı geliştirmişti. Locke'un insan anlayışı üzerine yaptığı değerlendirme, "psikolojik" olarak isimlendirebileceğimiz yeni bir içsellik lisanının gelişmesine öncülük etti. Psikoloji, 18. yüzyılda pek kullanılan bir kavram değildi. Locke, akademisyenlerin "tuhaf ve açıklanamaz, çapraşıklaştırılmış Kelimeler Ağı"nı şiddetle eleştirdi ve iç dünyanın haritasını çıkarmaya girişti.

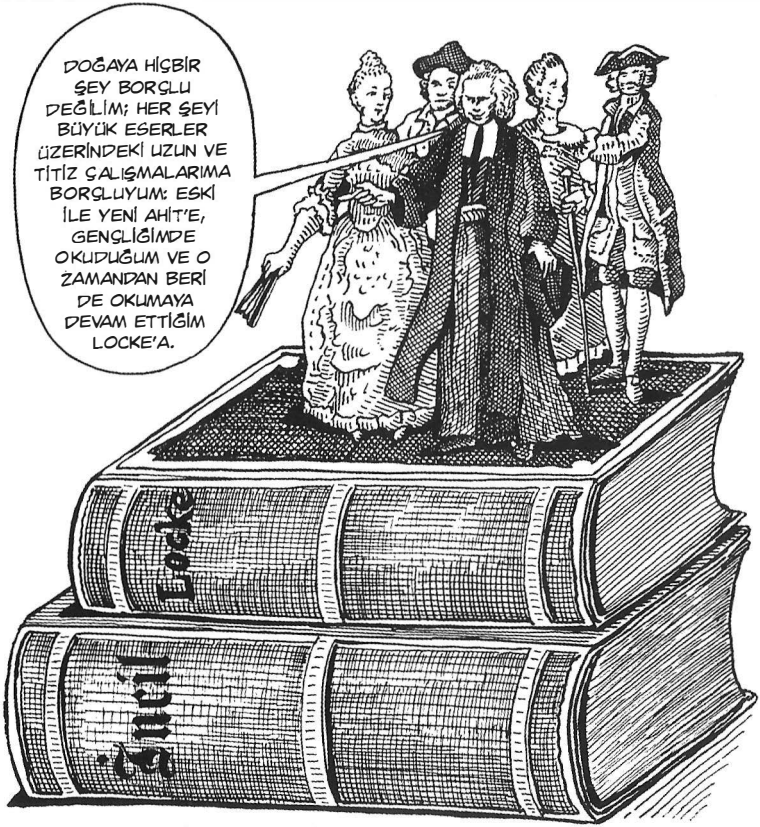

Kavrayışımız sınırlıdır. Sınırlarımızı kabul edelim. Fakat bu sınırlar dahilinde, kavrayışımız üzerine çalışmalar yaparak ve onun nasıl işlediğini öğrenerek elimizden gelenin en iyisini yapalım... Fikirlerimizin nasıl şekillendiğini, diğer kavramlarla nasıl bir araya geldiğini ve belleğimizin onları nasıl sakladığını gözlemlemeliyiz. Bütün bunlar hakkında şu anda hiçbir bilgimiz yok.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Psikoloji ve Roman

18. yüzyıldaki anlamıyla psikoloji Locke tarafından tasarlanmıştır. Bu nedenle Locke'un *Denemesi* "Benlik"in tutarlı ya da tutarsız tepkilerine ve onu etkileyip şekillendiren izlenimlere yoğunlaşan yeni bir edebiyat türünün başlangıcı niteliğindedir.

Laurence Sterne (1713-1768), *The Life and Opinions of Tristram Shandy* (*Tristram Shandy'nin Hayatı ve Fikirleri*, 1759-1767) adlı eserini yazdığı sırada, Locke diğer "felsefi" kitaplarındakinden epeyce farklı bir edebi bilinç geliştirmişti. Sterne'in romanında Locke'un meşhur *Denemesi*nin minyatür bir taslağı bile bulunur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tristram Shandy

*Söyleyin, Bayım, okuduğunuz onca kitap arasında Locke'un **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**'si gibisine rastladınız mı? Hemen cevap vermeyin – çünkü biliyorum ki kitabı okumamasına rağmen ondan alıntı yapan birçok insan var. Okuyanların pek çoğu da kitabı anlamıyor.*

Eğer siz de bu durumdaki insanlardan biriyseniz size kitabı üç kelimeyle özetleyeyim
Bu kitap bir tarih – bir tarih!
kimin tarihi?
neyin?
nerenin?
hangi zamanın?

...Bu bir tarih kitabı... bir kimsenin aklından geçenlerin kitabı; bu kitaptan çok fazla bahsedecek olursanız, inanın bana, metafiziksel çevrelerde sizi hor görmeyeceklerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Locke'un Toplumsal Etkisi

Locke'un etkisi okul ile üniversiteleri, okumuş kesimi ve akademileri aştı. Locke'un "fikirleri" sosyetik aydınlar sınıfına "mal olmuştu".

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://

Gerçeğin Hizmetindeki Kurgular

18. yüzyıl edebiyatında felsefe ve kurgu arasında sürekli bir etkileşim görülür. Söz konusu romancılar Roma İmparatorluğu'na uzanan bir geleneğin mirasçısıydı. Ancak kurgu Aydınlanma Çağı'nda, yeni ve önemli görevler üstlendi.

Roman, bireyin çeşitli zorlukları aştığı bir döneme epeyce uygun düşen bir türdü. Deneyime dayanan, ibret verici öyküler bekleyen meraklı ve eğitimli bir okuyucu kitlesi hazırdı. Edinilen fikirler deneye tabî tutulur; edebiyat gelenekleri, başıboş gerçekliğin buyrukları karşısında ölçülür.

Aydınlanmacı roman yapısı gereği bireye odaklanır ve önceden kestirilemeyen olayların kişinin hayatına etkisini gözlemler.

Öğrenme gücünün sana bahşedemeyeceği bir bilgi türü var ve bu sadece diyalog yoluyla edinilebilir... gerçek ***işe yarar*** *sistem sadece dünyadan öğrenilebilir.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://

.....'ın Maceraları

18. yüzyıl kahramanları, kaderleriyle birlikte kendilerini de geliştirme beklentisiyle, hayatın içinde pikaresk gezilere çıkarak dünyayı dolaşırlar. Güçlükler, yozluklar ve baştan çıkarmalar karşısında en azından **özsaygı**larını korumaya çabalarlar.

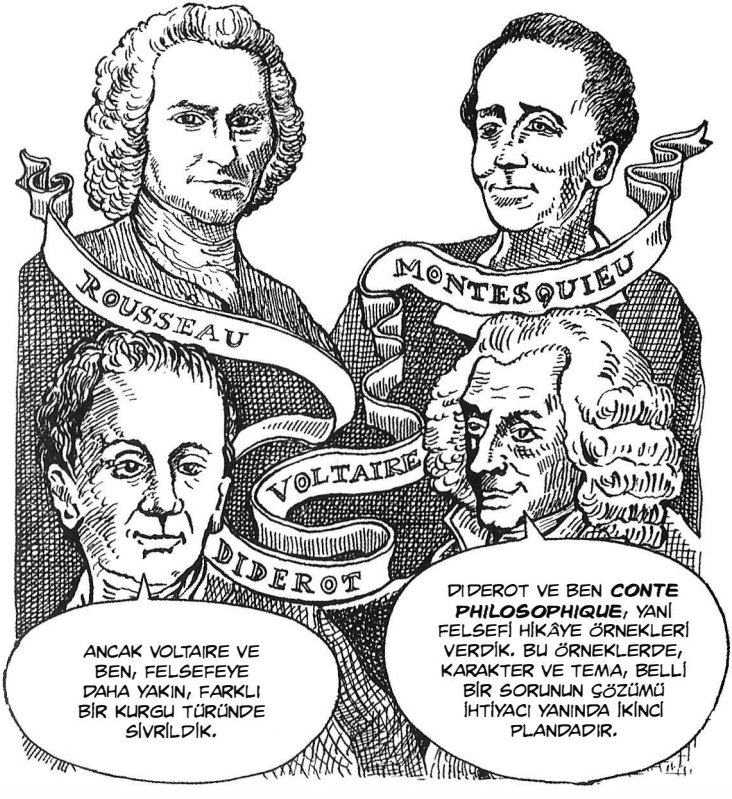
Bu romanların çoğunda ahlaki bir ikilem ya da sorun yaşayan bir ana karaktere rastlarız. Bütün hareketlerini, onlara acılar çektiren bütün dürtülerini genellikle yazdıkları mektuplardan öğreniriz.

Pamela *(Samuel Richardson),* ***La Nouvelle Héloïse*** *(Yeni Héloïse - Jean-Jacques Rousseau),* ***Die Leiden des Jungen Werthers*** *(Genç Werther'in Acıları - Johann Wolfgang von Goethe) ve* ***Les Liaisons Dangereuses*** *(Tehlikeli İlişkiler - Choderlos de Laclos)*

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Filozofların Romanları

Aydınlanma Çağı romancıları sadece felsefi fikirleri kullanmadılar, onları abartarak hayata da uyarladılar. Dönemin en önemli romanlarından bazıları önemli filozoflarca yazılmıştır. 18. yüzyılın en çok satanlarından biri **Jean-Jacques Rousseau**'nun (1712-1778) *Yeni Héloïse* adlı eseridir. Montesquieu'nün *Lettres Persanes (Acem Mektupları)* ve Voltaire'in *Candide* adlı eserleri de Avrupa'da ilgi gördü ve çok satıldı. Didero'nun başyapıtının adı ise *Jacques le fataliste et son maître*'dir (Kaderci *Jacques* ve Efendisi).

Bu öyküler Defoe'nun *Robinson Crusoe*'su gibi, ancak daha küçük bir ölçekte, "düşünce deneyleri"dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Voltaire'nin *kısa öyküleri* arasında kısa romanı *Candide*, ve daha kısa olan öyküleri *Micromegas*, *Zadig*, *The Ingenu*, ve *The White Bull* bulunur.

Voltaire'nin ilk biyografi yazarlarından biri olan **Marquis de Condorcet** (1743-1794), onun *Candide*'deki ve diğer felsefi *kısa öykülerindeki* artistik dehayı fark etti.

"Bu türün talihsizliği ilk bakışta kolay gözükmesidir, ancak çok ender bulunan türden bir yeteneği, akıl oyunları ve imgelemle hatta hikâyedeki olaylarla, doğallıktan kopmadan derin bir felsefeyi ifade edebilme ve gerçeklikten kopmadan keskin olabilme yeteneğini gerektirir. Kişi bir filozof olmalı, fakat öyle değilmiş gibi görünmelidir." Condorcet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Candide

Candide (1759) adlı romanında Voltaire sadece iyimserliği değil, Leibniz'in metafizik anlayışından tutun koloni ve Kilise sistemlerine kadar bütün sistemleri ve hatta mantığın kendi sistemini de hicveder. Romanın kahramanı Candide, o zamanın bilinen dünyasının kurum ve tutumlarındaki ikiyüzlülüğü ve deliliği gözler önüne serer. Candide'e, sürekli olarak Leibniz'in sisteminin gülünç ve mantık dışı bir taklidini tekrarlayan Dr. Pangloss eşlik eder. Pangloss mantık ve aklın, gerçekleri göz ardı ederek varoluşun tüm sefilliğini mazur gösterebileceğine dair sarsılmaz bir inanca sahiptir. Roman, Candide'in çalışmanın faydasız teoriler üretmekten daha değerli olduğunu nihayet kavramasıyla sona erer.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aydınlanma Dönemi Romanları

Daniel Defoe (1660-1731) hayatını serbest yazarlık yaparak kazanan ilk kişilerdendir. Yayınlanan 500'ü aşkın çalışması arasında politik, dini gazete ve dergiler de vardır. 1704 yılında, hükümet adına çalışırken kendi gazetesini, *The Review'u* kurmuştur. *A Journal of the Plauge Year* (*Veba Yılı Günlüğü*, 1722) gibi bazı belli başlı eserlerinde gazeteciliğinin etkisi görülür. İlk kurgu eseri olan *Robinson Crusoe*'yu (1719) yazdığında Defoe neredeyse 60 yaşındaydı. Bunu *The Fortunes and Misfortunes of the Famous Moll Flanders* (*Meşhur Moll Flanders'ın Talihi ve Talihsizlikleri*, 1722) ve *Roxana, Talihli Hanım* (1724) gibi diğerleri izledi. 1707'de, **Jonathan Swift** (1667-1745) İrlanda Kilisesi'nin elçisi olarak Londra'ya atandı. Burada birçok broşür yazdı ve aralarında "John Bull" karakterinin yaratıcısı olan **John Arbuthnot** (1667-1735), şair **Alexander Pope** (1688-1744) ve oyun yazarı **John Gray**'in de bulunduğu taşlama yazarlarıyla beraber Scriblerus Kulübü'nü kurdu. 1726'da Swift, ünlü taşlaması *Gulliver's Travels* (*Güliver'in Maceraları*) adlı eseri yayınladı. **Samuel Richardson**'ın (1689-1761) romanları, "anı kaleme almak" olarak adlandırdığı yeni bir biçimdeki kıssadan hisse yazıları olarak tasarlandı. *Pamela* (1740) ve *Clarissa* (1747-1748), olayın tanıkları tarafından olaydan hemen sonra kâğıda döküldüğü varsayılan mektuplardan oluşuyordu. **Henry Fielding**, (1707-1754) *Shamela* (1741) adlı eserinde bu mektuplarla roman oluşturma tekniğini yermiştir. Fielding'in bu taşlamaları Lisanslama Yasası'nın (1737) çıkmasına ve sahne sansürü uygulamalarının başlatılmasına sebep olmuştur. *Joseph Andrews* (1742) adlı eserinin önsözünde Fielding, kendi yarattığı bu kurgusal türü nasıl adlandıracağını ("düzyazıyla yazılmış komik, epik şiir) bilemediğini itiraf etmiştir. Yazarın diğer romanları *Jonathan Wild* (1743) ve *Tom Jones*'tur (1749). Fielding'in takipçisi, *Roderick Random* (1748), *Peregrine Pickle* (1751), *The Adventures of Sir Launcelot Greaves* (*Sir Launcelot Greaves'in Maceraları*, 1762) ve *The Expedition of Humphry Clinker* (*Humphry Clinker'in Keşif Seferi*, 1771) gibi romanların yazarı olan İskoç romancı **Tobias Smollett** (1721-1771) olmuştur. 1749'da **John Cleland** (1709-1789), roman tekniğini uyguladığı *The Memoirs of a Woman of Pleasure'ı* (*Bir Sefa Kadınının Hatıraları*, daha iyi bilinen adıyla *Fanny Hill*) bitirerek pornografik bir klasiğin altına imza attı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://frante.org

Annesinin hastalığı nedeniyle acilen para bulması gereken **Samuel Johnson** (1709-1784), *The History of Rasselas, Prince of Abissinia* (*Rasselas, Etyopya Prensi'nin Geçmişi*, 1759) adlı eserini sadece iki haftada yazdı. Bu, Voltaire'in *Candide*'iyle paralellikler gösteren, onunla aynı yıl yayınlanmış, ders verici nitelikte bir öyküydü. Bir rahip olan İngiliz **Laurence Sterne** (1713-1768) Aydınlanma'nın en sıradışı romanını, *Tristram Shandy'nin Hayatı ve Fikirleri*'ni (9 cilt, 1759-1767) bitirdi. Diğer bilinen eseri *A Sentimental Journey* (*Duygusal Seyahat*, 1768), 18. yüzyılın ikinci yarısında rağbet gören "duyarlı" edebiyat türünün bir örneğidir.

Abbé Prevost (1697-1763), *filozof* çevresiyle sıkı ilişkileri olan hevesli bir gazeteci ve yorulmak bilmez bir çevirmendi. *Manon Lescaut* (1731) adlı popüler romanı, bu türe yepyeni trajik bir anlayış getirdi. 18. yüzyılın önde gelen oyun yazarlarından **Pierre Carlet de Marivaux** (1688-1763), ayrıca *La Vie de Marianne* (1731-1732) ve *Le Paysan parvenu* (1734-1735) gibi o zamanın Fransa'sını anlatan yetkin ama yarım kalmış romanlar da yazmıştır. Montesquieu'nün *Persian Letters* (*Acem Mektupları*, 1721), Voltaire *Candide*'i (1759) yazana dek yüzyılın en çok satan eseriydi. Montesquieu, eseri sansürden korumak için aynı anda Paris, Cenova, Amsterdam, Londra ve Brüksel'de yayınlatmıştı. Eser altı hafta içinde İngilizce'ye çevrildi. Diderot'nun başlıca kurgu yapıtlarının arasında *The Nun* (*Rahibe*, 1760), *Rameau's Nephew* (*Rameau'nun Yeğeni*, 1763) ve başyapıtı *Jacques the Fatalist and His Master* (*Fatalist Jacques ve Efendisi*, 15 bölüm, 1778-1780) gelir. Diderot, sıklıkla gerçek olay ve kişileri kurgusal felsefi diyaloglar kullanarak aktarmıştır. *D'Alembert's Dream* (*D'Alembert'in Rüyası*, 1769) buna örnektir. 18. yüzyılın son dönemindeki çok satan kurgu yapıtların başında Rousseau'nun *Julie*'si gelir (1761). Bu, mektuplardan oluşan bir romandır ve karşılıksız bir aşkın buhranlarını anlatır; zamanın duygusallık ve hararetli "duyarlılık" modalarını pekiştirmiştir. **Pierre-Ambroise-François Choderlos de Laclos'un** *Tehlikeli İlişkiler* (1782) adlı yapıtı, iki vicdansız iğfalcinin öyküsünü nükteli ve zekice yazılmış mektuplar yoluyla anlatır. **Marquis de Sade**'ın (1740-1814) detaylı cinsel sadizm öğeleri taşıyan *New Justine*'i (*Yeni Justine*, 1797), daha önceki eseri olan *Justine* (1779) adlı romanının tekrar gözden geçirilip genişletilmiş halidir. Bu kitap ayrıca Rousseau'nun kitabına da bir gönderme niteliğindedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Soylu Vahşi Fikri

18. yüzyıl "karşılaştırmalı antropoloji" metodunun geliştiği; turizm, deniz ticareti ve keşiflerin arttığı bir dönemdi.

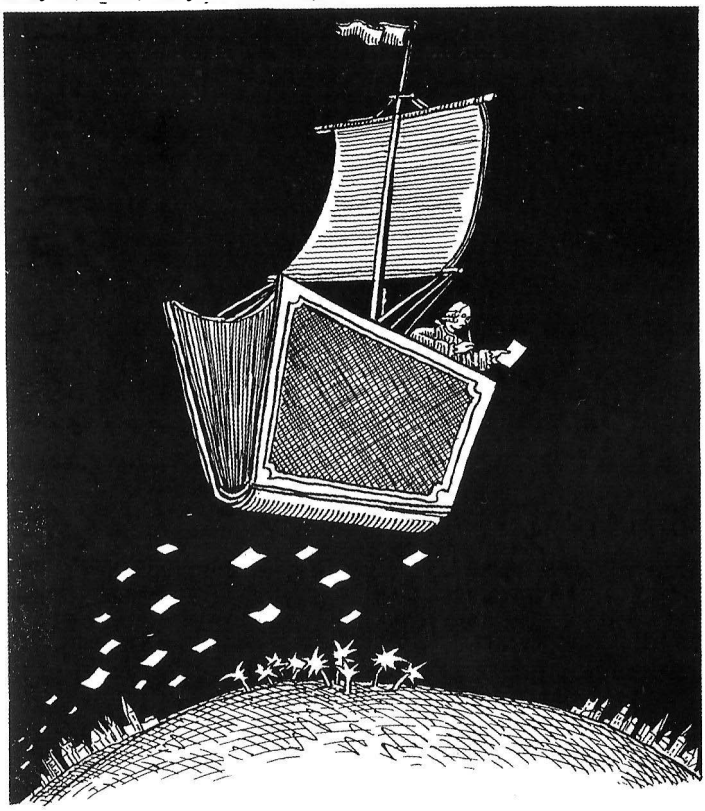
Fransız kâşif **Louis Antoine de Bougainville** (1729-1811) 1767'de Tahiti'ye ulaştı. 1769'da **Kaptan Cook** (1728-1779) Venüs transitini gözlemlemek için üç ay burada kaldı. Rousseau'nun takipçisi olan Bougainville, Tahitililer'de "soylu vahşi"nin tüm özelliklerini gördü. Kaptan Cook ise dik kafalı bir Yorkshireli'ydı.

Diderot'nun *Supplement to Bougainville's Voyage* (*Bougainville Seyahatine Ek*) adlı kitabı, Tahitili'nin "masum gözüyle" bakarak, "normal" kabul edilen gelenek ve tutumların garipliğini vurgular. Paris ve Londra'nın en üstün zekâlıları, "medeniyet" kelimesinin 18. yüzyıl Avrupası'nın yozlaşmış toplumundansa, Güney Denizi adalarının masum sakinlerine daha uygun olup olmadığını sorgulamaya başlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu soylu vahşi (ya da basit insan) düşüncesinin temeli 18. yüzyıl edebiyatına dayanır. Hemen her yazar, ister nükteli ister ciddi bir anlatımla olsun, kendi "vahşi" anlayışına değinmiştir. Montesquieu, daha sonra göreceğimiz üzere, İranlı prensiyle başlamış; Voltaire bu tipi *Candide*'de ölümsüzleştirmiş; Buffon, Adem'in uyanışı fikrinde onu analiz etmiş; Rousseau da vahşiyi inzivaya çekilmiş haliyle resmetmiştir.

1770'lere gelindiğinde, tıpkı yanında rahibi olmadan dolaşmayan iyi bir aile çocuğu gibi, ülkesinin kanun ve geleneklerini bir Çinli'den veya Amerikan yerlisinden aldığı öğütler ışığında tekrar gözden geçirme çabasına düşmemiş filozof adayı kalmamıştı. Şimdi Montesquieu'nün bu fikri nasıl işlediğini görelim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Acem Mektupları

Montesquieu (1689-1755), ya da tam adıyla Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu, *kostüm soylusu** bir aileden gelir ve Bordeaux *meclisi* başkanlığı kendisine miras kalmıştır. 1721'de, toplumun geleneksel yapısına karşı olan eserlerin en etkililerinden biri haline gelecek olan *Lettres Persanes*'ı (*Acem Mektupları*) (Hollanda'da, yazarın kimliği belirtilmeksizin) yayınlamıştır.

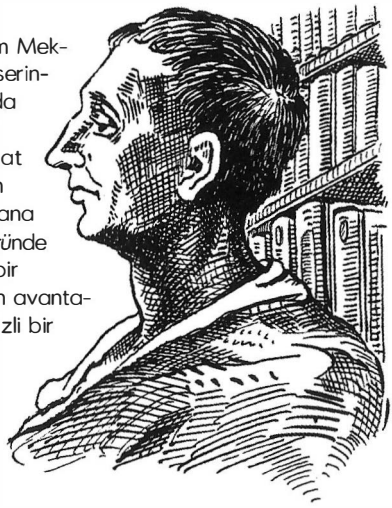
Eser; Usbek ve Ricca adlı iki İranlı'nın, Avrupa gezileri sırasında ve Paris'teyken ülkelerindeki arkadaşlarına yazdığı mektuplardan oluşur. İkili, kendi "Büyük Avrupa Turları"na girişmişlerdir.

* *Soyluluk ünvanını satın alarak soylular sınıfına katılanlar için kullanılan deyim. (y.n.)*

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranzey.org

Montesquieu 1754'te bitirdiği "Acem Mektupları Üzerine Bazı Görüşler" adlı eserinde şöyle diyor: "...sıradan romanlarda konudan sapmalara yeni bir hikâye oluşturdukları sürece izin verilir... Fakat ne karakter seçiminin ne de tartışılan konuların önceden tasarlanmış bir plana uymak zorunda olmadığı *mektup türünde* yazar; felsefe, politika veya ahlaki bir söylemden bahsedebilecek olmasının avantajını kullanarak her şeyi, görünmez, gizli bir zincirle birbirine bağlayabilir."

***Acem Mektupları**'nın en sevilen yönü sürpriz bir şekilde roman türünü andırmasıydı.*

Ücretsiz PDF Kitap İçin: https://kamilkitap.org

Bu mektupların çoğu Fransız halkından ve kurumlarından bahseder. İranlı ziyaretçilerin bakış açısından bazı gelenekler oldukça acayip görünür. Saf ama açık fikirli olan bu iki kişi sürekli olarak yerel ve geleneksel olandan evrensel veya "doğal" olanı ayırt etmeye çalışır. Örneğin, *30. Mektup*'ta Ricca, Ibben'e Parisliler'in kılık ve kıyafetleri geleneksel semboller olarak algılamasından bahseder. "Beni sanki Cennet'ten gönderilmişim gibi izlediler: Genci yaşlısı, kadını çocuğu, hepsi beni görmek istiyordu. Benim kadar *izlenen* kimse yoktu."

Bu durum, geleneksel kıyafetlerimi çıkarıp Avrupalı gibi giyinmeye karar vermeme sebep oldu. Bu deney gerçek değerimi görmemi sağladı. Yabancı görünümünden çıkınca daha doğru bir şekilde değerlendirildiğimi gördüm. Halkın ilgisi ve takdirini bir anda kaybetmeme sebep olan terzimden şikâyetçi olmak için yeterli bir sebebim vardı; kendimi bir anda berbat bir hiçlik içinde bulmuştum.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Montesquieu, kilise hiyerarşisi gibi toplumun ileri gelen kurumlarının önemli unsurlarını alaya alabiliyordu.

"Papa Hıristiyanların lideri; tapınılması adet haline gelmiş kadim bir idol. Bir zamanlar prenslerden bile heybetliymiş, çünkü bizim muhteşem sultanlarımızın Gürcistan krallarını tahttan indirdiği gibi Papa da onları kolaylıkla tahttan indirebiliyormuş. Ama artık kimse ondan korkmuyor... Piskoposlar bir araya geldiklerinde fetvalar hazırlıyorlar. Yalnız kaldıklarındaysa işlevleri, halkı Hıristiyan Hukuku'na itaatten muaf tutmaktan ibaret." *Mektup 29*, Ricca'dan Ibben'e, İzmir

Kilise yetkilileri tepki gösterdiğinde, Montesquieu İranlılar'ın cehaletlerini ortaya koyduklarını ileri sürerek işin içinden çıkabiliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"Dahası, kral tam bir büyücü. Kendisi, halkının zihni üzerinde bile otorite kurmuş; o nasıl isterse halkın öyle düşünmesini sağlıyor. Eğer hazinede sadece bir milyon altın var da, o iki milyon istiyorsa, tüm yapması gereken bir altının iki taneye bedel olduğunu söylemek. Halkı da buna hemen inanıyor" *Mektup 24*, Ricca'dan Ibben'e, İzmir

Eğer zorlu bir savaşın içindeyse ve hazinede para kalmamışsa, tüm yapması gereken bir kâğıt parçasının para yerine geçtiğini halkın kafasına sokmak. Onlar da hemen ikna oluyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Okuyucuları asıl heyecanlandıran, İranlı gezginin arkasında bıraktığı haremi anlatan öyküdeki erotizm ve egzotizmdi. Daha önceki bir mektupta Usbek'in haremağası kaderine isyan eder, Usbek'in cariyelerinden biriyse kocasının yokluğundan yakınır.

Kollarımda olduğun mutlu zamanları hatırlarım... çılgın arzulara kapılmış bir kadın ne perişan haldedir, onları doyurabilecek tek erkekten uzak kaldığında; kendi kendine, doyurulmamış arzuların çılgınlığı içinde geçirmek zorundayken zamanı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Acem Mektupları aynı zamanda doyurulmamış cinsel isteklerin romanı, yani bir şehvet romanıdır. İranlı *filozoflar* gezilerini sürdürürken, Batı ile kendi ülkelerinin cinsel tabularını da kıyaslarlar. Ne yazık ki, İranlı gezginler uzak kaldıkça, Doğu *sarayında* karmaşa artar.

Montesquieu haremin açıkça bir tür despotizm, doğadışı bir yer olduğunu görür. Harem, içindeki herkesi yozlaştırır. Cinsel mahrumiyetlerinin telafisini arayan haremağaları güç hırsına kapılır. Usbek'in gözde cariyesi Roxane, mutsuzluktan kendini zehirledikten sonra yazdığı son mektubunda kocasına ihanet ettiğini yazar.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranley.org

Montesquieu'nün romanı kapış kapış gitti. Bir yılda on baskı yaptı. 1717'de evlenen Montesquieu, hem sosyal hayatta hem de özel hayatında kayda değer bir başarı sağladı.

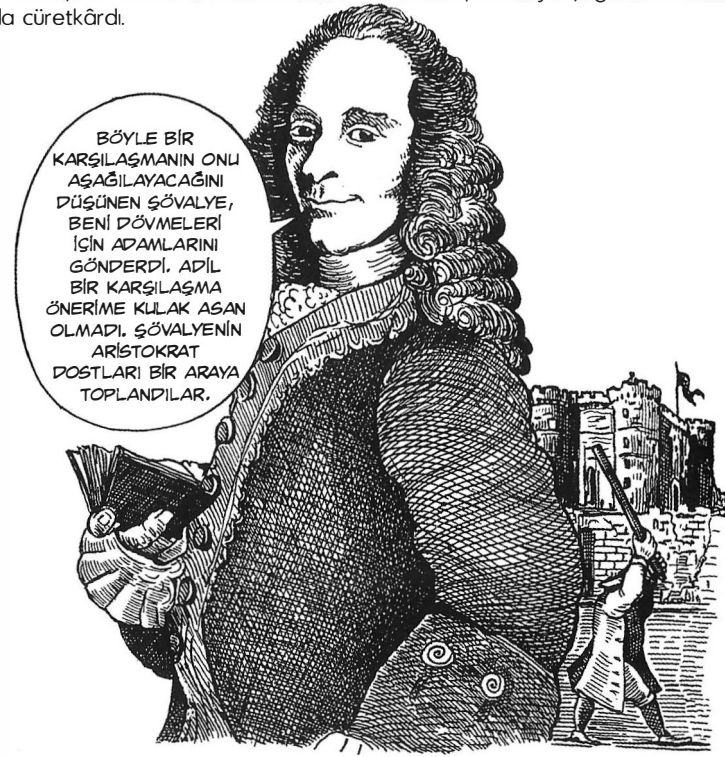
1726'da *meclis*teki mevkisini sattı ve kendini daha ciddi şeyler yazmaya adadı. 1748'de, körlük ve mali sıkıntılarla uğraştığı bir dönemin ardından, 18. yüzyılın en etkili politik yapıtlarından biri olan *The Spirit of the Laws* (*Yasaların Ruhu*) adlı eserini yayınladı. Fakat buna daha sonra göz atacağız.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Voltaire İngiltere'ye Kaçar

Daha sonraları **Voltaire** adını alan François-Marie Arouet (1694-1778), Paris'te halktan biri olarak doğdu ve Cizvitler tarafından eğitildi. *Oedipus* yorumu ve IV. Henry efsanelerini yeniden anlattığı epik yapıtı *La Henriade* ile erken bir edebi başarı yakaladı. Bu başarıları üzerine XV. Louis, kraliçe ve Orléans Dükü ona maaş bağladılar. Ancak Voltaire, taşlama şiirleri ve envai çeşit yergi eserlerinin yazarı olarak da tanınıyordu ve 1717'de Bastille hapishanesinde neredeyse bir yıl yattı.

Voltaire; bir aristokrat olan Chevalier de Rohan'ı, düelloya çağıracak kadar da cüretkârdı.

Bu gelişme üzerine Voltaire ülkeden ayrılması gerektiğine ikna oldu. 1726'nın Mayıs ayında kendi seçimiyle gittiği İngiltere'de iki buçuk sene sürgün hayatı yaşadı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İngiltere Üzerine Mektuplar

Acem Mektupları, Fransız toplumunun gelenek ve kurumlarına karşı neşeli bir tavırda yapılmış, dolaylı bir saldırıydı. Eseri okuyan soyluların çoğu onu bir "şakalar" dizisi olarak gördü. Her şeyden önce Montesquieu "içlerinden biri"ydi. Voltaire ise halktan geliyor, bir gezgin, sürgündeki biri olarak kendi gözlemlerini yazıyordu. Letters Concerning the English Nation (*İngiliz Ulusu Üzerine Mektuplar*) adlı yapıtı, ilk olarak 1733'te İngiltere'de yayınlandı, bir yıl sonra ise Fransa'da *Lettres Philosophiques* (*Felsefi Mektuplar*) adıyla yayınlandı.

Fransız sistemine, Fransa'nın başarısızlıklarına ve aşırılıklarına saldırmak için İngiliz modelinden yararlandım. İngiltere'deki dini hoşgörü, politika ile ticaretteki liberallik, bilim ve felsefeye karşı duyulan coşku beni şaşırttı.

Voltaire'in *Mektuplar*'ı "Eski Rejim'e atılan ilk bomba" olarak tanımlandı. Fransa'da kitabın el altından yapılan baskıları çıktı. Voltaire için tutuklama emri çıkarıldı. Kitap resmi makamlarca yakıldı ve satışı yasaklandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi- https://rantey.org

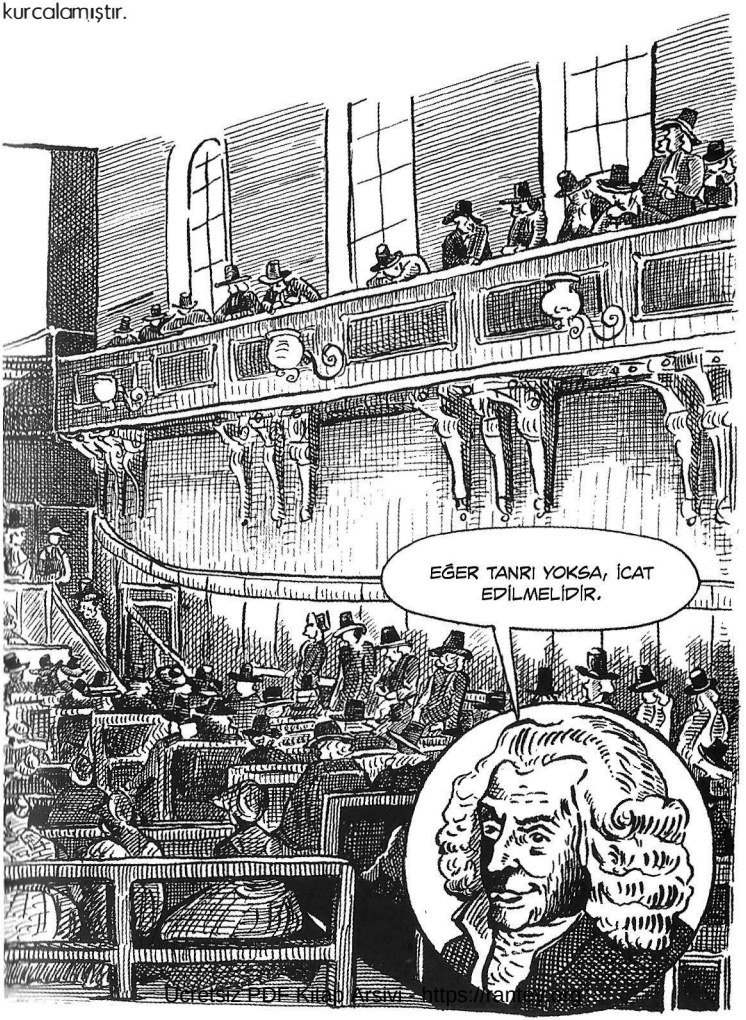
Voltaire'in İngiltere'deki Din Üzerine Düşünceleri

Voltaire'in İngilizlerle ilgili yazdığı kitabı, *"Quaker-lar Üzerine"* dört mektupla başlar. Onların basit, dogmatizmden uzak dünya görüşleri, somutlaş-tırılarak kullanışlı hale getirilmiş manevi ve ahlaki değerleri ilgisini çekmişti. Onları bazen nazik bir şekilde alaya alsa da Voltaire, Quaker inancında ruhban sınıfının olmamasından açıkça etkilenmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Voltaire Anglikanlara, Presbiteryenlere ve diğer daha küçük dini mezheplerin her birine birer mektup atar. Düşünür, hayatı boyunca Katolik Kilisesi'nin hoşgörüsüzlüğüne şiddetle muhalefet etmiştir. Fakat bu onun dine karşı ilgisiz olduğu anlamına gelmez. Aksine din konusu aklını hayatı boyunca kurcalamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantarbooks.com

Vicdan Özgürlüğü ve Ticaret Ruhu

Voltaire işlerini düzene koymak üzere kısa süreliğine İngiltere'den ayrılıp Fransa'ya döndü. Kurnaz bir iş adamı ve spekülatör olan Voltaire ekonomik özgürlüğünü sağlayacak, gösterişli hayat tarzını sürdürmesine yetecek kadar para kazanıyordu. "İngilizleri zenginleştiren ticaret aynı zamanda özgürleşmelerine de yardımcı oldu, bu özgürlük ticareti daha da arttırdı ve bu ilişki ulusun büyüklüğünü getirdi."

Londra Borsası'nda birçok kraliyet sarayında olmayan bir saygınlığa rastlarsınız. Tüm milletlerin temsilcileri insan refahını yükseltme amacıyla oradadır; Yahudisi, Müslümanı, Hıristiyanı birbirine aynı dindenmişçesine davranır; dinsiz muamelesi görenler sadece iflas edenlerdir...

Ücretsiz PDF kitap arşivi - https://rarlley.org

Parlemento Üzerine

"Kralın yetkisine karşı gelerek onu kısıtlamayı başarmış tek millet İngiliz milletidir. Yılların uğraşı sonucunda, hükümdarın iyi icraatlara gelince tam yetkili olduğu, kötülük yapma konusundaysa elinin kolunun bağlandığı, soyluların kibirsiz ama yine de büyük olduğu, halkın tereddütsüzce yönetime katılabildiği bilgece bir hükümet sistemi kurulmuştur."

Voltaire Avam Kamarası'nın tuhaflıklarını ve İngiliz politikasındaki bazı diğer yetersizlikleri alaya alsa da, İngiliz meşruti monarşi sistemine olan hayranlığını her fırsatta belirtir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İngiltere zamanla kanun önünde eşitlik ilkesini oturttu ve adil bir yargı sistemi geliştirdi (soyluların ve ruhban sınıfının vergiden muaf olması yıllar sonra Fransız Devrimi'ni ateşlemiştir).

Burada soylu ya da rahip olduğu için vergiden muaf olan kimse yok... yüksek, orta veya alçak adalet gibi deyimleri de duyamazsınız.

"Yakın bir zamanda Bay Shipping Avam Kamarası'ndaki konuşmasına şöyle başladı: 'İngiltere kralı gücenirmiş de, vesaire vesaire.' Bu ifadenin yarattığı şaşkınlık içinde bir lord kahkaha attı ama konuşmacı istifini hiç bozmadan, ciddiyetle sözlerini tekrarlayınca gülen olmadı."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Aydınlanma'nın Koruyucu Azizleri

Aydınlanma'nın koruyucu azizleri üç İngiliz'di: Bacon, Locke ve Newton. Voltaire'in *Mektuplar*'ının en ciddi ve teorik olanları bu üçüne adanmıştı, d'Alembert ve Diderot da *Encyclopédie*'yi onlara ithaf etmişti.

1789'da, Bağımsızlık Bildirgesi'nin başyazarı **Thomas Jefferson** (1743-1826) kütüphanesi için bu üç İngiliz'in kompozit portresini ısmarladı.

Modernitenin fiziksel ve ahlaki biliminin temellerini kurdular... şüphesiz ki, yaşamış en değerli üç adam onlardır.

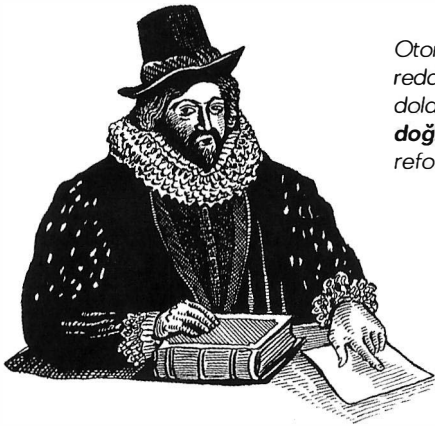
Montesquieu ve Voltaire İngiltere'nin büyük adamlarının ve İngiliz filozofların takipçileriydi. İngilizler olmasa akıl ve felsefe Fransa'da hâlâ emekleme döneminde olurdu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Deneysel Felsefenin Babası

Ampirik geleneğin Locke'tan önceki en büyük temsilcisi "deneysel felsefenin babası" kabul edilen İngiliz devlet adamı ve filozof **Francis Bacon**'dur (1561-1626).

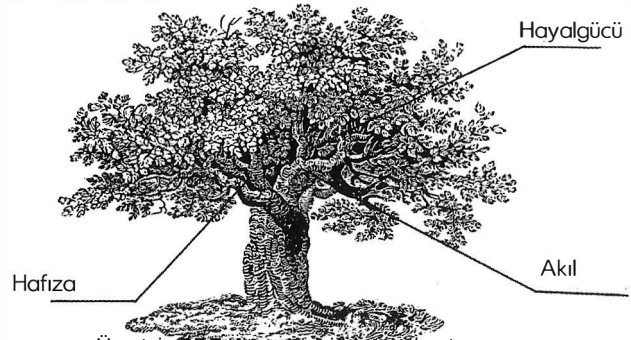
*Otoriteye körü körüne inanmayı reddederek, **duyusal deneyim**in dolaysız dünyasını savundum, **doğrudan gözlem**'e dayalı bilgi reformunu destekledim.*

Bacon bilgi dallarını bir ağacın dallarıyla tarif etmiştir. Bu "bilgi ağacının" başlıca dalları zihnin üç ana becerisi olan **hafıza**, **hayalgücü** ve **akıl**dır.

Hafıza – tarihsel bilginin kaynağı

Hayalgücü – şiirin kaynağı

Akıl – felsefenin kaynağı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

John Locke'un Politikası

Locke'un etkisi felsefenin sınırlarını aşmıştır. Onun politik yazıları Diderot, Jefferson ve diğer Aydınlanmacı reformculara esin kaynağı olmuştur. Locke, Hollanda'daki sürgün hayatından İngiltere'ye 1690'da, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* ve *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* eserlerinin taslaklarıyla geri döndü.

Hükümetin otoritesinin tek kaynağı ***halkın rızasıdır.*** *Kurulma amacı olan yükümlülükleri (yaşam, özgürlük ve mülkiyetin korunması)* ***dışında*** *yükümlülüğü* ***yoktur.***

Hükümdarın (ya da "kalıtsal yönetme hakkı olan Kişi"nin) gücünü keyfi olarak, halkın rızasını gözetmeksizin kullanması halinde "halk da hakkını aramakta özgürdür". Yönetenin keyfi veya despotik güç kullanımını önleyen nitelikteki isyanlar haklı görülmüştür.

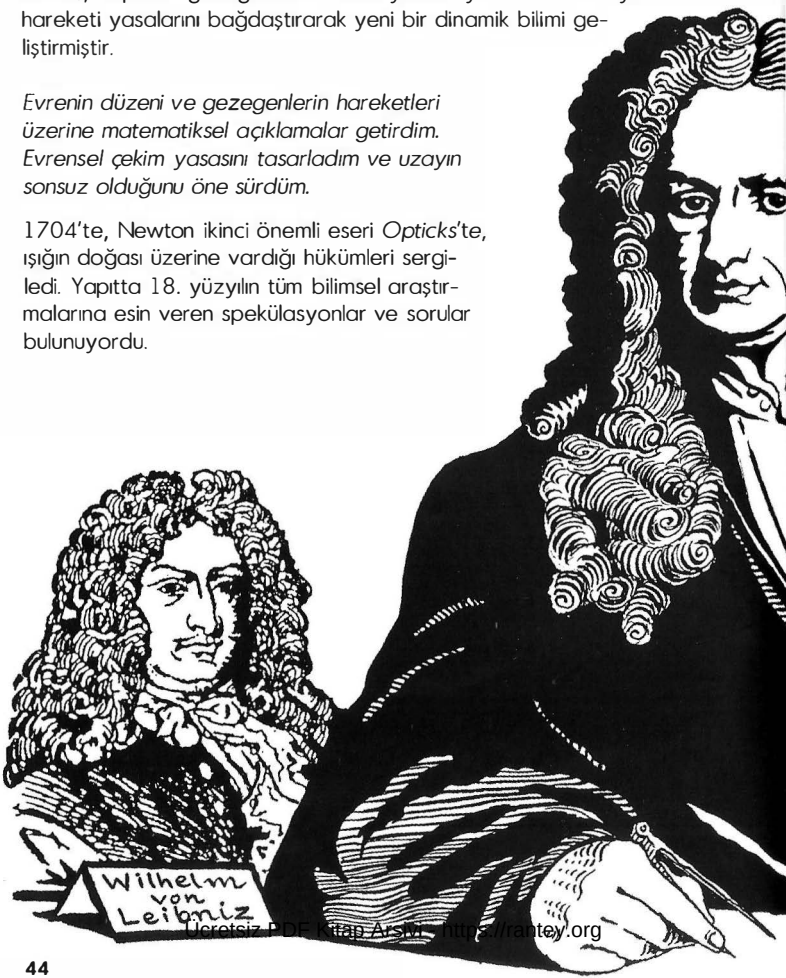
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Isaac Newton

Sir Isaac Newton'ın (1642-1727) bilimsel başarıları müthişti. Kalkülüs (türev ve integral) sırf Newton ve **Gottfried Wilhelm von Leibniz** (1646-1716) tarafından kullanılan yeni bir matematiksel yöntemdi. Newton'ın başyapıtı *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri* (*Principia Mathematica*, 1687), Kepler'in gezegensel hareket yasalarıyla Galileo'nun yerin hareketi yasalarını bağdaştırarak yeni bir dinamik bilimi geliştirmiştir.

Evrenin düzeni ve gezegenlerin hareketleri üzerine matematiksel açıklamalar getirdim. Evrensel çekim yasasını tasarladım ve uzayın sonsuz olduğunu öne sürdüm.

1704'te, Newton ikinci önemli eseri *Opticks*'te, ışığın doğası üzerine vardığı hükümleri sergiledi. Yapıtta 18. yüzyılın tüm bilimsel araştırmalarına esin veren spekülasyonlar ve sorular bulunuyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://rantey.org

Yeni Başlayanlar için Newton

Newton'ın fikirleri, aralarında Voltaire'in de bulunduğu birçok kişiyi etkilemiştir. Voltaire sadece *Mektuplar*'da değil aynı zamanda *Éléments de la Physique de Newton* (*Newton Fiziği'nin Unsurları*) adlı yapıtında da halka onu tanıtmıştır.

Newton'ın fikirlerini popülerleştiren bu çalışmalar, kendisinin tercih etmeyeceği kadar mekanik bir evreni tasvir ediyordu. Onlara bakılırsa Newton *tüm* evreni, kendi kendini düzenleyen derli toplu bir sistem olarak tanımlıyordu.

Ücretsiz PDF kitap Arsivi - https://rantey.org

Newton'ın matematiksel formüllerinin (Hareket Yasaları ve diğerlerinin) güzel tarafı, evrene dair onun niyetlediğinden de basit açıklamalar getirmiş olmasıdır.

Aslında, **yerçekimi** oldukça gizemli bir güçtü.

Entropi, Newton tarafından kapalı sistemlerin bir karakteristiği olarak tanımlanmıştı (Entropi: Kapalı bir sistemin faaliyet azaltma, enerjisini ve dolayısıyla organizasyonunu kaybetme eğilimi.)

Newton İlk Hareket'in gerekliliğini gözler önüne serdiğini hissetmiş, sonraları simyaya ve bugün mistik olarak nitelendireceğimiz diğer araştırmalara kaymıştır.

Şimdiye kadar kumsalda oynayan, daha pürüzsüz bir çakıl taşı veya daha güzel bir deniz kabuğu arayan bir çocuk gibiydim. Gerçekliğin koskoca okyanusuysa önümde keşfedilmemiş halde duruyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

Newton, Paradigma

Newton'ın başarıları fizikte ve doğa bilimlerinde büyük atılımlar yarattı. Diğer dallarla ilgilenen yazarlar hep onun örneğini genelleştirmeye çalıştı. Newton bir **paradigma**, model, ya da gerçek bir bilimci olarak görülüyordu.

Newton'ın ölümünden kısa bir süre sonra, onu tanıtan kitapları yüksek tiraj elde eden yazar J. T. Desaguliers; *The Newtonian System of the World, Best Model of Government* (*Newton'ın Dünya Sistemi, En İyi Hükümet Modeli*) adlı şiirinde Newton prensiplerinin olası uygulama alanları hakkında öngörülerde bulundu. Voltaire, doğa bilimi yöntemlerinin günün birinde tarih alanında kullanılabileceğini umuyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Philosophe'lar

Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau, Buffon, Condillac, Turgot, Condorcet, d'Alembert, Morellet, d'Holbach, Helvétius, Grimm ve Raynal.

Önlerinde Montesquieu ve Voltaire gibi örnekler olan "edebiyat çevresi" mensuplarının öz güveni ve saldırganlığı arttı. Paris'te, kafeleri ve kulüpleriyle; gazete, dergi ve kitabevleriyle yeni bir insan tipi ortaya çıkıyordu: *Filozof*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - http://kitap.tc/

Filozoflar entelektüelidiler, yazın adamıydılar, fakat profesyonel düşünürler ya da kendini dünyadan soyutlamış akademisyenler değillerdi. Paris'teki fikir, tartışma ve çekişme havası Aydınlanma'nın kendi elitini yarattı. Aydınlanma'nın saldırgan kanadı burada yoğunlaştı: Düşünen, yazan, polemiğe giren, kendi aralarında ve dünyayla mücadele eden bir kesim.

Filozoflar, bu yeni akıl, hoşgörü ve ilerleme ruhunun rahipleri, neferleri ve propagandacılarıydı. Voltaire moral verici, onları birleşmeye çağıran konuşmalar yapıyordu.

Fakat akımı esas örgütleyecek deha, taşralı bir bıçakçının oğlu olan **Denis Diderot**'dur (1713-1884). Aydınlanma'nın en karakteristik ürününün, *Encyclopédie*'nin yaratılması aşamasında, radikal entelektüellerin yazıp çizdiklerini derleyen de kendisidir.

Bu yeni radikalizmin düşmanları sert ve şüpheci tepkiler verdi. Abbé Molinier, "Peki, kimdir bu *filozof?*" sorusunu sordu.

Toplumun tutumlarına, ahlakına, görgü kurallarına, politikasına veya dinine karşı hiçbir sorumluluk hissetmeyen bir tür canavardır. Böyle adamlardan her şey beklenir.

Encyclopédie, filozof'un kim olduğunu açıkladı.

Önyargıları, gelenekleri, otoriteyi çiğneyerek kendi adına düşünme, geriye dönüp genel prensiplere varmaya çalışma, kendi deneyim ve aklıyla vardıkları dışında bir şeyi kabul etmeme cesaretini gösteren kişidir.

Aydınlanan Kadın

Filozoflar, girişken bir arkadaş grubu, erkeklerden oluşan bir kardeşlik örgütünün üyeleri gibiydi. İngiltere'nin kulüplerinde ve kahvehanelerinde kadınlar biraz dışlanmıştı (hayat kadınlarıysa pek öyle dışlanmış sayılmazdı). Fransa'da *filozofların* en çok toplandıkları yerler *salon*lardı.

Entelektüel ve cinsel tutkuların bireyin özel alanından çıktığı bir dönemde *salon*, cinsel istekler için olduğu kadar hamilik için de gerekli bir kurumdu.

Fransa'daki sosyal ve entelektüel hayata artık kadınlar da katılıyordu, fakat düşünmek hâlâ erkeklerin işiydi. Diderot; dönemin entelektüel geleneklerini şekillendirmede muhatap alınan kişi ("iyi bir dinleyici") olarak kadının görevinin önemini vurgulamıştır.

Salon toplantıları, ikisi de *filozof* olan Baron d'Holbach ve Helvétius'un evlerinde yapılırdı. Diğer bütün Paris salonlarının işletmecileri Madam du Deffand, Madam Geoffrin, Matmazel de l'Espinasse ve Madam Necker gibi kadınlardı. Bir salonu başarılı şekilde işletmek, değişken mizaçlı entelektüellerin ve yazarların saygısını kazanmak, hüner ve incelik gerektiriyordu. Küçük *Ansiklopedistler* ordusu, ilk toplantılarını Madam Geoffrin'in salonunda yapmıştı.

Aydınlanan Metres

Salonların evsahibeliğini yapmak kadınlar için entelektüel heyecana katılmanın tek yolu değildi. Önde gelen düşünürlerin metreslerinden bazıları hatırı sayılır kişilerdi.

Madam d'Epinay (1726-1883) kocaman parlak gözleri olar, ufak tefek, hayat dolu ve kırılgan görünümlü bir kadındı. Voltaire ve Diderot'yu büyülemişti ve yıllardır **Friedrich Melchior von Grimm**'le (1723-1807) beraberdi. Huysuz biri olduğunun farkında olsa da, Rousseau'ya da hayrandı.

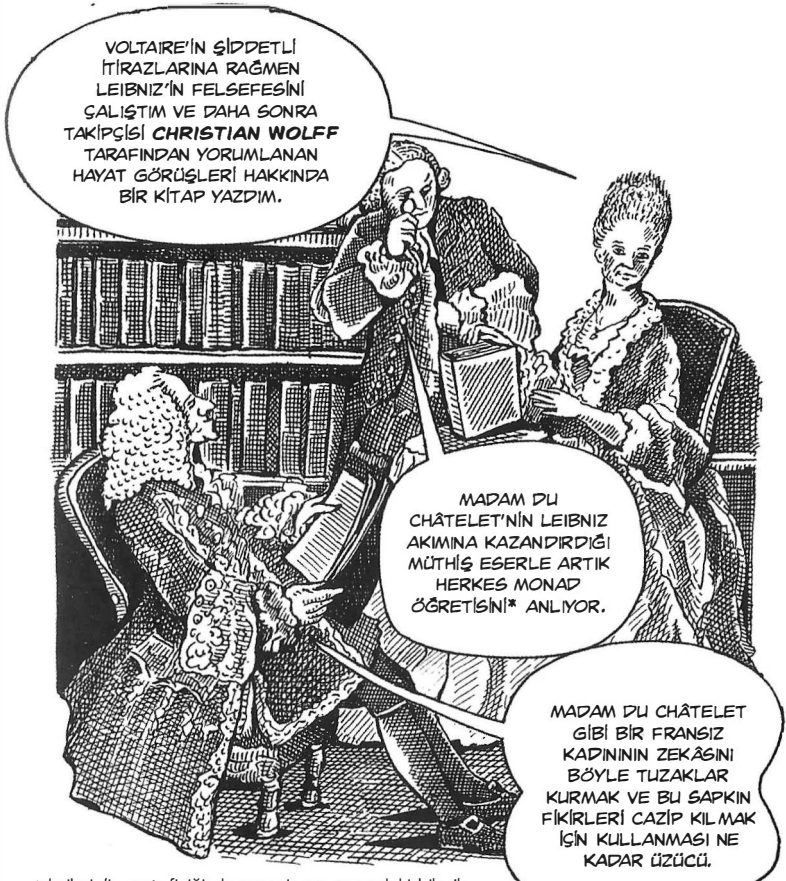
Madam d'Epinay; denemeleri, tiyatro ve kitap eleştirileri, politika, ekonomi ve felsefe üzerine yazdığı makaleler ve hatta küçük şiirleriyle Grimm'in gazetesi *Correspondance Littéraire*'in üretken yazarlarından biriydi. Grimm'in gezileri sırasında gazeteyi o ve Diderot yönetiyordu. Madam d'Epinay tarafında yazılan *Memoirs de Mme de Montbrillant* (*Madam Montbrillant'ın Anıları*), *filozofların* yemekli toplantılarda belirttiği fikir ve görüşlere, yer yer de gerçek sözlerine yer veren başarılı bir *pastiş** örneğidir.

*Başka sanatçıların eserlerinden taklit yoluyla meydana getirilen sanat eseri. (ç.n.)

Voltaire'e yıllarca yoldaşlık eden kadın **Markiz Emilie du Châtelet**'dir (1706-1749). 1733'te tanıştıklarında Voltaire 39, o ise 27 yaşındaydı. Sekiz yıllık evliydi ve üç çocuk annesiydi. Kültürlü ve başarılı bir kadındı.

Madam du Châtelet, Newton'ı Fransızca'ya çevirmesinin ve Voltaire'le kurduğu ortaklığın yanı sıra kendi bilimsel makalelerini de yazmıştır.

* Leibniz'in metafiziğinde evrenin ve evrendeki bileşik şeylerin kendisinden meydana geldiği en küçük birlik. (ç.n.)

43 yaşındayken Marki de Saint-Lambert adında bir sevgilisi oldu ve ondan hamile kaldı. Bakıcılığını Voltaire'in üstlenmesine rağmen doğumdan kısa bir süre sonra öldü. Voltaire teselli edilemez bir haldeydi. "25 yıllık dostumu kaybettim, büyük bir adamdı, tek özrü kadın olmasıydı."

Okurlar ve Sansürler

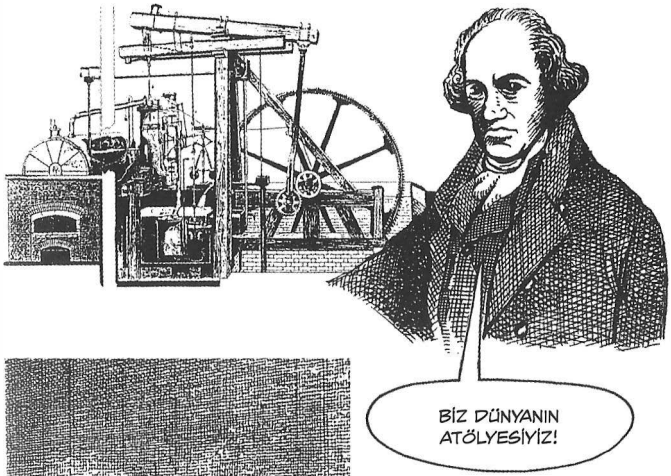
Filozoflar kimler için yazıyordu? Öncelikle, diğer ülkelerdeki bütün diğer *filozoflar* için. Fakat hedefleri arasında sayıları gittikçe artan okuyucu kitlesine ulaşmak da vardı.

Sansür, İngiltere ve Hollanda'nın haricinde, Avrupa'nın geri kalanında entelektüel hayatı tehdit eden tehlikeli bir unsurdu. Yayıncılık yapmak için kanuni izin gerekiyordu. Ne var ki, Fransız sulh yargıçları kitap yakmanın satışları arttırmaktan başka işe yaramadığını zamanla gördüler ve daha sonraları mümkün olduğunca sessiz bir şekilde, kitaplara el koyma ve kitap satıcılarını hapsetme yolunu seçtiler.

Endüstri ve Bilim

Endüstri teknolojisindeki buluşlar genelde ismi İskoç Aydınlanması'yla anılan mühendislerden geldi. Bunların arasında bulunan **James Watt** (1736-1819) randımanlı bir buhar makinesi ve "beygir gücü" ölçü birimini buldu. Makine çağı, Derbyshire kömür yataklarında, buhar gücünün demir dökümevlerinde kullanılmasıyla başladı. İngiltere'yi Endüstri Devrimi'nin başlama noktası yapan gelişme budur.

Eğitimli okuyucular bilimsel deneylerin, yani fikirleri deneyim testine tabî tutmanın önemini kavrıyordu. Fakat bilime duyulan aşırı güven, en bilge olanların bile gelişmenin mutlak kesinliğe varışla sonlanacağı inancına kapılmasına sebep oldu. 18. yüzyıl birçok açıdan dehşet verici derecede aldatıcıdır; hayalciler, sahte bilimciler ve hastalıkları "hayvan manyetizması" yöntemiyle tedavi edebileceğini iddia eden **Franz Mesmer** (1734-1815) gibi şarlatanlar dönemidir.

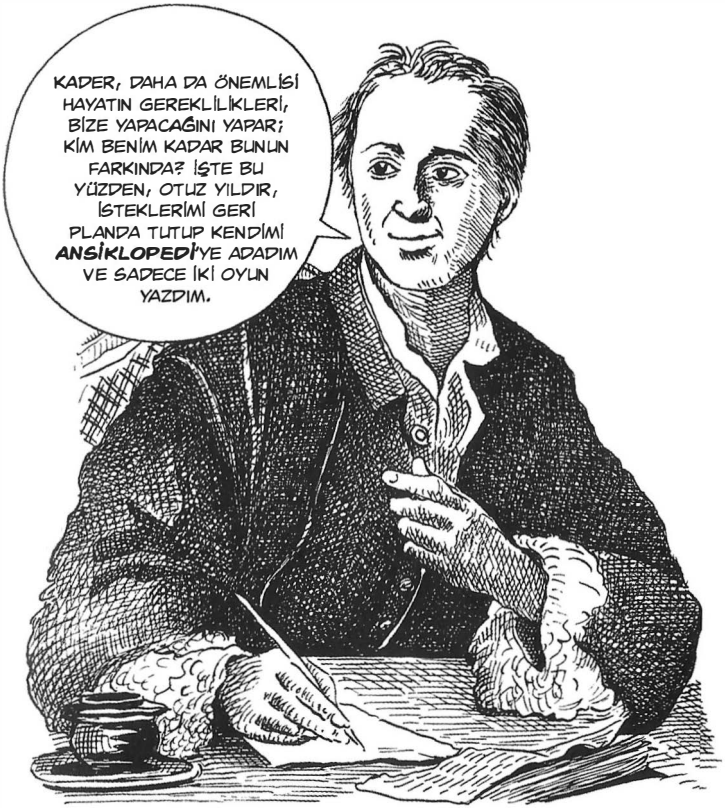
Encyclopédie

Aydınlanma'nın en karakteristik ürünü ve en etkileyici eseri *Encylopédie*'dir (*Ansiklopedi*). Aslında, Ephraim Chambers'ın ilk olarak 1727'de yayınlanan *Cyclopedia*'sının bir çevirisi ve uyarlaması olarak tasarlandı. İlk yayıncı görevini bırakınca proje Denis Diderot ve **Jean Le Rond d'Alembert** (1717-1783) tarafından yürütüldü.

Ansiklopedi'nin 1. Cildi olan *Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers'nin* (*Ansiklopedi*, ya da *Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü*) 1751'de tamamlanması 20 yıldan fazla sürdü. 72.000 madde ve 2.500 gravürden oluşur.

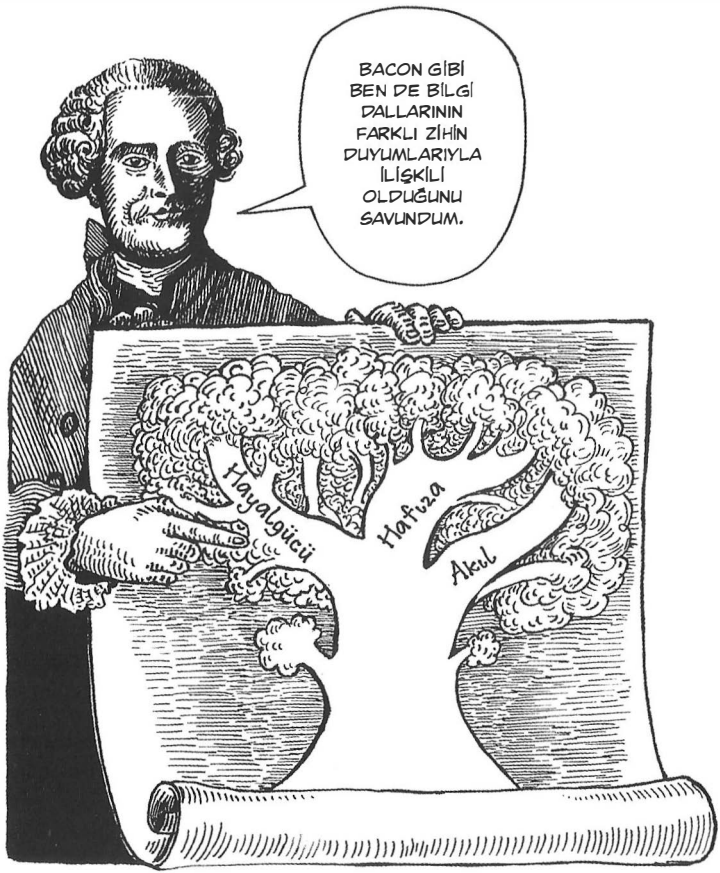
Matematikçi olarak tanınmasından dolayı d'Alembert saygı duyulan bir isimdi, fakat işin çoğunu üstlenen Diderot'dur. Diderot, aralarında *filozofların* (Montesquieu, Voltaire, Charles Duclos, Rousseau, Samuel Foremy, d'Holbach, Morellet, André Théophile de Bordeu, Jacques de Vaucanson) da bulunduğu birçok önemli ismi etrafında topladı.

Diderot daha sonraları, yazdığı yüzlerce makale ve görevli yazar ordusunu denetleme görevini üstlenmesiyle derlemeye epeyce faydalı olan becerikli ve yorulmak bilmez **Chevalier de Jaucourt**'dan (1704-1799) yardım aldı.

Bilgi Ağacı

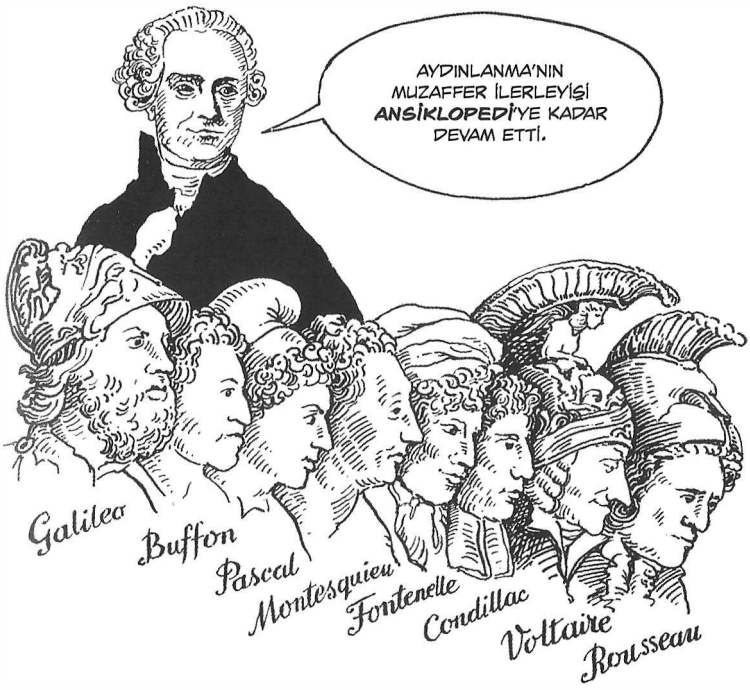
Ansiklopedi için yazdığı "Ön Makalesinde" d'Alembert, farklı bilgi türlerini gözden geçiren ve bunların birbirleriyle olan ilişkisini gösteren bir bilgi soyağacı sundu. Bacon'ın kullandığı şemadan yararlanarak oluşturduğu bu soyağacını Chamber'ın *Cyclopedia*'sına ekledi.

Fakat bu şemada akılla duyumsanmayan şeylere değinilmemişti. Kilise doktrinlerinin bilgi ağacında önemli bir yeri yoktu.

Tarihin "Büyük Adamları" Kimlerdir?

"Şansölye Bacon"ı otorite olarak gören d'Alembert; krallar veya fatihlerin değil, filozof ve bilginlerin "Büyük Adam" sayıldığı bir tarih anlayışını savunur. D'Alembert en büyükleri kısaca şu şekilde sıralar: Bacon, Descartes, Newton ve Locke. Bu isimlerin yanı sıra önde gelen bilimci ve filozofları da ekler. Bunların arasında Galileo, Harvey, Huyghens, Pascal, Fontenelle, Buffon, Condillac, Voltaire, Montesquieu ve Rousseau yer alır.

"*Discours préliminaire*, sert ve güçlü metaforlarla doludur: Zincirlerin kırılması, perdelerin kalkması, doktrinlerin çatışması, kalelerin zaptı... *filozoflara* kahramanca roller atfedilmiştir. Eziyete uğradılar, acı çektiler, onlara çağdaşlarından görmedikleri itibarı gösterecek olan gelecek nesiller için mücadele ettiler." Robert Darnton, Philosophers Trim The Tree of Knowledge (*Bilgi Ağacını Filozoflar Budar*)

Zanaat ya da Mesleklerin Önemi

Ansiklopedi'nin etkisini gösterdiği alanlardan biri başlığının son kelimesinde kendini belli eder: *Métiers.** *Ansiklopedi* sadece sanat ve bilime değil, esnaf erbabı ile zanaatkârların meslek ve becerilerine de gereken önemi göstermeyi hedefledi.

Bir bıçakçının oğlu olan Diderot, projenin bu yönünün başsorumlusuydu. Fransa'nın değişik yerlerine seyahat etmiş, usta zanaatkârlarla meslekleri üzerine röportajlar yapmış, yöntemlerini öğrenmeye çalışmıştır.

* Fransızca: Meslek (ç.n.)

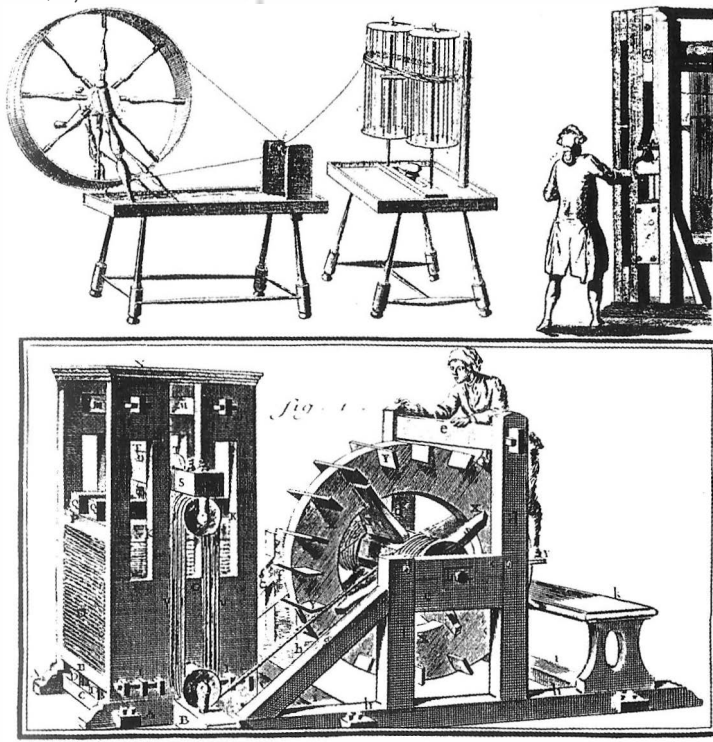

Oldukça aristokratik bir uğraş olan armacılık üzerine yazdığı makalesinde Chevalier de Jaucourt şöyle diyor: "Gömlek, çorap, ayakkabı, ekmek yapımı üzerine yazılmış bir el kitabı yok; *Ansiklopedi*, piyasayı işe yaramaz kitapların ve laf olsun diye üretilmiş ürünlerin sardığı bir dönemde, bu yararlı zanaatlar hakkında bilgi veren ilk ve tek yapıt."

Metafizik ve Makineler

"Liberal" ve "mekanik" zanaatlar arasında yapılagelen ayrım saygıdeğer ve yararlı kişilerin değerini azaltıyordu. Diderot şöyle diyordu: "Yargılarımız ne kadar tuhaf! İnsanlardan verimli şekilde yararlanmaya ihtiyacımız var, oysa biz yararlı kişileri küçümsüyoruz."

Diderot bir makinenin çalışma düzenini, karmaşık bir metafiziksel sisteminkiyle kıyasladı. İnsan deneyim ve bilgisinin makineciliğe yansıyış şekline dikkat çekti.

Altın çıkarmada veya çorap yapımında kullanılan makinelerdeki, örme makinelerindeki, ipek ve kumaş dokuyan makinelerdeki sistemlerden başka hangi fiziksel ve metafiziksel sistemde bu kadar akıl, idrak yeteneği ve tutarlılık bulunur?

Başarının Zirvesi

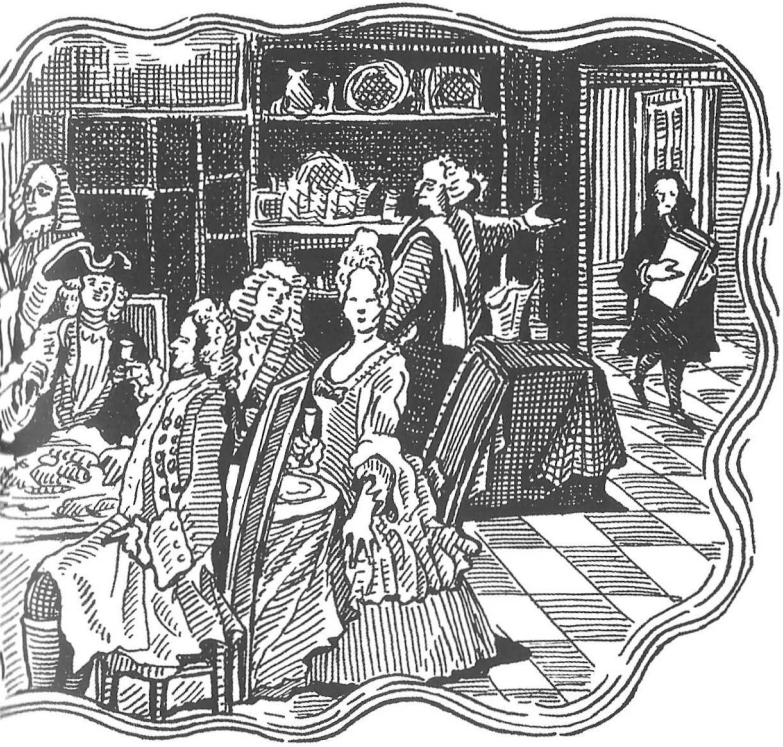
Ansiklopedi sosyetede de büyük merak uyandırdı. Voltaire, *Ansiklopedi*'nin aristokrasi ve kral üzerindeki etkisini gösteren bir öykü uydurmuştu.

"XV. Louis bir gece Trianon'da yakın dostlarıyla akşam yemeği yiyordu. Derken konu atıcılık ve baruta geldi."

"Derken çözüm bulundu. Hizmetçilere derhal *Ansiklopedi*'yi getirmeleri emredildi..."

"Burada 'barut', 'allık' ve 'ipek dokumacılığıyla" ilgili aradıkları bütün bilgilere ulaştılar. Bir süre sonra hepsi *Ansiklopedi*'nin ciltlerini karıştırmaya başlamıştı... ve aradıkları her bilgiye anında ulaştılar. Dava açmaya niyeti olanlar yasa karşısındaki durumlarını öğrendi. Kral kendine ait imtiyazlar hakkında bilgilendi. Hepsi oturmuş sayfaları karıştırırken Kont de C--- herkesin duyabileceği bir sesle..."

Majesteleri, zanaatlarında ustalaşmış ve bilgilerini gelecek nesillere aktarabilen insanlarla aynı dönemde yaşadığınız için şanslısınız. Toplu iğne yapımından ateşli silahların dökümü ve ateşlenmesine kadar tüm bilgiler burada mevcut. En basitinden en karmaşığına kadar tüm bilgiler...

Filozoflar Saldırı Altında

Ansiklopedi tüm çevrelerce hoş karşılanmadı. Projede yer alan *filozoflara* şiddetle karşı çıkanlar oldu. Elie Fréron, Charles Palissot ve Jacob-Nicolas Moreau gibi eleştirmenler makaleler ve taşlamalar yazdı, Cizvitler *Ansiklopedistleri* bilgi hırsızlığı yapmakla suçladı. 1752'de, *Ansiklopedi*'nin ilk iki cildinin yayınlanmasından sonra, kral Ansiklopedi'yi yasaklama emrini vermeye ikna edildi.

1757'de, gazeteci Fréron, Diderot'yu başsansür memuru Malesherbes'e ihbar etti.

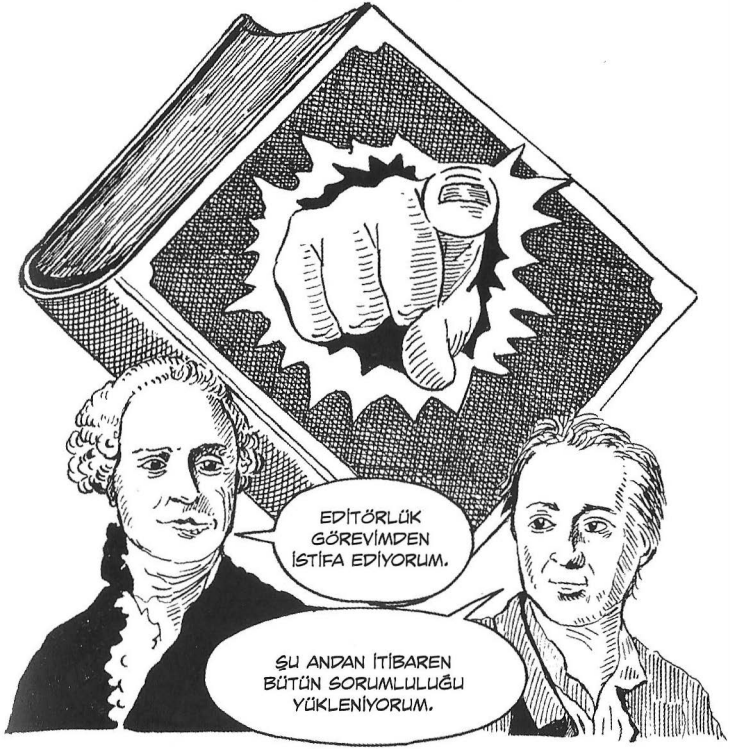

1760'ta, Palissot, Rousseau'nun maymun kılıklı bir vahşi olarak gösterildiği; Helvétius, Diderot ve Duclos'un acımasızca eleştirildiği *filozoflar* adlı bir güldürü yazdı.

1758 Krizi

Filozofların hizipçi doğası gerçekten tehdit altında oldukları zamanlarda kendini gösteriyordu.

1758'de, d'Alembert, Cenova'da yazdığı makalesinde, büyümekte olan bu İsviçre şehir devletinin uyguladığı tiyatro yasağını kaldırması gerektiğini savundu. Daha da ileri gidip teologların meşruiyetini sorgulayınca ortalık karıştı. Paris *parlementosu Ansiklopedi*'yi yasadışı ilan etti.

"1758'de, Helvétius'un *De l'esprit* adlı eserinin yarattığı kargaşa ve ertesi yıl Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinin yasaklanma kararı, *filozofların* kaynaşmasında Voltaire'in birlik için yaptığı çağrılardan daha etkili oldu. Hareketi yıkmaya çalışanların çabaları onu daha da kuvvetlendirmekten başka işe yaramadı." Peter Gay

Malesherbes ya da "Mösyö Guillaume"

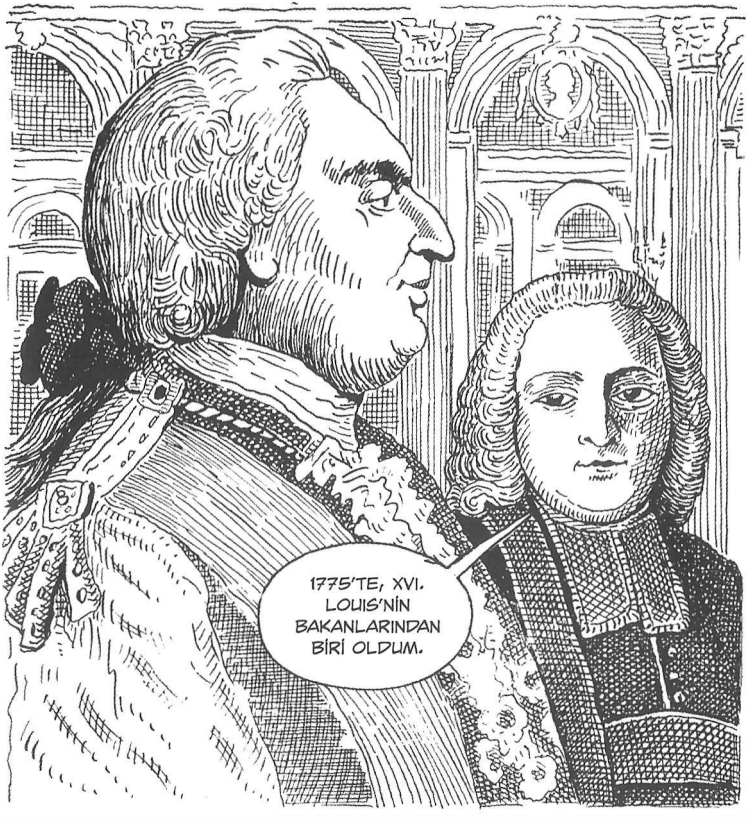
Bütün girişimlerini tehdit eden bu kriz anında, arkadaşları Malherbes'in, Fransa şansölyeliğine yeni seçilen babasının atamasıyla sansür kurulunun başına geçmesi, *Ansiklopedistler* için oldukça talihli bir durumdu. Aydın olduğu kadar cesur ve liberal bir devlet adamı olan Chrétien-Guillaume Lamoignon de Malesherbes (1721-1792) uzun ve seçkin bir kariyer sürdürdü.

Malesherbes pek çok defa Diderot ve d'Alembert'i gizlice koruyup kolladı. 1752'de çıkan bir kraliyet emriyle ilk iki cilt yasaklandığında ve yayınlanmamış tüm metinlerin toplattırılması kararı alındığında, Malesherbes Diderot'ya taslakları saklayabileceği en güvenli yeri, kendi evini açtı.

Kral Yanlısı ve Kral Karşıtı

Kral, 1771'de, Paris *parlementosunun* yetkilerini kısıtlayıp kendi "üst heyetlerini" kurunca "protesto" kararını almak "millet meclisi" kurulmasını savunan Malesherbes'e düştü. Eski Rejimin son yıllarında üstlendiği reform yanlısı rolüyle "Mösyö Guillaume", Fransa'nın en sevilen kişilerinden biri haline geldi.

Fakat saray görevlisi olarak çalıştığı dönemde dahi pejmürde görünümünü bozmayıp, Versailles'ın görgü kurallarını açıkça hiçe saymaya devam etti. Aşırı tasarruf ve reform yanlısı görüşleri sarayın önceliklerine ters düştüğünden görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Mösyö Guillaume'un Maceraları

Malesherbes özgür düşüncelerinin bedeli olarak birbiri ardına gelen işten atılma kararları sonucunda gerçek mesleği olan botaniğe döndü.

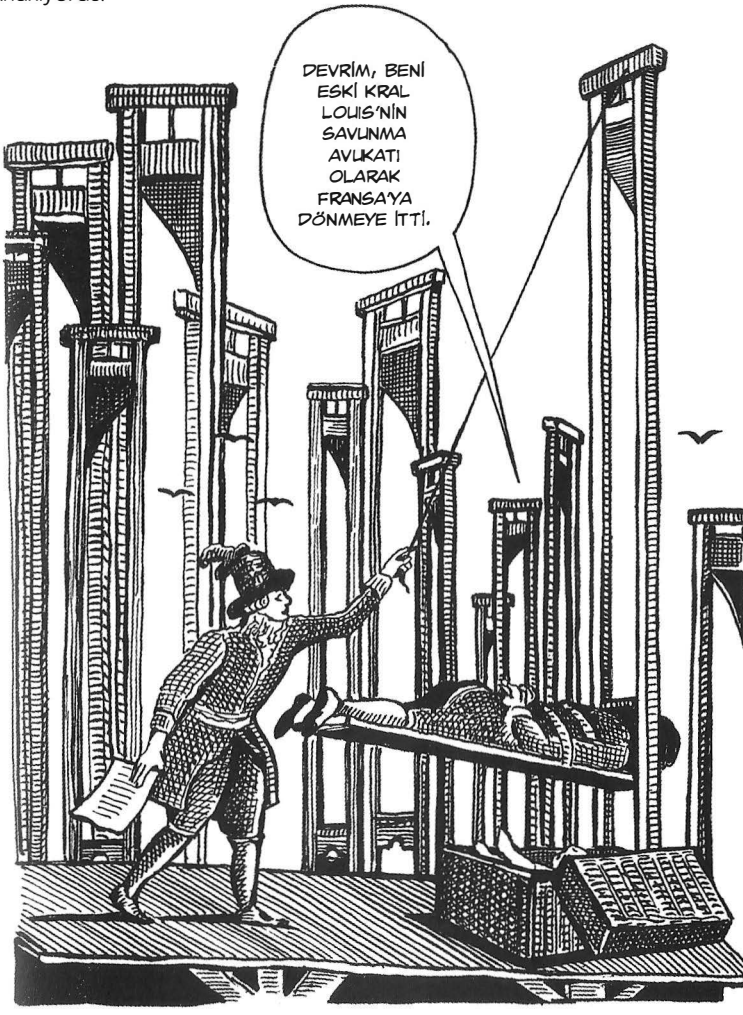

Şatosunda inzivaya çekildi ve Fransa'nın en kapsamlı botanik bahçesini kurdu. Ayrıca kırk ciltlik *Herbier*'i (botanik kitapları) hazırladı.

1771'de, evinin yakınındaki bir ormanlık alanda eşinin cesedi bulundu. Kadın kendini misket tüfeği ile vurmuştu.

Malesherbes, Aydınlanma'nın politik prensipleri doğrultusunda kral dahil herkesin kanunlara tabî ve herkesin kanunların koruması altında olduğuna inanıyordu.

Sonunda, Malesherbes'in kellesi de giyotinde gitti.

Denis Diderot

Bohem bir hayat tarzı sürdüren Diderot'nun babası da bu durumdan pek hoşnut değildi. Öte yandan, usta bir zanaatkâr olan babasının değerlerine duyduğu saygının, düşünürün entelektüel ve yazar kişiliği üzerindeki etkisi tartışılmazdı. Diderot yazma sanatının disiplin işi olduğunu anlamıştı.

Diderot, suratındaki bozulmadan ötürü hayatı boyunca takma burunla yaşamak zorunda kalan, hiç evlenmemiş kız kardeşi Denise'le çok iyi geçinirdi. Diğer kız kardeşi Angélique kendi isteğiyle Ulsurine manastırına kapanmıştı; daha sonra akli dengesini yitirip 28 yaşında hayatını kaybetti. Diderot'nun ağabeyi Didier önce *abbé** daha sonra da canon** ünvanı aldı.

Hıristiyanların evanjelik kusursuzluk olarak niteledikleri, boğucu doğanın ölümcül sanatından başka bir şey değildir. İsa ona bütün bu önemsiz şeyleri ayakları altına almasını emretmese Didier iyi bir dost, iyi bir ağabey olabilirdi.

* Abbé: Papazlara verilen bir nezaket ünvanı (ç.n.)
** Canon: Katedral rahibi (ç.n.)

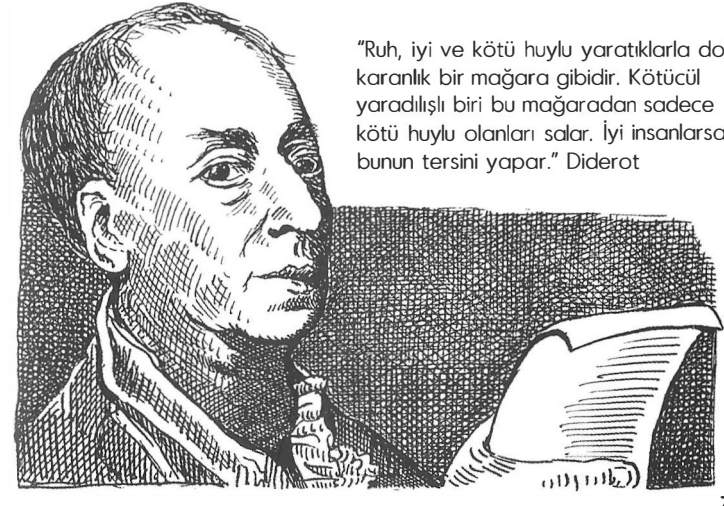
Ruhunun "Gizli Geçmişi"

1742'de, Diderot, babasına karşı gelerek, fakir ama güzel Antoinette Champion'la gizlice evlendi. Angelique adlı kızları dışında çocuklarından hiçbirinin yetişkinliğini göremediler. Diderot zor bir kadın olarak bilinen Madam Diderot'ya kendi çapında sadık kaldı.

1755'te hayatının aşkıyla, Sophie Volland'la tanıştı.

Diderot, bu kadının kendini açıkça ifade edişinden ve samimiyetinden etkilendi. İlişkileri çeyrek asır kadar sürdü, ta ki Sophie 68 yaşında hayatını kaybedene kadar.

"Ruh, iyi ve kötü huylu yaratıklarla dolu karanlık bir mağara gibidir. Kötücül yaradılışlı biri bu mağaradan sadece kötü huylu olanları salar. İyi insanlarsa bunun tersini yapar." Diderot

Diderot ve Dostları

"Bir insanın olabileceği kadar konuşkan biri olarak doğdum." Diderot kendini unutma noktasına gelecek kadar şevkli, oldukça bilgili, meraklı ve aşağı yukarı hemen her şey hakkında fikir sahibi olan biriydi. Diderot'nun ateşli, doymak bilmez bir konuşmacı, aklını kurcalayan bir şey olduğunda ise kafasındaki peruğu alelacele çıkarıp voltalar atarak düşünen biri olduğunu ifade eden tanıklar vardı.

Hem kendi adıma hem de dostlarım adına okur, düşünür, yazar, dinler, izler ve hissederim. Onların yokluğunda, adanmışlığım onlar için her şey demektir. Hiç durmadan onların mutluluğunu düşlerim... tüm duyularımı ve yeteneklerimi onlara vakfettim; konuşurken ve hayal kurarken her şeyi abartmam belki bu yüzdendir. İşte bu yüzden bazen bana sitem eder nankörler!

Ansiklopedi Nedir?

"Ansiklopedi" başlıklı muhteşem makalesinde Diderot, kelimenin Yunanca'dan geldiğini ve "tüm bilgilerin karşılıklı ilişkisi" anlamında kullanıldığını belirtir. Bu, Diderot'nun hemen hemen tüm yazılarında bahsi geçen, neredeyse tılsımlı bir slogan gibidir. "İşin aslı, ansiklopedi, yeryüzüne saçılmış tüm bilgileri toparlayıp sunmak; bunları, hem birlikte yaşadığımız insanlara genel hatlarıyla tanıtmak, hem de gelecek nesillere aktarmak amacıyla hazırlandı. Böylece geçmiş yüzyılların işleri gelecek yüzyılların işine yarayabilecekti."

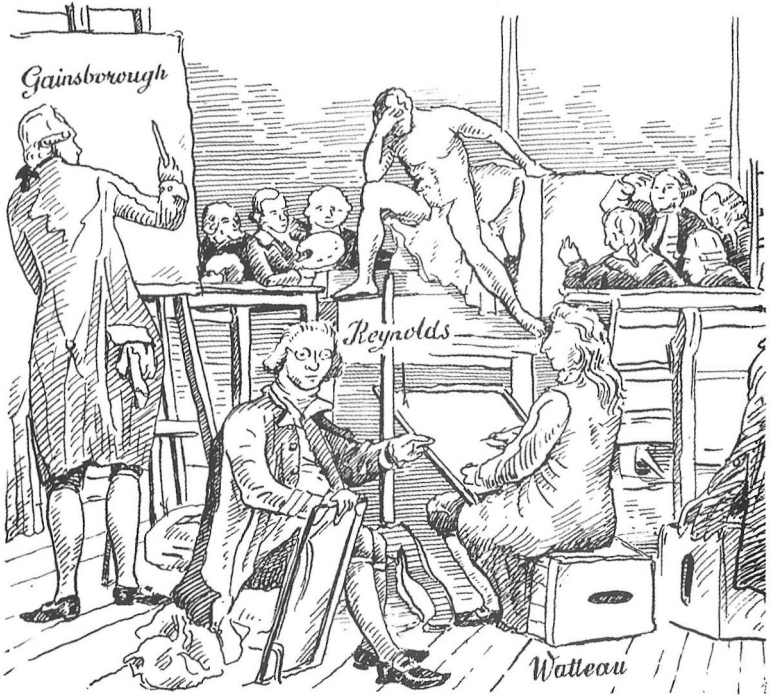
Bir ansiklopedi yaratma girişimi ancak felsefi bir çağda gerçekleşebilirdi. Bu, kimsenin duyguları göze alınmaksızın her şeyin incelenmesi, üzerinde tartışılması, araştırılmasına dayanan bir girişim... Akılla bağdaşmayan engelleri yıkmalı, sanat ve bilim için gerekli olan özgürlük alanını yaratmalıyız.

Önceki yüzyılda sanat ve bilim gelebilecekleri yere getirildi... Bu edinimleri bir çatı altında toplayıp gelecek kuşaklara aktarmak bu yüzyılın görevidir.

Aydınlanma Sanatı

William Hogarth'ın (1697-1764) ahlaki konulara değindiği tabloları, bilgi içeriği açısından Richardson ve Fielding'in romanlarıyla kıyaslanacak denli zengindir. **Thomas Rowlandson** (1756-1827) ve **James Gillray** de (1757-1815) taşlama tarzında görsel sanat eserleri vermişlerdir. **George Stubbs**'ın (1724-1806) at resimlerinde ve **Joseph Wright of Derby**'nin (1734-1797) bilimsel içerikli tablolarında zengin hamilerin ilgi alanları resmedilmiştir. **Thomas Gainsborough** (1727-1788) ve **Joshua Reynolds** da (1723-1792) yine bu hamilerin portrelerini çizen ressamlardır.

İtalyan sanatının temsilcileri **Antonio Canaletto** (1697-1768) ve **Giambattista Tiepolo** (1696-1770), Rönesans'ın ve Barok dönemin geçmiş başarılarını resmeden topografik eserler vermişlerdir. **Giovanni Baptista Piranesi**'nin (1720-1778) Gotik kalıntıları ve hayali cezaevlerini betimlediği yapıtları da Aydınlanma imgeleminin karanlık örnekleridir.

Fransız aristokrasisinin şatafatlı aşırılıkları, **Antoine Watteau** (1684-1721) ve **François Boucher** (1703-1770) gibi Rokoko dönemi ressamlarınca işlendi. Diderot, Paris *salonlarındaki* sergileri haber ediyordu. Onun sanat eleştirileri, ahlaki ve estetik yargılarının bir karışımıydı (Boucher'in ahlaksız olduğunu düşünürdü). Beğendiği sanatçılarda, **Jean-Siméon Chardin** (1699-1779), **Jean-Baptiste Greuze** (1725-1805) ve **Jean-Honoré Fragonard** (1732-1806), yeni drama formlarıyla ilgili spekülasyonlarına paralel olarak, yeni bir ahlaki görüş, fark edilebilir insanlar ve olaylar aradı.

"Estetik" terimi ilk defa, filozof **Christian Wolff**'un (1679-1754) öğrencisi olan Alman yazar **A. G. Baumgarten** (1712-1768) tarafından kullanılmıştır; Baumgarten'in *Aesthetica* adlı eseri 1750'de yayınlandı. Klasik arkeoloji ve sanat tarihinin kurucusuysa; 1750'lerde, Roma'da, Alman ressam **Anton Raphael Mengs**'le (1728-1779) birlikte neo-klasisizm tarzını başlatan **Johann Joachim Winckelmann**'dır (1717-1768).

John Locke'un öğrencisi **Earl of Shaftesbury**'nin (1671-1713) yazıları da, tıpkı **Edmund Burke**'ün (1729-1797) *A Philosophical Inquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime* (*Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, 1756) adlı incelemesi gibi, "beğeni" tartışmalarına yön vermiştir. **Immanuel Kant** (1724-1804), *Critique of Judgement* (*Yargı Yetisinin Eleştirisi* (1790) adlı yapıtına Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler'i kattı.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

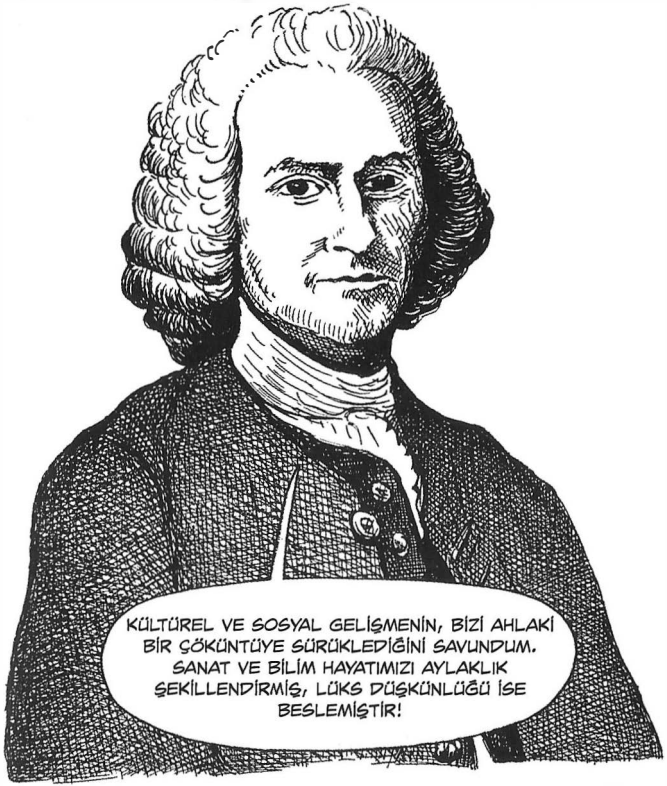
Rousseau, İsviçre'deki Kalvinist mezhebine bağlı bir şehir devlet olan Cenova'da doğdu. Burası, daha ziyade katolik olan dukalıklar, prenslikler ve krallıkların ortasında bir yerdi. Annesi doğumdan kısa süre sonra ölen Rousseau resmi eğitim görmedi. 15 yaşındayken, Rousseau'yu kendi mezhebine çekmek ve eğitimini tamamlamak beklentisindeki İsviçreli Katolik barones Madam de Warens'in evine getirildi.

Rousseau, *Ansiklopedi* için bir "politik ekonomi" makalesi yazdı. Müzik üzerine olan makalelerin çoğu da ona aitti. Paris entelektüel çevrelerince kabul gördü ve *filozoflar* onu kendilerinden biri saydılar.

Rousseau'nun İddiası

İlk önemli makalesi olan *Discourse on the Arts and Sciences* (*Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, 1749) adlı eserinde Rousseau, Aydınlanma'nın temel doktrinlerinden birini ele aldı, sonraki yapıtlarında işlemeye devam edeceği bir konuya ana hatlarıyla değindi.

Rousseau, diğer önemli denemesi olan *Discourse on the Origins of Inequality* (*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Temeli ve Kökenleri*, 1755) adlı eserinde, insanlık tarihinin yozluk ve çöküşünü ortaya koyan bir yönünü anlatmıştır. Fakat sebep bu sefer çok yönlülük, şatafat veya öğrenme değil, **eşitsizlik**tir. Eşitsizliğin kökeniyse **özel mülkiyete** ve onun insanlarda yarattığı kıskançlığa dayanır.

Eşitsizliğin Kökeni Üstüne...

"Böylece doğal eşitsizlik kombinasyonla insafsızca göz önüne serilir ve farklı koşulların yarattığı farklılıkların insan üzerindeki etkisi daha da belirginleşip kalıcı hale gelir, aynı oran dahilinde bireylerin kaderlerine etki etmeye başlar.

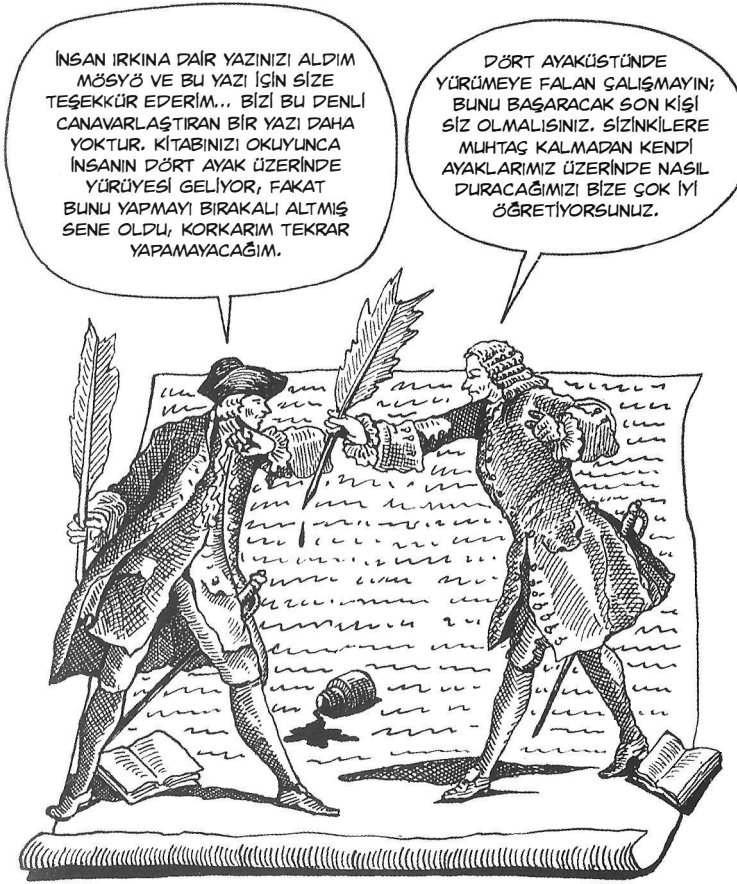
"Olmak ve görünmek tamamen farklı şeyler haline geldi; şatafatlı gösteriş, düzenbazlık ve bunlarla yan yana giden bütün ahlaksızlıklar ortaya çıktı. Diğer yandan, önceleri özgür ve bağımsız olan insan artık birçok yeni gereksinmenin zoruyla bütün doğaya ve özellikle de diğer insanlara boyun eğdi; diğer insanların efendisi olanlar bile kısmen köleleşti: Kişi zenginse başkasının hizmetine muhtaçtı; fakirse yardımına; orta halli olanlar da başkaları olmadan yapabilecek durumda değildi... Kısacası, bir yanda rekabet ve yarışçılık diğer yanda çıkar çatışmaları, başkasının zararı uğruna hep kendi çıkarına yönelik gizli bir arzu. Bütün bu kötülükler **mülkiyet**in ilk etkileri ve artan eşitsizliğin ayrılmaz parçalarıdır.

Zenginliği temsil eden **işaretler** bulunmadan önce, bu zenginlikler sadece topraklardan, evcil hayvanlardan, insanın sahip olabileceği bu gerçek mallardan oluşabilirdi... Zenginler, kendi paylarına, hükmetmenin zevkine varınca diğer zevkleri küçük görmeye başladı... (zenginler) ünvanlarının keyfi ve düzmece olduğunu biliyorlardı; öyleyse, güç kullanarak edindiklerinin başkalarınca yine güç kullanarak ellerinden alınmasına şikâyet etme hakları olmayacaktı."

Voltaire ile Rousseau karşı karşıya

Rousseau bu yazısının bir kopyasını Voltaire'e yolladı, o da ona bir mektupla yanıt verdi.

Rousseau'ya göre tarih, ilerlemenin insanı yozlaştırdığını göstermiştir. Ama kültür diye adlandırılan yozlaşmanın kötüye gidişi engelleyeceği zamanının geldiği konusunda hem fikirdi... Bu durum, kurbana saplanan silahın çıkarılmasının kurbanı öldüreceği endişesiyle yerinde bırakmaya benzer."

Doğa ve Doğal Tarih

18. yüzyılın ilk yarısında, dünyanın dört bir yanındaki düşünürler hâlâ Newton'ın hesaplamalarının yarattığı sonuçları hazmetmeye çalışıyordu. İnsanın doğası üzerine ileri sürülen görüşler insanı "bir makine", mekanik bir canavarmış gibi gösteriyordu. Tıbbı iyi bilen ve fen bilimlerindeki gelişmelerden büyülenen Diderot, bu gelişmelerin insanoğluna bakışımızda hangi etkileri yaratacağı üzerine kafa yormaya başladı. Evrendeki her şeyin bağlantılı olduğu düşüncesine kapılan düşünür, bu konuda birçok şaşırtıcı ve öngörülü hipotez geliştirdi.

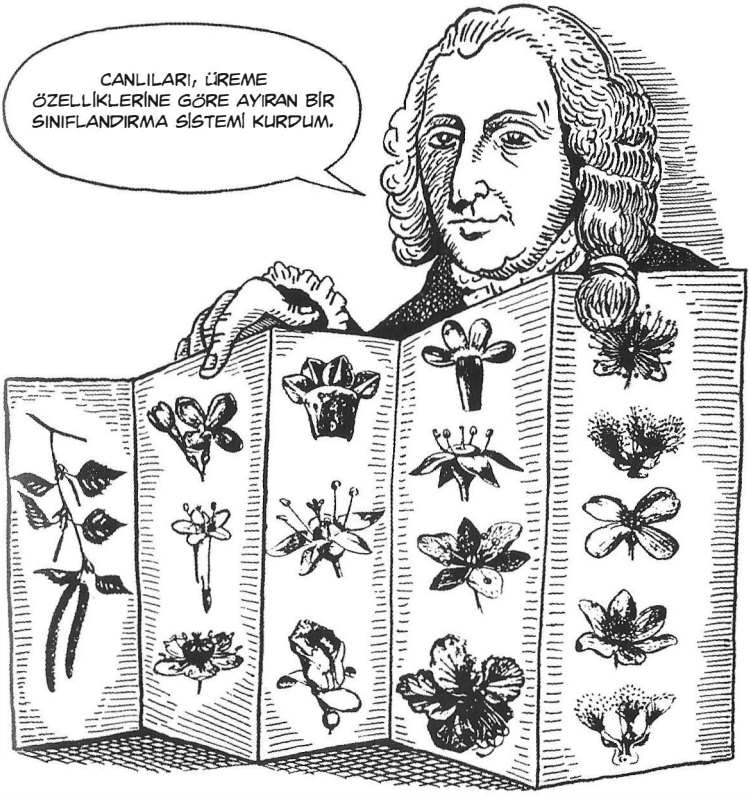

Evrenin, diğer bir deyişle tüm düşünce ve his moleküllerinin bir bütün oluşturup oluşturmadığını doğa bilimcilerine soruyorum. Böyle bir bütünün olmadığını söylemek, Tanrı'nın varlığını tek bir kelimeyle kestirip atmak, tüm varlıkların arasındaki bağı yok sayarak felsefenin oturduğu temelleri yok etmek demektir.

Diderot, Thoughts on the Interpretations of Nature (*Doğanın Yorumlanması Üzerine Düşünceler*)

Bir Sistem Olarak Doğa: Linnaeus

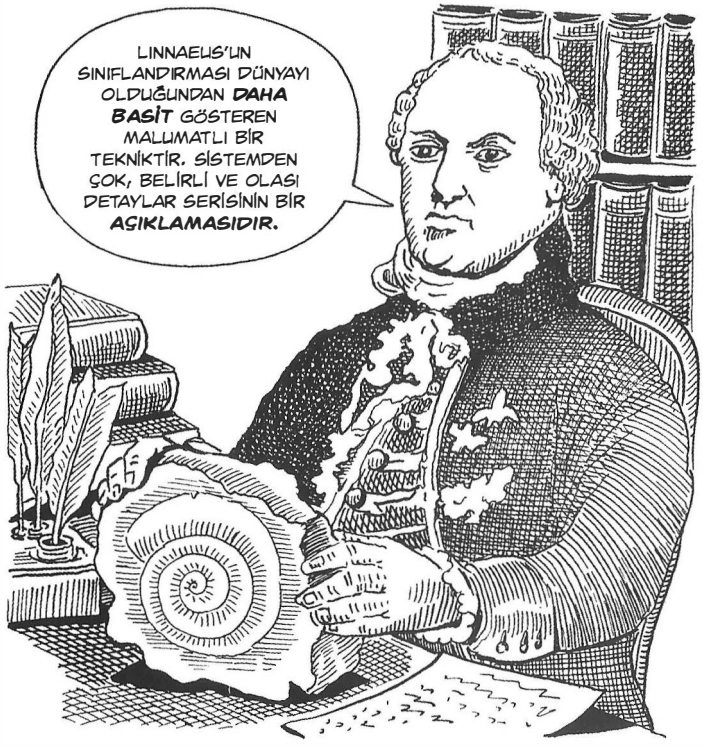
İsveçli doktor ve natüralist **Carl Linnaeus** (1707-1778), canlı ve cansız varlıkları birbirinden keskin biçimde ayırmış ve ayrı birer inceleme sahası olarak botanik, zooloji gibi "canlı bilimlerini" kurmuştur.

Canlıların sınıflandırıldığı ve isimlendirildiği (*genus* veya cins adı, ve *species* veya tür adına göre isimlendirme) iki kelimeli isimlendirme sistemi onun buluşudur. Doğayı, uyum içindeki bir bütün, Tanrı'nın yarattığı dengeli bir sistem olarak gördü. Öğrencileri, ticaret gemileriyle veya Kaptan Cook gibi kâşiflerle beraber dünyayı dolaştı.

Tarih Olarak Doğa: Buffon

Linnaeus'un görüşleri **Geroges-Louis Leclerc, Comte de Buffon** (1707-1788) tarafından reddedildi. 1749 yılından başlayarak, hayatının geri kalan yılları boyunca 36 ciltlik *Histoire Naturelle (Doğal Tarih)* adlı kitabı yayınladı. 1788'deki ölümünden sonra 1804'e kadar 8 cilt daha çıktı. İnsandan kuş türlerine, kabuklu hayvanlardan balıklara ve minerallara kadar uzanan değişik türlerin incelendiği kitap, açık ve seçkin bir dilde yazılmıştı.

Deney ve fosil kalıntıları yoluyla, dünyanın teologların düşündüğünden çok daha yaşlı olduğunu ve canlı hayatının tahmin edilenden daha önce başladığını kanıtlamaya çalıştı. Kitabın başlığı (doğal *tarih*) dünyanın şimdiki halinin Tanrı'nın yarattığı zamankinden farklı olduğu düşüncesine dikkat çeker niteliktedir. Çalışmaları Sorbonne'daki ilahiyat fakültesi tarafından kınanmıştır.

Materyalizm Skandalı

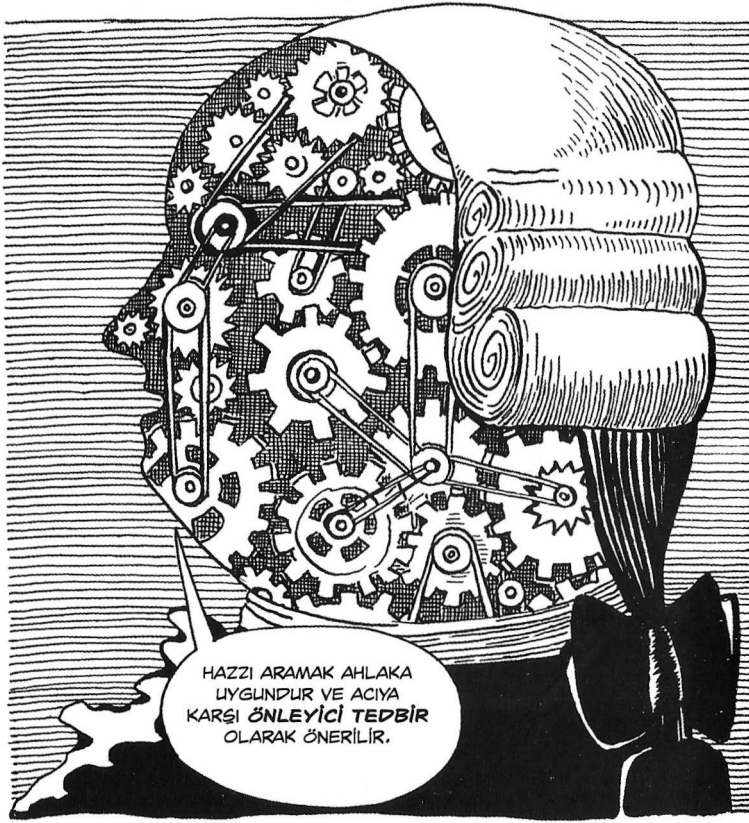
Adı *Ansiklopedi*'yle anılan bazı *filozoflar* materyalist, determinist ve ateist bir dünya görüşü geliştirdi.

Bilgi kaynağının izi dış dünyanın yarattığı duyum ve izlenimlere kadar sürülebilir. Bireysel gelişim denen şey bütün bu izlenimlerin sonucuydu. "Ruh" gibi, geleneksel teolojik fikirler "gereksiz bir hipotez" olarak görülüyordu.

La Mettrie ve Hélvetius

Aydınlanma'nın en sansasyonel ve sivri materyalisti **Julien Offroy de la Mattrie** (1709-1751) adında bir doktordu. *Homme Machine* (1747) adlı yapıtında, insanın tüm entelektüel, ruhani ve fiziksel becerilerinin maddenin düzenlenmesiyle açıklanabileceğini, ruha gerek olmadığını savundu.

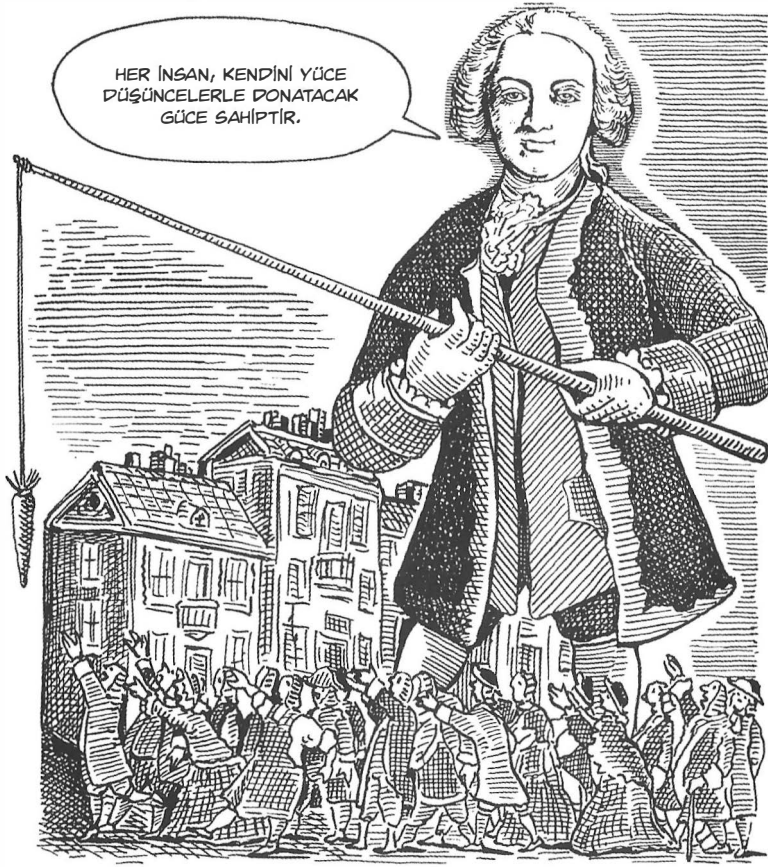
Diderot ve d'Holbach gibi çağdaşlarına en uygunsuz gelen düşüncesi, **mutlak ahlaki standartların olamayacağı** ve bireyin fiziksel dürtülerin emrinde olduğu görüşüdür. Önce Paris'e, sonra da Hollanda'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Son olarak, Büyük Frederik'in davetine cevap vererek Prusya'ya yerleşti.

1758 yılının Temmuz ayında, Diderot'nun arkadaşı olan bağımsız düşünür **Claude-Adrien Helvétius**'un (1715-1771) yayınladığı, *De l'Esprit* (Akıl Üzerine) adlı makale büyük gürültü kopardı. Helvétius'un materyalizmi davranışsaldı, Locke ve Condillac'ın fikirlerinden türemişti; insanın tüm bilgi ve davranışlarının duyum ve deneyimlerden geldiğini savunuyordu. Helvétius, fizyolojik etkenler üzerine tahmin yürütmeyi reddetse de ahlaka deterministik bir anlayış kazandırdı.

Materyalizm ve İnsanoğlunun Gelişimi

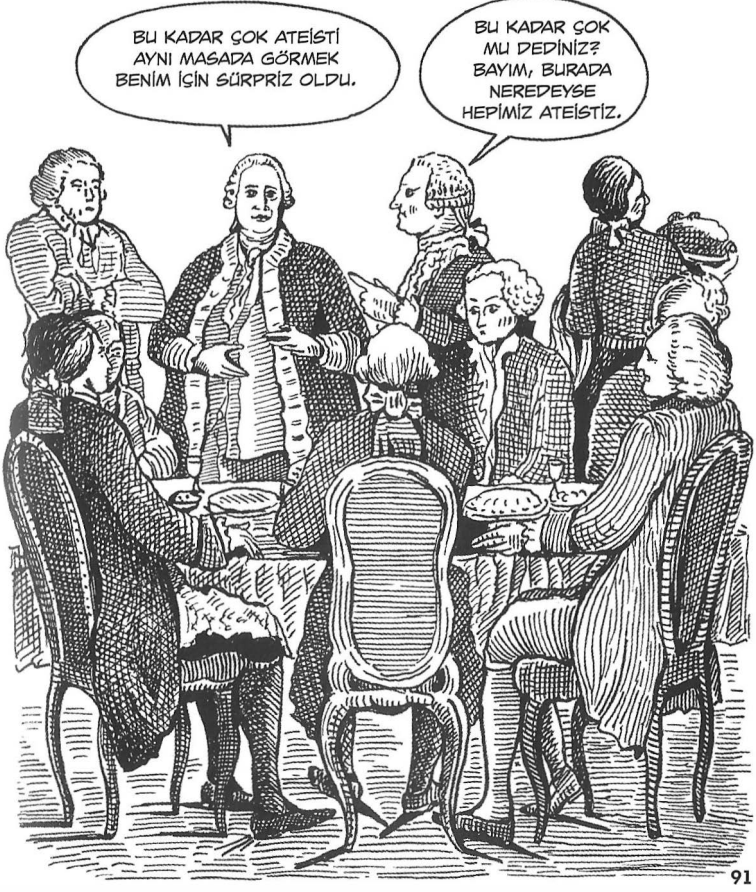
Helvétius her insanın aslında eşit becerilerle doğduğuna inanırdı. Aralarındaki farklılıklar, ihtiraslarının gücüne ya da eğitim hayatlarındaki rastlantılara göre şekilleniyordu.

De l'Esprit devletin insanların durumunu nasıl iyileştireceğine dair görüşleriyle sonlanır. Bilge bir kanun yapıcı, yurttaşlık erdemlerini ödüllendirme yoluyla tutkulara yön verip zihinsel ataleti önleyebilir. Bu görüş Fransız Devrimi söyleminde de bir karşılık bulmuştur.

Holbach

Paris'te yaşayan Alman bilimci **Baron d'Holbach** (1723-1789), *Ansiklopedi* için, çoğu kimya ve mineraloji üzerine 400'ün üzerinde makale yazmıştır. Holbach cömert bir ev sahibiydi ve verdiği yemekli partiler Parisli radikallerin katıldığı seminerler niteliğindeydi. Denizaşırı yerlerden gelen misafirler arasında Britanya'dan Laurence Sterne, Horace Walpole ve Adam Smith; Milanolu büyük reformcu, Beccaria markisi Cesare Bonesana ve Amerika'dan Benjamin Franklin gibi isimler vardı. Paris'teki İngiltere Büyükelçiliği'ne yakın olduğu dönemde, empirisist filozof David Hume da onun evindeki yemeklere katılırdı.

Özgür Düşünür Fabrikası

1756'da İngiltere'ye yaptığı gezi sonrası (aktör David Garrick ve öğrencilik yıllarından arkadaşı radikal, John Wilkes'le burada birkaç gün kalmıştı) Baron d'Holbach, kabul görmüş teolojik fikirlere karşı bir kampanya başlatmanın zamanının geldiğine karar verdi.

Holbach'ın *System of Nature* (*Doğanın Sistemi*, 1770) adlı yapıtı yüz kızartıcı "materyalist" bir metin damgası yedi. Düşünür kitap boyunca indirgemeci bir anlatım kullanmıştı. İnsan yalnızca fiziksel bir varlıktı. Fiziksel insan, duyumlama yoluyla oluşan dürtüleriyle hareket eden İnsan'dır. Ahlaki insan, dolaysızca açığa çıkmayan fiziksel ilkelere göre hareket eden İnsan'dır.

D'Alembert'in Rüyası

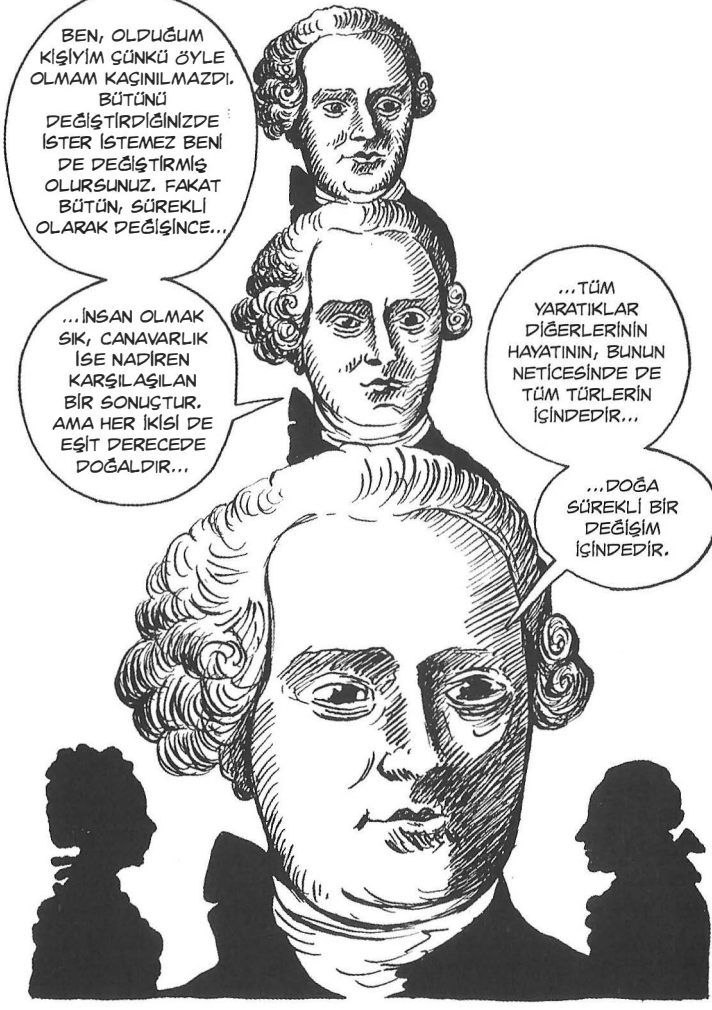
Holbach'ın insan türü hakkındaki görüşleri, dostu Diderot'nun hiç yayınlanmamış olan ilginç ve etkileyici yapıtı *Rêve de d'Alembert'dekilere* (D'Alembert'in Rüyası, 1769) benzer. Diderot henüz genç ve kendine yer edinmeye çalışan bir yazarken, hayatının üç yılını önemli bir tıp sözlüğünün İngilizce'den çevirisini yaparak geçirdi. *Ansiklopedi* üzerine çalışarak geçirdiği yıllar boyunca da konuya olan ilgisi devam etti.

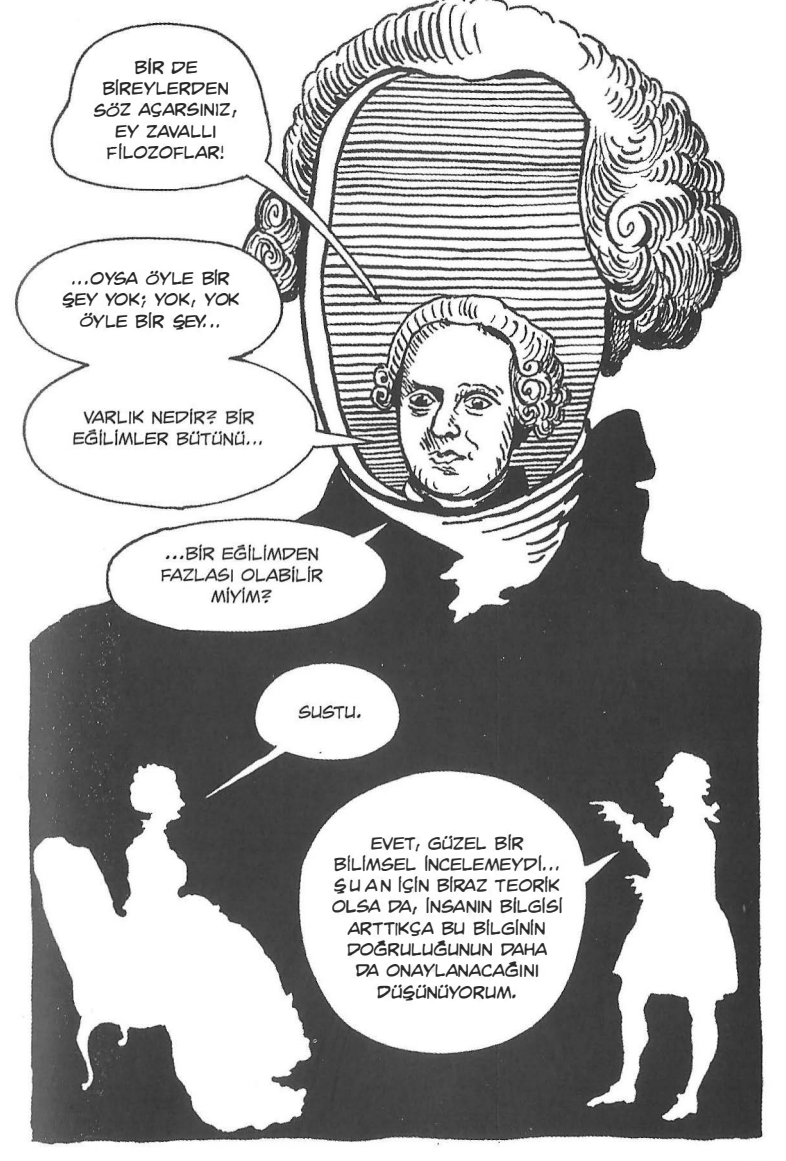

Diderot, diyalog ve rüya yoluyla anlattığı fikirlerinin ispatı, gelecekteki bilimsel buluşlara bağlı olan hipotetik karakterini vurguladı.

Rüya

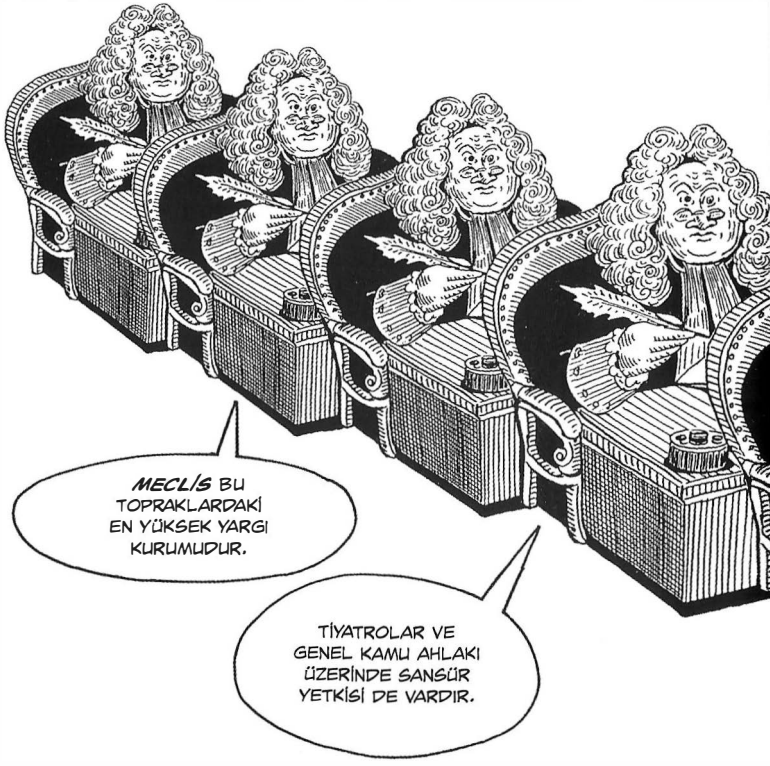
Hezeyan halindeki d'Alembert'le iki dostu, Matmazel de l'Espinasse ve Bordeu ilgilenir.

BİR DE BİREYLERDEN SÖZ AÇARSINIZ, EY ZAVALLI FİLOZOFLAR!
...OYSA ÖYLE BİR ŞEY YOK; YOK, YOK ÖYLE BİR ŞEY...
VARLIK NEDİR? BİR EĞİLİMLER BÜTÜNÜ...
...BİR EĞİLİMDEN FAZLASI OLABİLİR MİYİM?
SUSTU.
EVET, GÜZEL BİR BİLİMSEL İNCELEMEYDİ... ŞU AN İÇİN BİRAZ TEORİK OLSA DA, İNSANIN BİLGİSİ ARTTIKÇA BU BİLGİNİN DOĞRULUĞUNUN DAHA DA ONAYLANACAĞINI DÜŞÜNÜYORUM.

Fransız Meclisleri

18. yüzyıl Fransası siyasi otorite tartışmalarıyla bölünmüş durumdaydı. Kral ve bakanları, *meclisler*le, yani soyluların idaresi altındaki mahkemelerle sürekli bir anlaşmazlık halindeydi. Soylular, bu mahkemelerin kanunları gözden geçirme ve beğenmediklerini veto etme hakkına sahip olduğu iddiasındaydı.

Fransa'da on üç tane *meclis* vardı, en etkili olansa Paris'tekiydi.

*Meclisler*deki pozisyonlar satın alınabiliyor ve miras yoluyla bir sonraki kuşağa geçebiliyordu; yüksek mevkiler, sahiplerine beraberinde soyluluk da getiriyordu. Bu kişiler "kılıç soyluları"*nınkine karşı "kostüm soyluları"nın saygınlığında ısrar ediyordu.

* Kral tarafından soyluluk ünvanı verilen asker kökenli kişilerden oluşan sınıf.

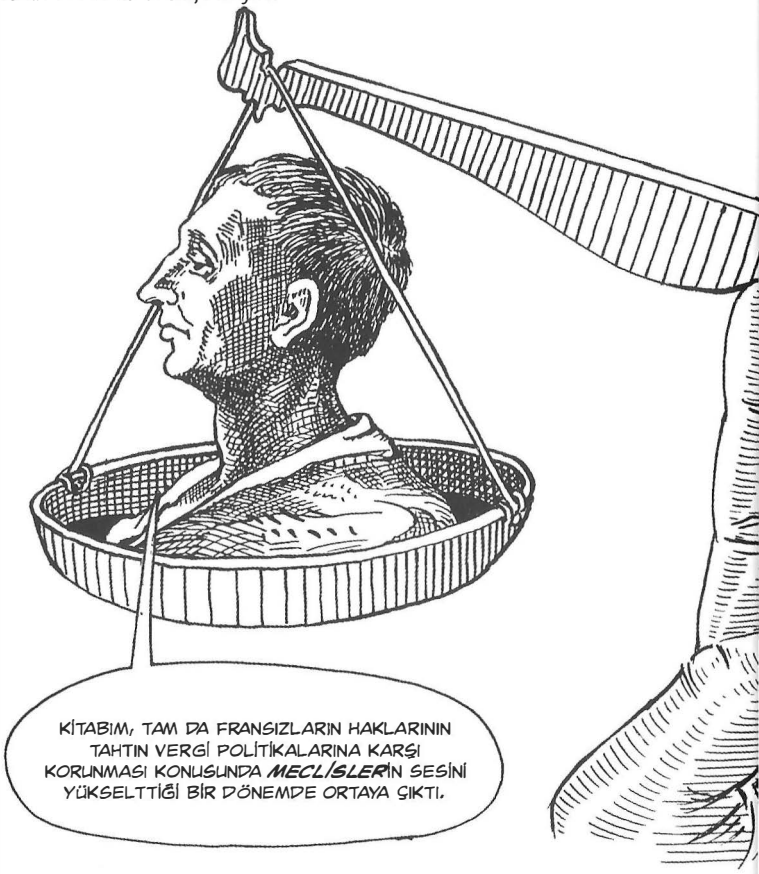
Parlementerler protokol düşkünüydü. Her yılın Kasım ayında gerçekleşen işbaşı yapma törenleri, ritüel haline gelmiş merasimlerdi.

Sonuç olarak *meclis,* öyle ya da böyle, mutak monarşiye karşı yasal bir muhalefet odağıydı, yüzyılın ortaları boyunca tahtla mücadele içinde olmuştu. Paris *meclis* binası Palais de Justice, Simon Schama'nın deyişiyle, "başlı başına minyatür bir şehirdi".

Montesquieu'den Yasaların Ruhu

Montesquieu'nün *Esprit des Lois* (Yasaların Ruhu) adlı eseri 1748'de ilk yayınlandığında tahtın imtiyazlarını sınırlamak için *meclisler*in gerekli olduğunu savunan görüşü itibar görüp geçerlilik kazandı. Montesquieu'nün kendisi de Bordeaux *meclisi* başkanıydı.

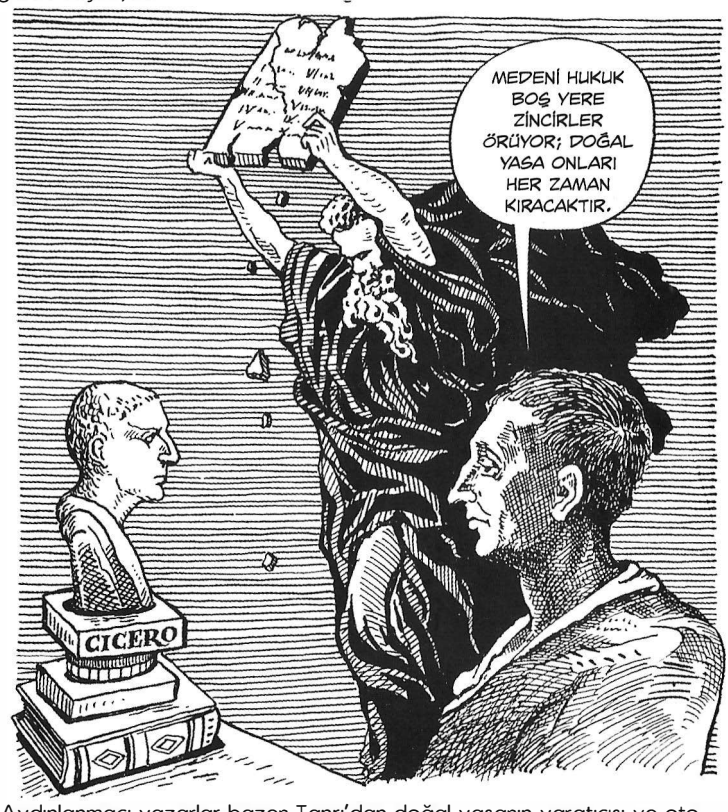
Altı ayda on iki kez basılan kitap satış rekorları kırdı. En büyük ödülse 1762'de, Alexandre Deleyre'in *Génie de Montesquieu* adında, eserin özeti niteliğinde bir el kitabı çıkarması oldu.

Montesquieu, politik kurumların durumlarını açıklayacak sebeplerin peşindeydi. Toplumsal ve siyasal düzeni araştırmaya koyuldu ve bunu iki prensip üzerinden yaptı: İnsan doğasının *tekdüzeliği* ile çevre ve kültürle oluşan *çeşitlilik*. Montesquieu'nün çalışması sosyolojik edebiyat olarak adlandırabileceğimiz türün ilk büyük örneğidir ve siyaset üzerine yapılan felsefi tartışmaların doğasını değiştirmiştir.

Doğal Yasa

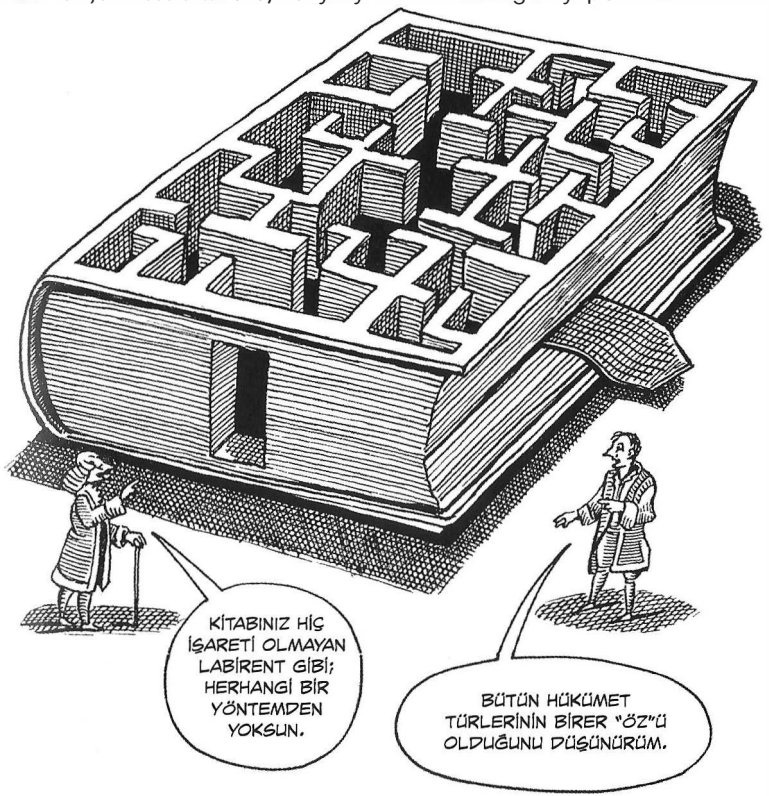
Çağdaşlarının birçoğu gibi Montesquieu de eski **Doğal Yasa** teorisi geleneğine değinmiştir. **Cicero** (MÖ 106-43) gibi stoikler, *yapılması gerekeni* ortaya çıkarmak için gelenek ve icraatlerin ötesinde düşünmeyi ahlaki bir görev saymıştır.

Aydınlanmacı yazarlar bazen Tanrı'dan doğal yasanın yaratıcısı ve otoritesinin kaynağı olarak bahsederdi, "fakat aslında kökeni ve bağlayıcı niteliğinin kaynağı; insan doğası, tarih boyunca yaşamış tüm bilge kişilerin mutabakatı, aklın beyanı, insanın adalet bilinci ve Diderot'nun *Ansiklopedi*'deki, belli belirsiz de olsa, devrim niteliğindeki ifadesiyle, insanın şaşmaz genel iradesidir." Peter Gay

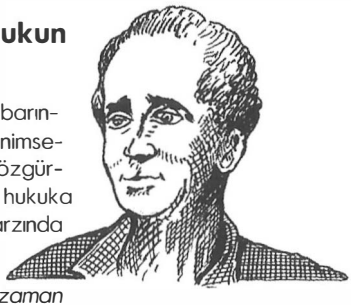
Darmadağınık Bir Başyapıt

Yasaların Ruhu'nun ilk üçte birlik kısmı doğa, hükümet türleri ve vatandaşlık hakları üzerinedir. Daha sonra, iklim ve çevrenin toplumsal gelenekler ve politika üzerindeki etkisinin incelemesiyle devam eder. Son kısımsa politik ekonomi, Fransa politikası ve yasal teoriler üzerine yapılmış karmaşık tartışmalardan oluşur. *Yasaların Ruhu*, 18. yüzyılın en darmadağınık yapıtlarındandır.

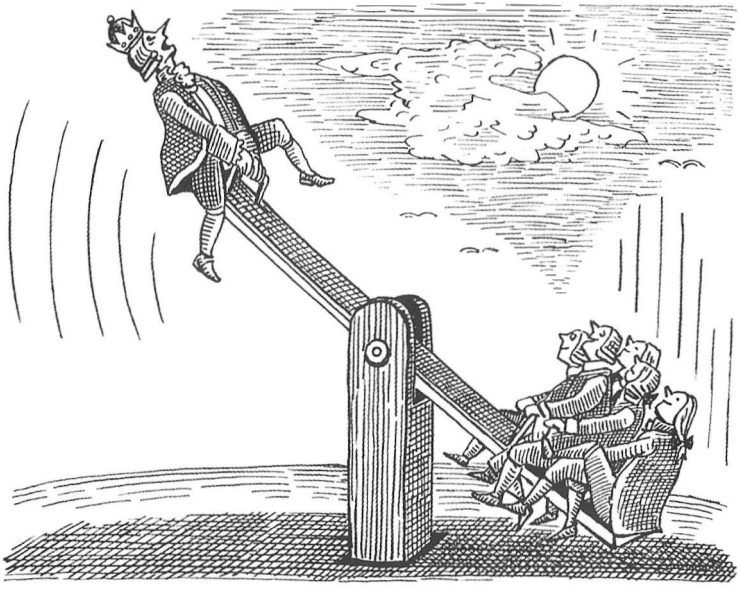
Monarşilerin "onuru" -üreten bir soylu sınıfıyla tanıtlanan, yerleşmiş bir statü ve sorumluluk bilinci- vardır. Cumhuriyetlerin özünde, vatandaşlık bilinci, aidiyet ve onun getirdiği görev anlayışı gibi duygular içeren "erdem" vardır. Despotizmin özüyse "korku"dur. Bu dayanaklar zayıflarsa, hükümet de zayıflar.

Bireysel Özgürlük ve Hukukun Egemenliği

Bütün *filozoflar*, *Yasaların Ruhu*'nun barındırdığı soylu ve insancıl felsefeyi benimseyebilirdi. Montesquieu'nün bireysel özgürlüğe nasıl bir tutkuyla bağlı olduğu, hukuka ve adalete ilişkin konuları ele alış tarzında açıkça görülür.

Despotizmin kötü olduğuna ve her zaman kontrol edilmesi gerektiğine inanırım. Britanya politik sistemindeki güçler ayrılığı ilkesinin getirisi olduğunu düşündüğüm vatandaşların tadını çıkardığı özgürlük duygusunu bilhassa tasvip ediyorum.

Montesquieu'ye göre kral sadece bir yürütme organıyken, yalnızca Parlemento kanun yapabilirdi; yargıysa ikisinden de bağımsız olarak çalışırdı.

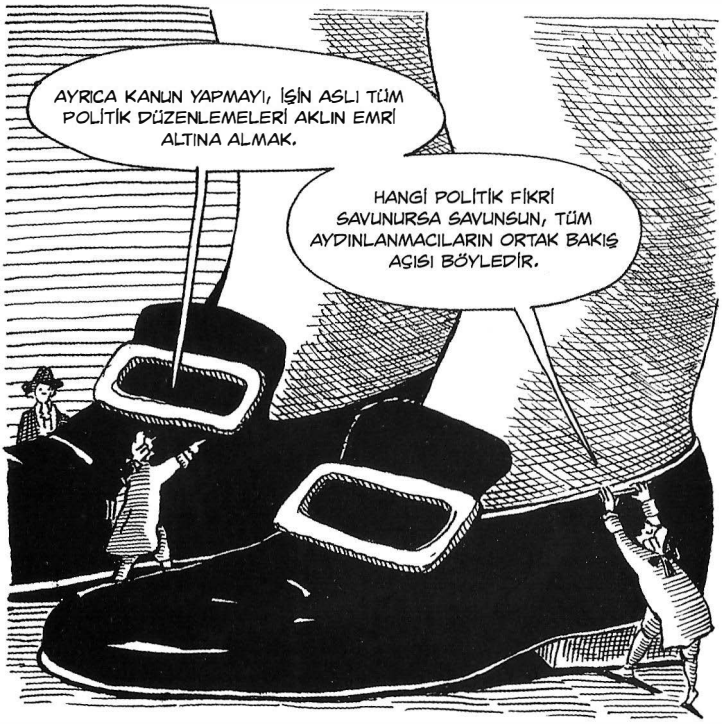
Aslında Montesquieu, Britanya politikasının oldukça basitleştirilmiş bir açıklamasını yapmıştı. Ayrıca, eser verdiği dönemde Britanya bir değişimden geçiyordu. İngiltere'nin önde gelen düşünürleri artık muhafazakâr eğilimdeydi. John Locke'ın politik liberalizm ve modern ekonomik liberalizm tanımları mevcutken radikal ideologlara ihtiyaç yoktu. İşin aslı, İngiltere'de esen liberalizm rüzgârları Amerika kolonilerindeki gelişmelerle kendi aleyhine döndü. Montesquieu'nün kitabı, kolonistleri ve İskoç Aydınlanması'nın politik teorisyenlerini şüphesiz etkilemişti.

Despotları Aydınlatma

Aydınlanma döneminin politik yazıları esas itibariyle sıklıkla yanlış olarak "despotizm" olarak adlandırılan, aslen bir yığın kusuru olan bir sisteme yönelikti. Hükümdarın keyfi güç uygulamalarının yanı sıra soyluların ve Kilise'nin geleneklere ve otoriteye dayanarak talep ettiği imtiyazları da içerirdi.

Böylesine mantık dışı uygulamalara karşı olan Aydınlanma, milletin her üyesini, hatta kralı dahi kanun kapsamına sokma idealini destekler...

Montesquieu'nün sınırlı monarşi yanlısı görüşleri, krallık taraftarı olmayı sürdüren (Eski Rejim içinde serbest ticaret ve liberalizmi savunan) Fizyokratların da aralarında olduğu, 18. yüzyılın ortalarında yaşamış olan birçok düşünürün aklını çeldi.

Daha sonraları, demokratik ve cumhuriyetçi fikirlerin heyecanlandırdığı yeni yeni ortaya çıkan tahrikçiler grubu, Rousseau'nun yazılarındaki hayalperest üslubu benimsemeye başladı. Fakat Yüksek Aydınlanma'nın en kilit figürleri radikaller değil, **reformcular**dı. Gücü elinde tutanlara fikirlerini belirtmek onlar için doğal bir şeydi.

Aralarında Voltaire, Diderot ve Helvétius'un da bulunduğu birkaç filozof bir süreliğine "aydınlanmış despotizm" fikrine kapılmıştı. Ya da belki "aydınlanan despotizm" demek daha doğru olur, çünkü *filozoflar* bile despotizmi bir siyaset teorisi olarak görmüyordu. Fakat bu iyi bir kariyer fırsatıydı. Politik fikirleri Fransa için biraz sıradışı kaldığından, Prusya kralı Frederick veya Rus çariçesi Katerina gibi dinlere karşı hoşgörülü, politik, hukuki ve ekonomik hayatta reform yanlısı gözüken hükümdarlara yöneldiler.

Prusya Kralı II. Frederick

Prusya kralı II. Frederick ("Büyük Frederick") (1712-1786) birçok *filozofun* hayalgücünü harekete geçirdi. 1736'da, henüz veliaht prens olduğu sırada, Makyavelli'nin politik felsefesindeki kinizmi hedef alan bir yazı yazmış; sanata, müziğe ve şiire olan ilgisini göstermişti. Voltaire'le de yazışmaya başlamıştı. Arkadaşlarının da bildiği gibi Voltaire bu konuda çok hevesliydi ama ilk adımı atan Frederick oldu.

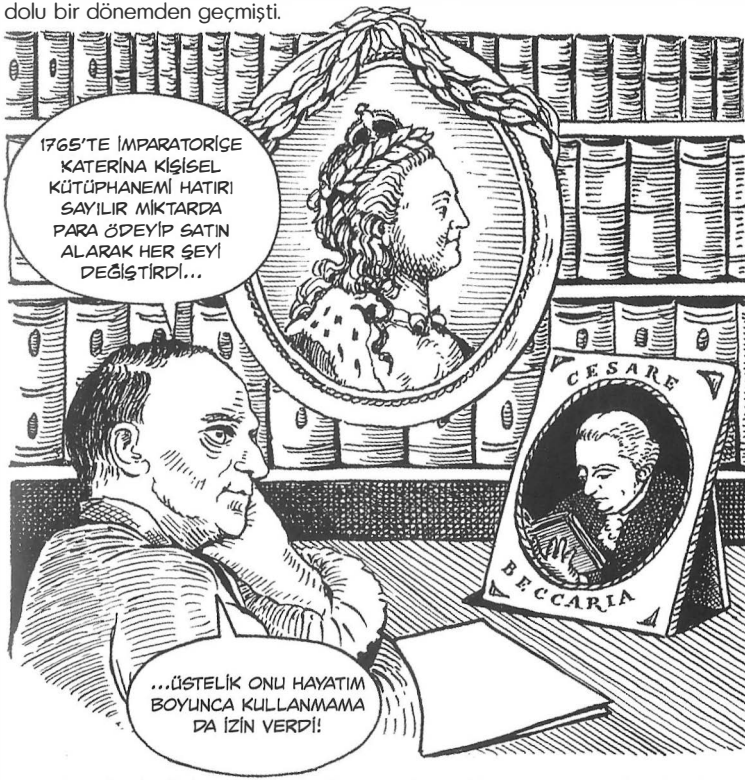

1750 yazında, Voltaire (ömrünün son yılındaki görkemli dönüşüne kadar uğramadığı) Paris'i terk ederek misafir olarak üç yıllığına Büyük Frederick'in sarayına gitti. Voltaire siyasi ve felsefi fikirlerinin aslında pek önemsenmediğini görünce düşkırıklığına uğradı. Aslında kendisinden Frederick'i eğlendirmek, Fransızca şiirlerini düzeltmek ve övmekten fazlası beklenmiyordu.

Rus Çariçesi Büyük Katerina

1762'de tahta geçen II. Katerina'nın (1729-1796) vizyonu daha genişti. Rusya'nın toplumsal ve siyasi yapısında ihtiyaç duyulan değişimleri yapmaya kararlı görünüyordu. Montesquieu ve İtalyan teorisyen **Cesare Beccaria**'nın (1738-1794) fikirleri yanında *Ansiklopedistler*in başarılarından da oldukça etkilenmişti.

1760'ların ortalarına gelindiğinde, Diderot *Ansiklopedi* üzerindeki çalışmalarını bitirmek üzereydi. Saygınlık kazanmış, oldukça sıkıntılı ve kuşkuyla dolu bir dönemden geçmişti.

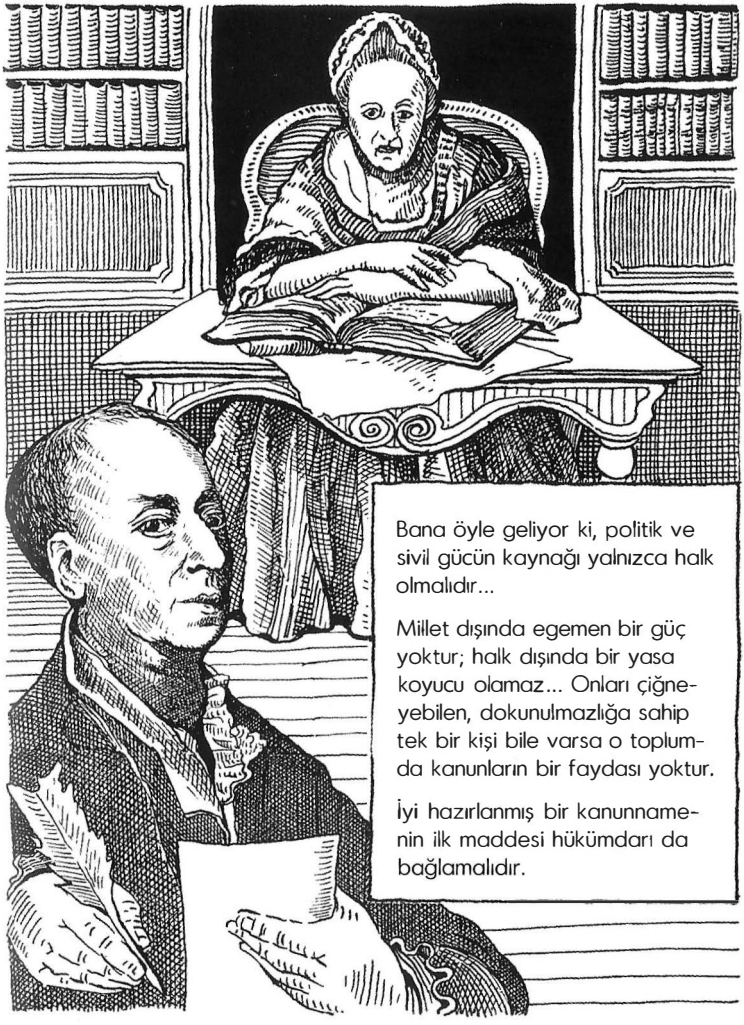
Sonraki yıllarda Diderot Katerina'ya gayri resmi "kültürel ateşe"si olarak hizmet verdi. 1773'te, St. Petersburg gezisine onu da yanında götürdü. Bu, Diderot'nun Fransa dışında yaptığı tek kayda değer geziydi.

Diderot kendini bir hükümdarı eğitmek için Avrupa'nın bir ucundan çağrılmış biri gibi görüyordu, onun gözünde Katerina ve kendisi, Alcibiades'le Sokrates gibiydiler. Bu, hayallerini süsleyen bir durumdu; çünkü diğer "aydınlanmış" düşünürler gibi o da sosyal gelişimin yukardan gelmesi, reformcuların da düşüncelerini yöneticilere aşılaması gerektiğini savunuyordu. "Filozof bir hükümdardan başka kime" diyordu *Pages Against a Tyrant* (*Tiran'a Karşı Sayfalar*, 1769) adlı eserinde, "zorla hitap etmelidir?"

Söylentiye göre enerjik jestlerinden korunması için imparatoriçeyle Diderot'nun arasına bir masa koyulurmuş.

Diderot bu heybetli kadının liberal eğilimlerini yeniden canlandırmanın yollarını aradı. Fakat uyanık ve özgüveni yüksek olan kadında öğütlerinin pek etkisi olmadı. Daha sonra, Diderot yaptıkları sohbetlerin ayrıntılarını kaleme aldı.

Rahip ve Filozof

Felsefi sistemi absürdlüklerden oluşan rahip, içten içe cehaletin devam etmesini ister; akıl inancın düşmanıdır, inançsa rahibin konumunu, servetini ve prestijini korumasını sağlar...

Filozof, rahip hakkında ileri geri konuşur; rahipse filozof hakkında ileri geri konuşur. Fakat hiçbir filozof bir rahibi öldürmemiştir, buna karşın rahip birçok filozofu öldürmüştür. Filozof hiçbir kralı da öldürmemiştir, fakat rahip birçoğunu öldürmüştür... Diderot

Filozoflar Asla Bir Din Mezhebi Kurmayacaklardır

"Felsefi bir görüşün ülkenin dinine zarar vermesinden korkmamalıyız. Açığa çıkardıklarımız gizemlerimizle çatışsa da amaçlanan bu değildir. Nitekim gizemlerimiz, aklın ve imanın amaçlarının çok farklı doğaları olduğunu iyi bilen Hıristiyan filozoflarımız tarafından daha az saygı duyulur değildir.

"*Filozoflar* asla bir din mezhebi kurmayacaklardır, çünkü sıradan insanlar için yazmaz ve dikkat çekme peşinde koşmazlar.

İnsanlığı yirmi kısma ayırırsak, bunlardan on dokuzunun ağır işlerde çalışarak geçimini sağlayıp Bay Locke diye birinin varlığından bihaber olanlardan oluştuğunu göreceğiz. Kalan kısmın da ne kadarı okuryazardır? Olanların da yirmi tanesi aşk romanları okuyorsa ancak bir tanesi felsefe okur. İnsanlığın düşünen kısmı çok az bir sayıya tekabül eder. Bu sayı dünyanın huzurunu ve sükunetini bozmaya yetmez.

Montaigne, Locke, Bayle, Spinoza, Hobbes, Lord Shaftesbury, Collins ya da Toland, bunların hiçbiri ülkelerinde huzursuzluk yaratan bir gürültü koparmamışlardır; bu genellikle bir topluluğun başına geçmeye dünden razı olan, kutsal kişilerin işi olmuştur. Peki, ne demeye çalışıyorum? *Modern filozofların bütün yapıtlarını bir araya getirsek dahi, Fransisken rahiplerinin giysileri ve kukuletalarının kesimi yüzünden kopan gürültüye neden olmazlar.*"

Voltaire'in *Philosophical Letters from England* (*İngiltere'den Felsefi Mektuplar*) kitabındaki "Locke Üzerine" adlı yazısından (1733).

Büyük Frederick Voltaire'e şöyle yazmıştı: "Hurafelere dayanan yapı sallanmakta ve yakında yıkılacak. Tarih, Voltaire'in 18. yüzyılda zihinlerde gerçekleşen devrimin kurucusu olduğunu yazacak..."

Fransız Katolik Kilisesi

Fransa'da Katolik Kilisesi büyük bir huzursuzluk içindeydi. Mahalli papazlar yoksulluk içinde yaşıyor, amirlerinden hiç destek almadan görevlerini yapmaya çalışıyordu. Genellikle soylu ailelerden gelen piskoposlarsa gösterişli saraylarda yaşıyordu. Birçoğu görevlerini ihmal ediyor ve hiç çekinmeden geleneklere aykırı inançlara kapılıyordu.

Ruhban sınıfının 18. yüzyıldaki tutumu önceki yüzyıllardakinden çok farklı değildi. Fakat tavernalarda Ortaçağ'dan bu yana anlatıla gelen öyküler arkalarında bir sürü klişe tipleme bırakmıştır.

Şehvet düşkünü rahip ve rahibeler, zührevi hastalıklara yakalanmış iktidarsız piskoposlar ve lezbiyen başrahibeler doyurulmaz isteklerine boyun eğerken...

Ruhban sınıfı iftiraya açık bir hedefti ve Aydınlanma dünyasında hızla yayılan pornografiye sürekli malzeme oluyordu.

Bir İnanç Çağı olarak Aydınlanma Çağı

Önde gelen filozofların Katolik Kilisesi'nin gücüne karşı yaptıkları saldırılardan kilisenin Aydınlanma döneminde güçlü bir pozisyonda ya da saldırgan bir hava içinde olduğu düşünülebilir. Aslında 18. yüzyılda Avrupa'nın farklı yerlerindeki devlet kurumları kilise (ister Katolik ister Protestan olsun) karşısında güç kazanmıştır.

18. yüzyılı, inancın aklın yükselişi karşısında savunmada kaldığı bir dönem olarak görmek yanlış olur. Aydınlanma Çağı aynı zamanda güçlü dini hareketlerin hız kazandığı bir dönem olmuştur.

- İngiltere'de, Metodizm'in başlangıcı
- Kuzey Amerika kolonilerinde, "Büyük Uyanış"
- Polonya Yahudileri'nden Hasidizm mezhebinin yükselişi
- Alman Protestan devletlerinde, Pietist Hareket

Dinin Toplumsal Gerekliliği

Voltaire'in Ferney'deki evinde diğer *filozoflan* ağırlayışının anlatıldığı, doğruluğu şüpheli bir öykü herkesin dilindeydi. Herkes canlı ve samimi bir havada ateizmden bahsederken, Voltaire bir anda herkesi susturup hizmetçileri dışarı yollar. Bunu neden yaptığını açıklarcasına "Yoksa bu gece boyunlarınızın vurulmasını mı istiyorsunuz?" diye sorar.

Cehennem Korkusunu Yerleştirmek...

Voltaire ve diğer birçok *filozof*, teologların bağlı olduğu fikirlerden şüphe duysalar da, dinin sosyal bir gereklilik olabileceğini düşünüyorlardı. **Edward Gibbon**'un (1737-1794) *The Decline of and Fall of the Roman Empire* (*Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Çöküşü*) adlı yapıtında değindiği üzere cehennem ve sonsuza dek cezalandırılma korkusu, toplumu kontrol etmede etkili bir araç olarak kullanılabilirdi.

Roma'da hüküm süren farklı inançların hepsi halk tarafından aynı oranda doğru, filozoflarca aynı oranda yanlış, yargıçlar tarafından ise aynı oranda faydalı olarak görülüyordu.

Kilise, Devlet ve Sivil Haklar

Dini hoşgörüyü resmi olarak uygulamak hükümdarlar için pek kolay değildi. Devletlerin çoğu monarşiyle yönetiliyordu ve hükümdarlar meşruiyetlerini biraz da bağlı oldukları kiliselere borçluydu. Tebaasında birçok Protestan olan Fransa kralı taç giyme töreninde Protestanlık denen sapıklığın kökünü kazıyacağına yemin etmişti. İngiltere kralı İngiliz Kilisesi'nin başıydı. Prusya Kralı Luteriyen kilisesinin *summus episcopus*'uydu.*

1782'de İmparator II. Joseph, Avusturya Yahudileri'ne bazı temel hak ve hürriyetler tanıyan Hoşgörü Bildirisi'ni çıkardı.

* Başpiskopos. Protestan kilisesinin başı. (y.n.)

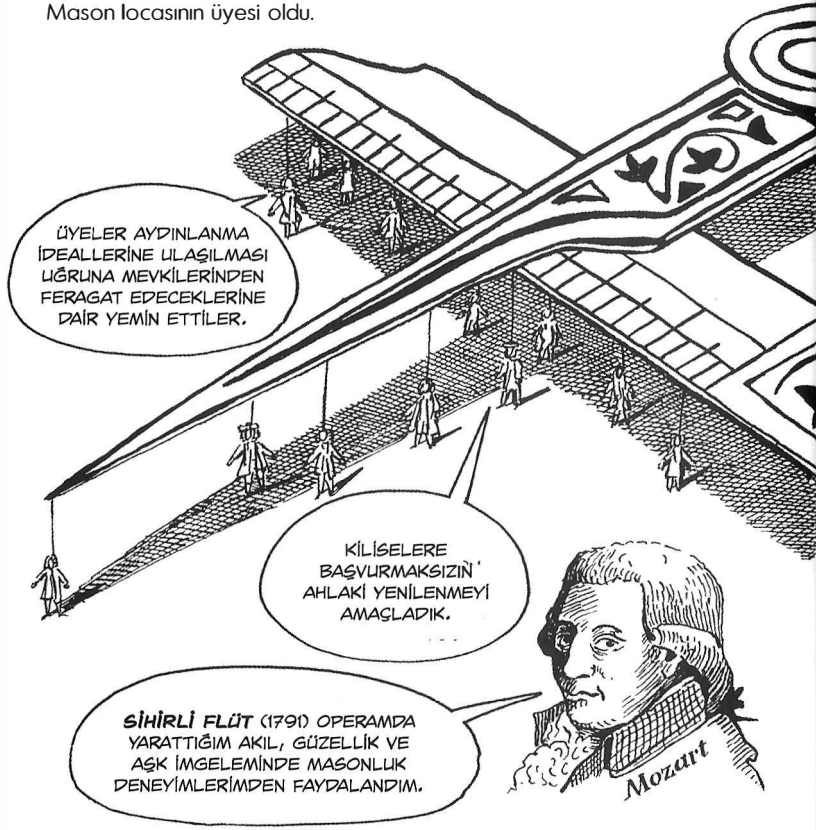
Prusya Kralı II. Frederick Maria Theresa'yla aynı yılda, 1740'ta tahta çıktı. Luteriyen kilisesinin resmi lideri olsa da kendisi inançsızdı ve masondu. Prusya'daki farklı dinlere bağlı grupları birleştirici bir rolü olduğunu düşünüyordu, öyle ki işi 1747'de başkent Berlin'de yeni bir Katolik katedrclinin yapılmasına önemli bir kaynak ayrılmasına kadar vardırdı. Dini sapkınlıkların soruşturulmasını, teolojik tartışmaların kamuya teşhir edilmesini yasakladı. 1750'de, Yahudilerin haklarını genişletti.

Dessau gettosundan gelme Yahudi düşünür ve yazar **Moses Mendelssohn** (1728-1786), Alman Aydınlanması'nın önemli figürlerindendir. Yaptıkları başlı başına bir devrim niteliğindedir. Berlin'deki Hıristiyan toplumun Yahudilere bakış açısını değiştirmesini sağlamıştır. Arkadaşı, oyun yazarı **Gotthold Lessing**'in (1729-1781) *Bilge Nathan* (*Nathan the Wise*) adlı oyununa esin kaynağı olmuştur.

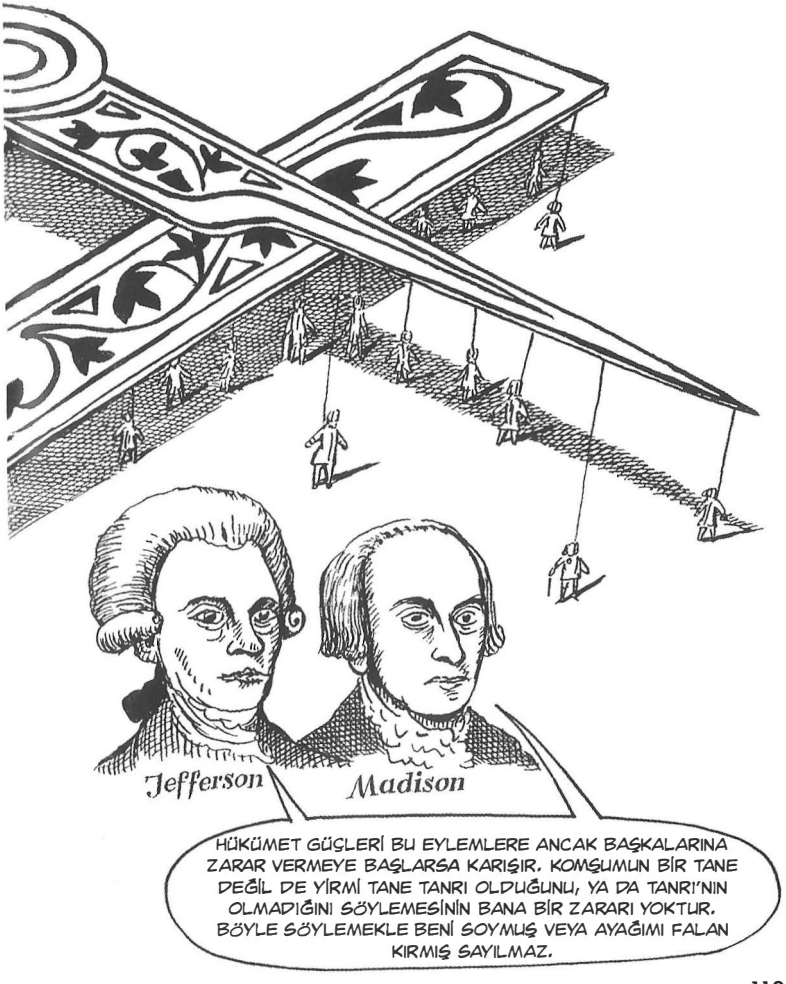
Masonluk

1717'de Londra'da İngiltere'nin ilk Mason Locası kuruldu. Masonlar 18. yüzyılda büyük önem kazandı. Başarılarının bir kısmını soyluların ve hatta Prusyalı Büyük Frederick ve Avusturyalı I. Francis gibi prenslerin aralarına katılmasına borçluydular. Benjamin Franklin ve Voltaire de bir süreliğine bu Mason locasının üyesi oldu.

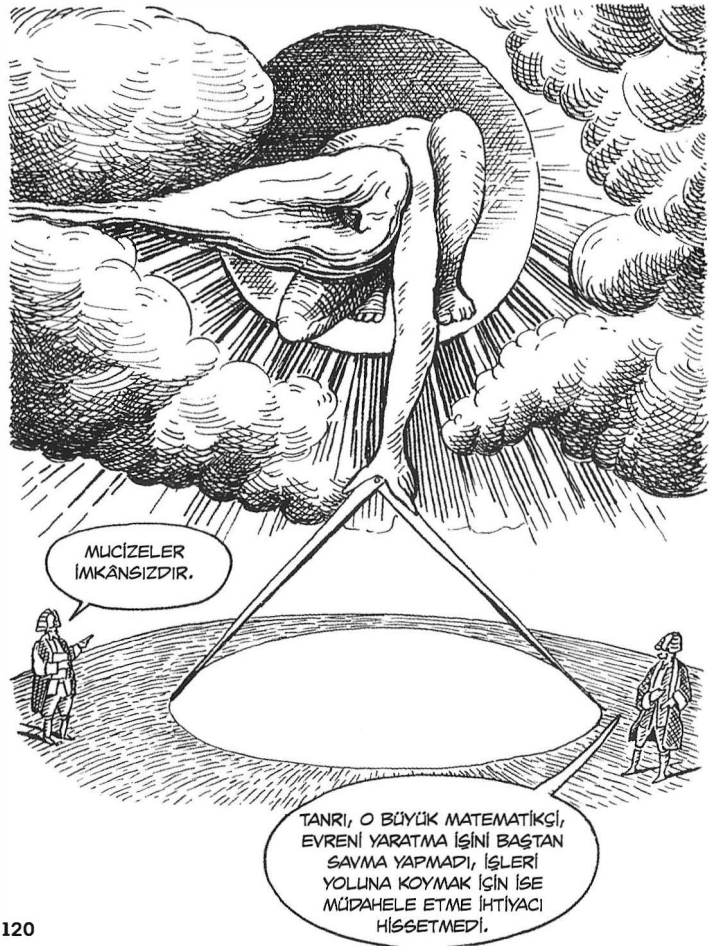
Masonluk garip mistik ritüellerle kardeşlik, eşitlik, dini hoşgörü ve akıl gibi seküler, ütopyacı ve evrenselci fikirlerin bir karışımıydı. Masonlar Papa XIV. Benedict tarafından 1751'de kınandı, Alman devletlerinde siyasi yasaklıydılar.

Amerikan Devrimi'nin çoğu Mason olan Kurucu Babaları, Birleşik Devletler Anayasası üzerinde çalışırken Tanrı'nın sözünü etmediler. **Thomas Jefferson** (1743-1826) ve **James Maddison** (1751-1836) dini kamu hayatından ve siyasetten ayrı tutmaya özen gösterdi.

Yüce Saat Tamircisi

Aydınlanma, Tanrı'yı Doğa yasalarıyla gitgide daha fazla özdeşleştiriyordu. Doğa'nın Newton'ın buluşlarıyla iyice ortaya çıkan düzenliliği, tanrısallığın en güvenilir ve en açık dışavurumuydu. Güzelliği, enginliği ve karmaşık tasarımıyla tüm evren O'nun varlığının ve O'nun becerilerinin göstergesiydi. Ulu bir saat tamircisi gibi dünyayı yaratmış, onu yöneten değişmez yasaları koymuş ve çekilmişti.

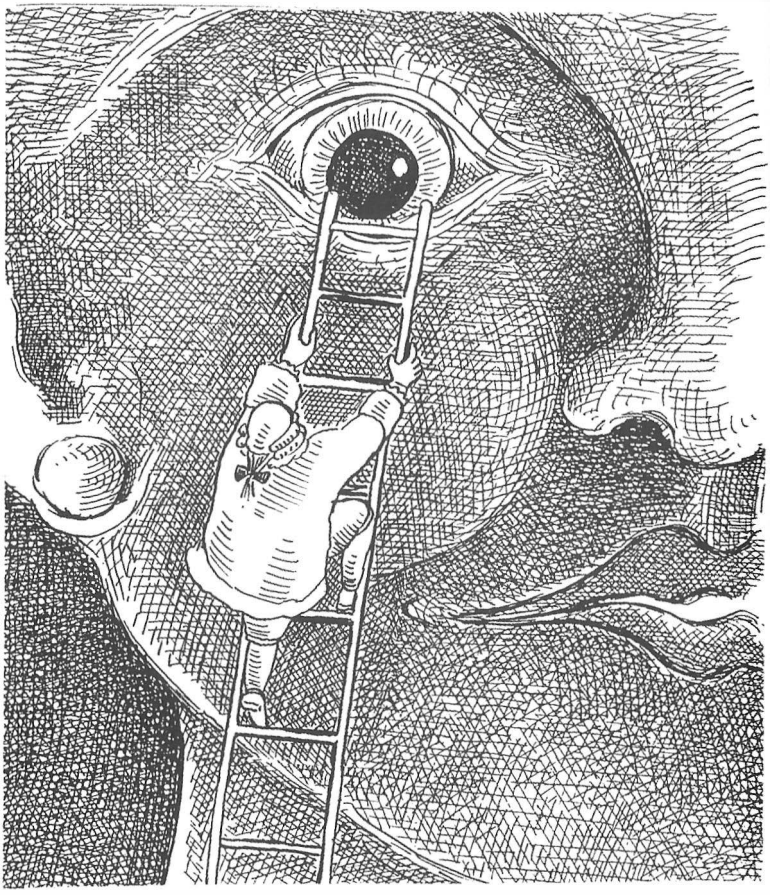

David Hume'un Septisizmi

Geleneksel Hıristiyanlık, İsa'nın tanrısallığını İncil'deki mucizelere dayandırıyordu. Lazarus'un diriltilmesi veya İsa'nın kendisinin dirilişi gibi mucizelerde Aydınlanma'nın Tanrı'yla özdeşleştirdiği doğa yasalarına bir aykırılık vardı. İskoç Aydınlanması'nın başaktörlerinden **David Hume** (1711-1776) herkesten ileri gitti.

Yazılarıyla Tanrı inancının akla uygun olduğu görüşüne en çok karşı çıkan düşünürdür. Hume'dan önceki filozofların çoğu ateistlikle suçlanmıştı. Hume, ateist olduğunu kabul eden ilk düşünürdür. Dostları, en iyi eserini, *Dialogues Concerning Natural Religion*'ı (*Tabii Din Üzerine Diyaloglar*, 1779) hayattayken yayınlamaması konusunda onu ikna etmiştir.

Bir Yaratıcı olduğu fikrine karşı değilim, fakat O'nun niteliklerini tanımlayan her ifade mantığa tamamen aykırı olmak zorundadır. İnanç hiçbir şekilde ***rasyonel olarak*** *savunulamaz.*

İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme

Hume, *A Treatise of Human Nature* (*İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 1739-1740) adlı eserini tamamladığında sadece 26 yaşındaydı. Eserin alt başlığı, *Deneysel Usavurma Metodunun Manevi Konulara Uygulanması Yolunda Bir Deneme*'dir. John Locke'un öncülüğünü yaptığı deneysel psikolojiyi geliştirip uyguladı.

İnsanlık doğa felsefesi konusunda hipotez ve sistemler bulma tutkusundan arındı, artık sadece gözlemle elde edilen görüşleri dikkate alacak. Ahlaki tartışmalarda reforma gitme, gerçeklere ve gözleme dayanmayan tüm ahlaki sistemlere, ne kadar incelikli veya zekice yaratılmış da olsalar karşı çıkma zamanı gelmiştir.

Hume'un skeptisizmi o kadar radikaldi ki bilimin dayandığı en temel kavramı, **nedenselliği** bile tehdit ediyordu. Hume, bir bilardo topunun masada hareket edişinden yola çıkarak, sebebi sonuçtan ayırabileceğimize, fakat "nedenselliği" deneyimleyemeyeceğimize dikkat çeker.

İlk bilardo topunun (diyelim ki, sebebin) ikinci bir topa doğru gidişini görürüz. İlk top çarpınca ikinci topun hareketini (veya sonucu) de görürüz. Fakat nedenselliğin kendisini ayırt edemez, deneyimleyemeyiz.

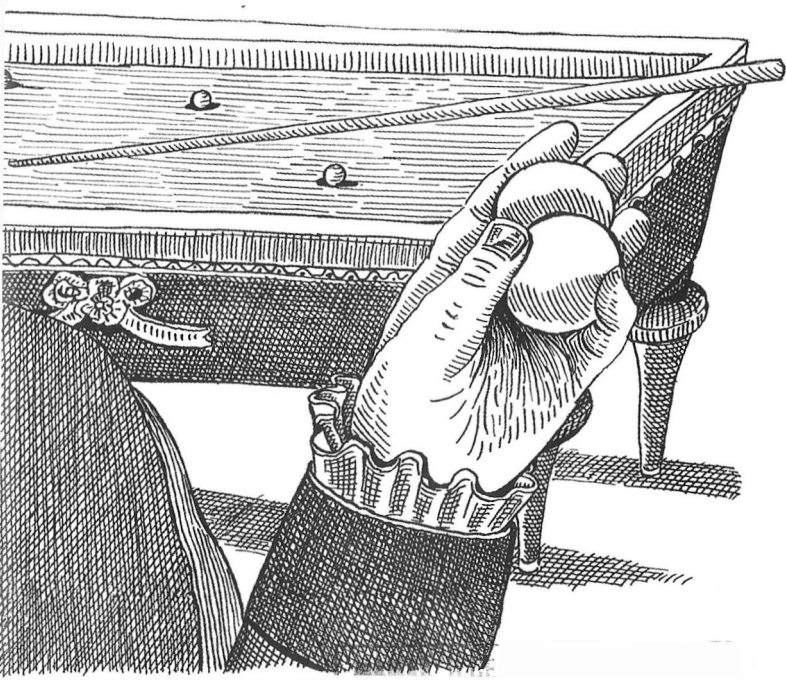
Öyle görünüyor ki, bilim de din gibi zayıf temellere dayanıyor.

Hume'un şüpheciliğinin oluşturduğu tehdit sadece dış dünyanın bütünlüğüne değil, deneyimler dünyasının ta kendisine, Hume'un ızdırap dolu düşüncelerindeki "benlik"e de yönelikti. Kendini bir algılar yığını olarak gösterir. Her bir deneyim zamanın belli bir anına bağlıdır. Bir sonraki anda tamamen farklı bir izlenim oluşur. Bu iki duyumu birbirine sadece gelenek ve alışkanlık bağlar. "Benlik" bir düştür.

Neredeyim veya neyim? Varlığımı neler belirliyor ve sonra hangi duruma döneceğim?... Tüm bu sorular kafamı karıştırıyor ve kendimi hayal edebileceğim en acıklı durumda, karanlığın içinde, yetenekten tamamen yoksun bir halde buluyorum.

Filozof **Bertrad Russell**'a (1872-1970) göre, *İnceleme*'nin sonraki kısımlarında Hume temel şüphelerini unutur ve çağın herhangi bir aydınlanmış ahlakçısının tercih edeceği bir üslupta yazar; şüphelerine çare olarak, kendi kendine önerdiği, "savruk ve dikkatsiz" olma yolunu seçer.

Aydınlanma Müziği

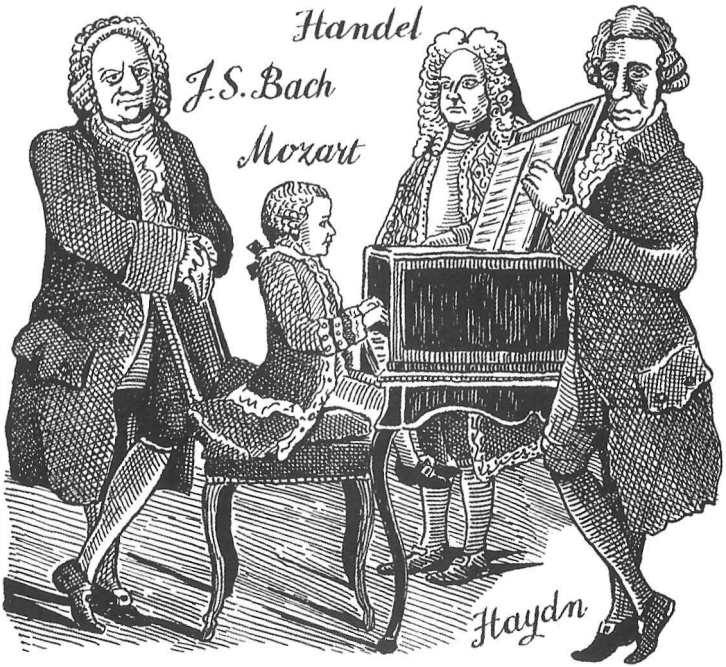
Halka açık konserlerin sayısının artması ve opera evlerinin gelişmesiyle, müzisyenler için Kilise ve sarayın himayesine girmek dışında alternatifler türedi. **Antonio Vivaldi** (1678-1741) ve **Domenico Scarlatti** (1685-1757) gibi İtalyan müzisyenler bunun ilk örnekleridir. Vivaldi dini müzik ve operalarının yanı sıra 450'nin üzerinde konçerto yazmıştır. 500'ün üzerinde piyano sonatı yazan Scarlatti, Napoliten opera okulunun kurucusu olan **Alessandro Scarlatti**'nin (1660-1725) oğludur. 1735'te, **Giovanni Battista Pergolesi** (1710-1736), fazla ömrünün kalmadığını anlayıp ona şöhret getiren din konulu, dokunaklı eseri *Stabat Mater*'i yazmak üzere manastıra kapandı. 1752'de Pergolesi'nin komik operası *La serva padrona*'nın bir temsilinden sonra, Paris'te yeni İtalyan operasıyla **Jean-Baptiste Lully**'nin (1632-1687) yarattığı klasik Fransız tarzı arasında bir çekişme başladı – bu Fransız tarzının en önde gelen temsilcisi de **Jean-Phillippe Rameau**'ydu (1683-1764). *Ansiklopedistler* de bu çekişmeye dahil oldu. *Ansiklopedi*'deki müzikle ilgili yazıların çoğunda imzası olan Rousseau, *Le Devin du village* adlı İtalyan stilinde bir opera da bestelemiştir. Rousseau'nun savunuculuğunu yaptığı operada natüralizm anlayışı (müziğin dramaya eşlik edişi) Viyana ve Paris'te çalışmış olan **Christoph Gluck** (1714-1787) tarafından geliştirilmiştir.

J. S. Bach (1685-1750) tarafından bestelenen *St Matthew Passion* (1729) gibi büyük eserlerin çoğu din konuluydu; fakat Bach *Brandenburg Concertos* (1721) gibi seküler eserler de vermiştir. Oğulları **C. P. E.** ve **J. C. Bach** 18. yüzyılın önemli bestecileri arasındadır.

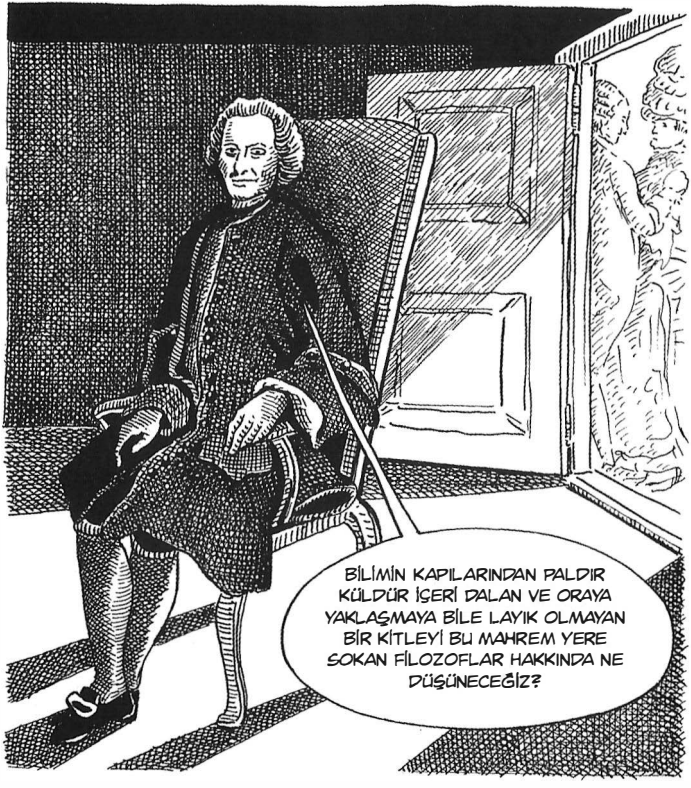
Georg Friedrich Handel (1685-1759) İngiltere'ye 1710'da gitti. 1732'de Londra'da Covent Garden Opera Evi açıldı ve Handel İtalyan stilinde yazılmış 50 opera besteledi. Ayrıca en tanınmışı *Messiah* olan (ilk olarak 1742'de, Dublin'de sahnelenmiştir) 20 oratoryo ve kraliyet kutlamaları için de eserler bestelemiştir. **John Gay** (1685-1732), İtalyan tarzı opera modasını taşladığı *Beggar's Opera*'sında (1728-1732) popüler sokak baladlarını kullanmıştır.

Franz Joseph Haydn (1732-1809), yaklaşık 30 yıl boyunca Prens Esterhazy'nin bestecisi olarak çalışmış, bu süre içinde 104 senfoni, 80 tane yaylı kuarteti, 52 piyano sonatı bestelemiş, operalar ve koral eserler vermiştir. Birkaç *filozof*, yedi yaşındaki harika çocuk **Wolfgang Amadeus Mozart**'ın (1756-1791) Paris'te çaldığını duydu. Mozart sefalet içinde öldü, fakat son yıllarında bestelediği şahane senfoniler ve önemli operalar (*La Nozze di Figaro / Figaro'nun Düğünü* - 1786, *Don Giovanni* - 1787, *Cosi fan tutte* - 1790 ve *Die Zauberflöte / Sihirli Flüt* - 1791) Aydınlanma'nın simgeleri olmuşlardır.

Vahşi Rousseau

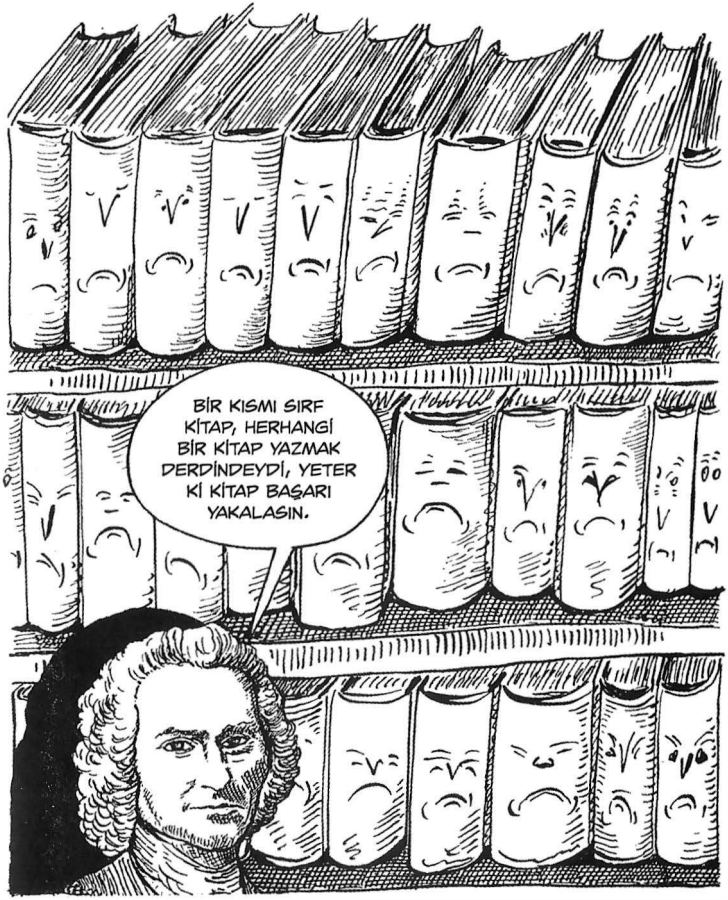
Rousseau her türlü "incelikli düşünce ve davranışın" düşmanı haline geliyordu. Zenginlere duymaya başladığı husumet ortadaydı (bu da Voltaire'i korkutuyordu) ve entelektüel becerileriyle gösteriş yapan *filozof* yoldaşlarına da aynı hisleri duymaya başlamıştı.

1750'lerin ortalarına gelindiğinde Holbach çevrelerinde ve genel olarak Paris'te Rousseau'ya olan sevgi gittikçe azalıyordu. Diğer *Ansiklopedistler*le arasında birkaç hararetli tartışma da geçmişti. "Salon toplantılarından ve onlarla hava atma derdinde olan sıkıcı insanlardan", "broşürlerden, klavsenlerden, kart oyunlarından, *aptalca esprile*rden, öykü anlatıcılarından ve büyük davetler veren kişilerden" bıkmıştı. (1756)

İçe Yapılan Yolculuk

"Benden daha bilgili birçok filozof tanıdım, fakat sanki felsefeleri onların dışında bir şeymiş gibi davranıyorlardı. Diğer insanlardakinden daha yüksek bir öğrenme iştahıyla evren üzerine çalıştılar, fakat sanki önlerine çıkan ve meraklarını cezbeden bir makineyle ilgilenir gibi davranıyorlardı. İnsan doğası hakkında bilgili bir şekilde konuşabilmek için araştırdılar; çabaları kendi iç aydınlanmalarını sağlamak değil de başkalarına öğretmenlik yapmaktı."

Rousseau'nun İtirafları

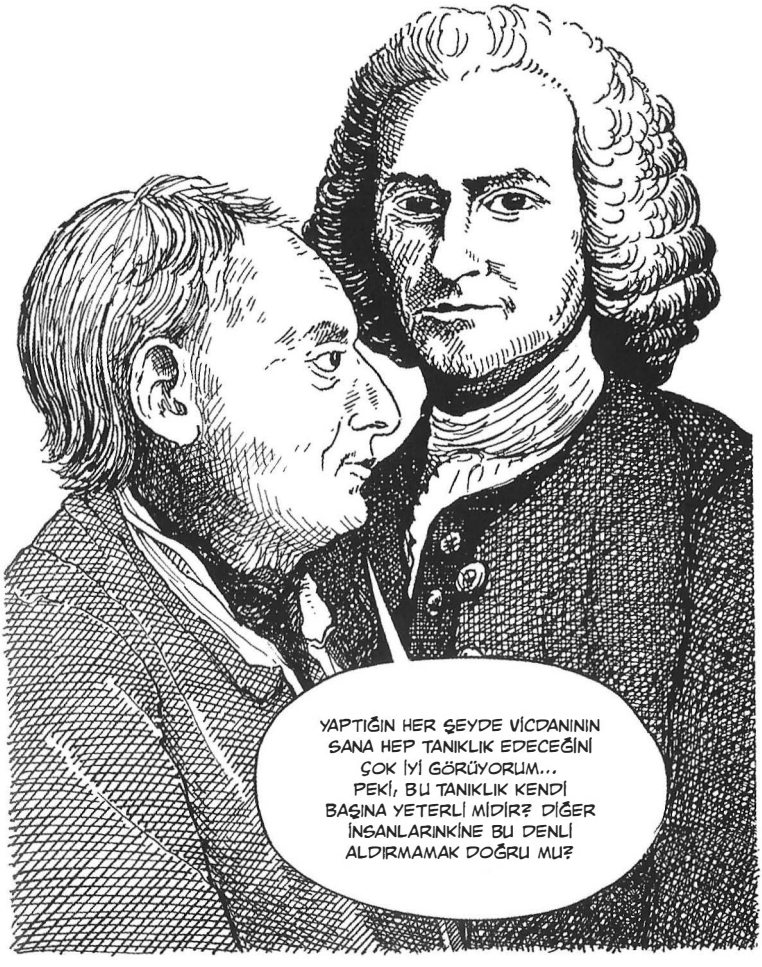
Rousseau büyüleyici, tek kişilik, alternatif bir Aydınlanma modeli sunuyordu. Fikirlerini çok satan roman *La Nouvelle Héloïse* (1761) ve sonra da roman gibi yazılmış öğretici bir inceleme yazısı olan *Emile*'de (1762) derlediğinden oldukça geniş kitlelere ulaştı.

Rousseau'nun 1762'nin Ocak ayında Malesherbes'e kendisi hakkında yazdığı mektuplar daha sonra *Les Confessions* (*İtiraflar*, 1781-1788) adlı yapıtının çıkış noktasını oluşturacaktı.

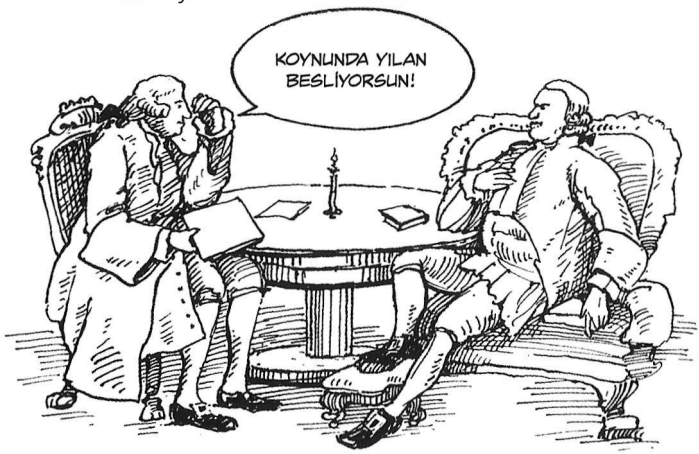
Filozoflar kibar tavırlı, seküler ve sokulgan bir gruptu. Rousseau'nun içindeki din ateşi hiç sönmedi. *Filozoflar*, modern, kamuya ait bir erdemlilik yasası oluşturmak ve onu savunmak çabasıyla birbirlerini hep takip etti. Rousseau'nun ahlakla ilgili konularda temel aldığı ölçüt sadece **kendi** bilinciydi.

Diderot bu tür bir öznelliğin olası tehlikeleri konusunda dostunu uyardı.

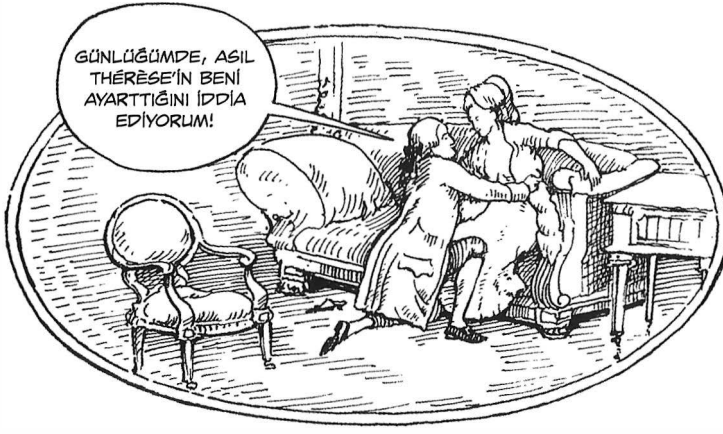

Rousseau'nun kendi iç varlığına aşırı odaklanması paranoyak eğilimlerinin göstergesiydi. Fakat paranoyak biri bile zulüm görebilir. Zulme uğrayan Rousseau'nun paranoyak eğilimleri daha da arttı. Bir ara evi taşlandı. Ile de Saint Pierre'e sığındı, fakat Bernes yetkililerince sürüldü.

Daha sonra Paris'te, iyi yürekli David Hume İngiltere'ye sığınmasına yardım edebileceğini söyledi. 1766'da, yola çıkmalarından önceki gün Baron d'Holbach Hume'u uyardı.

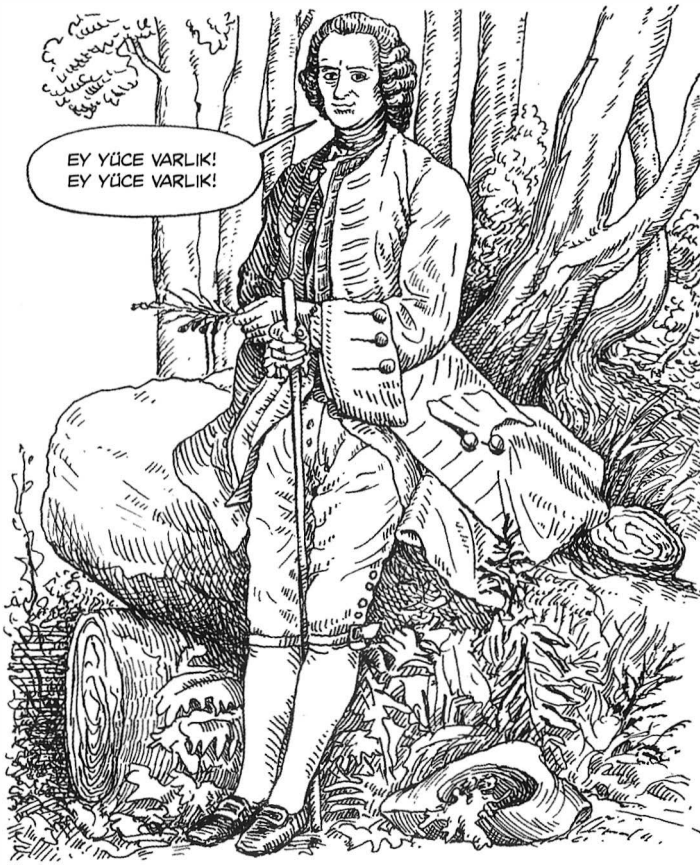

Rousseau'nun eşi Thérèse Londra'ya hemen gelmedi. Kadına, adı kötüye çıkmış hovarda James Boswell'in (Dr Johnson'un biyografi yazarı) eşlik ettiğini öğrenen Hume, "dostunun onurunu ayaklar altına alacak" bir gelişmeden korkuyordu. Hume'un korkularının yersiz olmadığı ayartıcının ağzından da onaylandı.

İlk Romantik

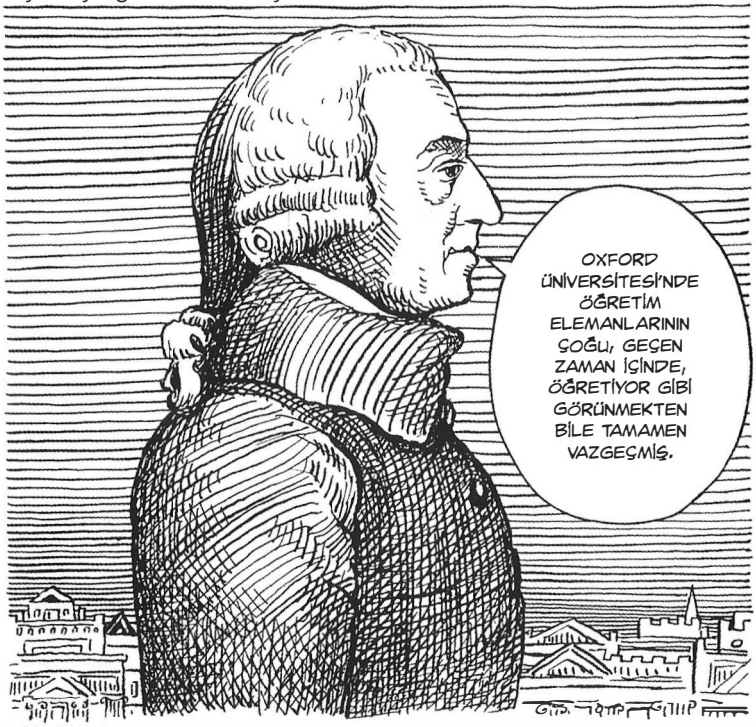
Rousseau, Malesherbes'e yazdığı mektupta şöyle diyor: "Ormanda tenha bir köşe arardım." Uçsuz bucaksız, ücra bir yerde ruhu kendinden geçerdi. "Düşünmüyorum, akıl yürütmüyorum. Bir nevi şehvet düşkünlüğüyle, evrenin özü ile donatılmış olduğumu hissediyorum... Tatlı ve içe işleyen bir düş duyuları ele geçirir ve kendini kaybedersin, tatlı bir sarhoşluk içinde, kendini özdeşleştirdiğin harika bir düzenin yoğunluğuyla; ve sonra her şey senden uzaklaşır, bütünü görüp hissedersin."

Adam Smith (1723-1790)

Adam Smith de dostu David Hume gibi İskoç Aydınlanması'nın kilit figürlerindendir. Firth of Forth'un* bir sahil köyü olan Kirkcaldy'de yaşayan, hali vakti yerinde bir ailenin tek çocuğuydu. Gümrük memuru olan babası doğumundan birkaç ay önce öldü ve Adam hayatı boyunca annesine yakın oldu. Dördüncü yaş gününden önce bir grup çingene tarafından kaçırılmış, bulunması zaman almıştı.

Smith 1740'ta Oxford, Balliol College'a burslu olarak girdi, fakat üniversiteyi "önyargılarla dolu" bir yer olarak tanımladı.

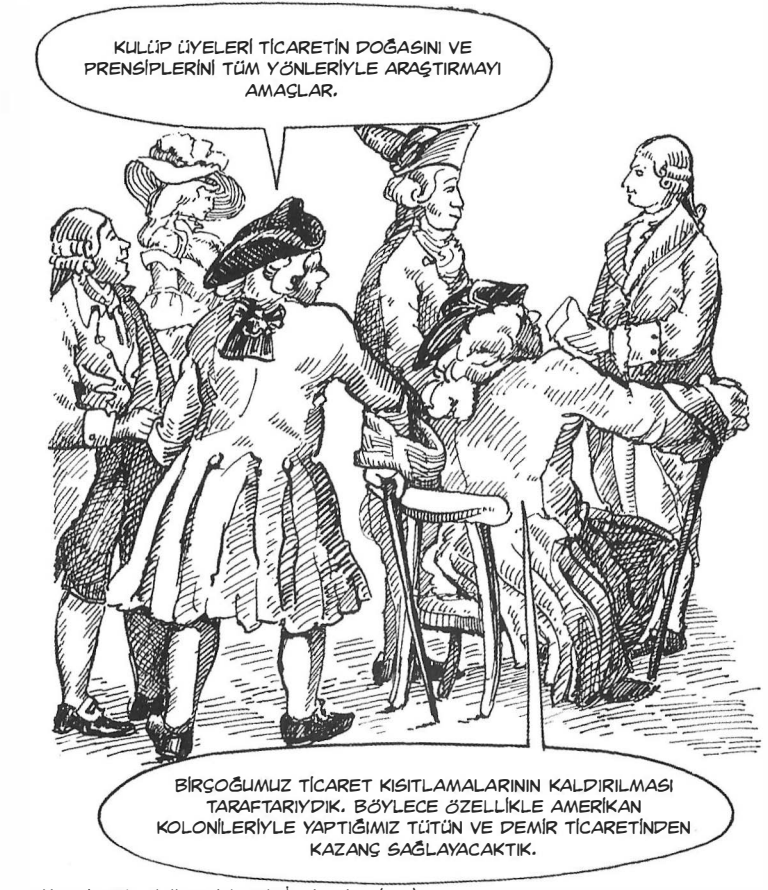

Üniversite yetkilileri, David Hume'un yeni yayınlanan *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'sinin Adam Smith'de bulunan (1739) kopyasına el koydu. Bu kitap ona Glasgow'daki öğretmeni, filozof **Francis Hutcheson** (1694-1746) tarafından verilmişti.

* İskoçya'da, Forth nehrinin aktığı fiyord. (ç.n.)

İskoçya'ya döndüğünde, yeni bir konu olan İngiliz edebiyatı üzerine konferanslar vermeye başladı. 100 kişilik katılımcı kitlesi bu konferanslara kişi başına birer guinea* ödeyerek katılıyordu. Daha sonraları 1750-1751 yıllarında, dindar geçinen Oxford'da hiç duyulmamış bir konu olan halka açık ekonomi dersleri verdi. Bu sayede önce mantık, sonra da ahlak felsefesi profesörü olarak Glasgow Üniversitesi'nde kürsü sahibi oldu.

Glasgow Belediye Başkanı Andrew Cochrane Politik Ekonomi Kulübü'nü yeni kurmuş ve Smith'i üye olarak kaydetmişti.

* Yirmi bir şilin değerindeki eski İngiliz altını (ç.n.)

Ahlaki Duygular Teorisi

Smith'in ilk çalışması olan *Theory of Moral Sentiments* (*Ahlaki Duygular Teorisi*, 1759) ahlak felsefesi, onun doğası ve psikolojisi üzerine akıllıca yazılmış bir inceleme yazısıydı. Smith'in karmaşık sorunlara basit açıklamalar getirme becerisini ortaya koyuyordu. Ahlaki duyarlılığı basit bir "ruh", yaptıklarımıza başkalarının gözüyle bakarak yargılayan ve hepimizin içinde bulunan **tarafsız bir izleyici** benzetmesiyle açıkladı.

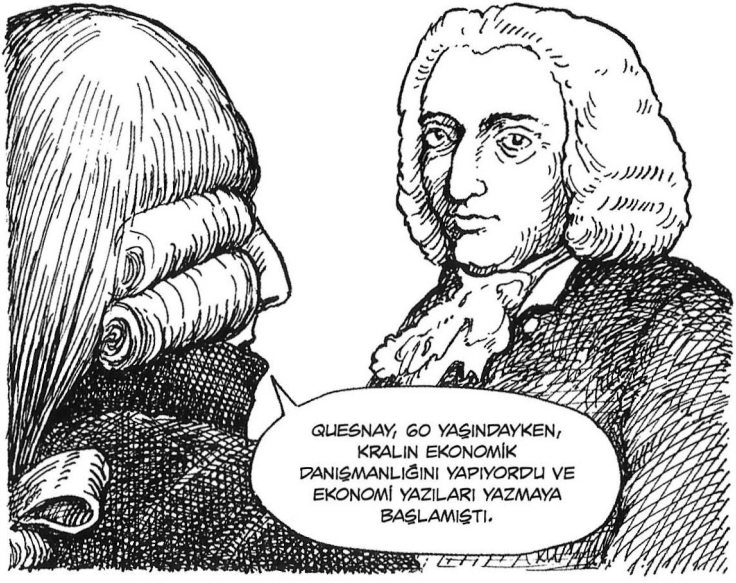
David Hume, Londra'dan dostunun kitabının başarısını bildirmek için yazdı.

Halk kitabı oldukça beğenmiş gözüküyor. Bazı aptallar yeterli sabrı göstermedi; ama yazarlar güruhu şimdiden abartılı övgüler düzmeye başladı.

Genç Buccleuch Dükü'nün öğretmeni olarak çalışmak ve özellikle de, Dük'ün çıkacağı Büyük Avrupa Turu'nda ona eşlik etmek üzere Glasgow Üniversitesi'ndeki görevinden ayrıldı. Cenova'da Voltaire'le, Paris'te de dostu David Hume'la buluştu. Politik Ekonomi Kulübü'nün Fransa'daki muadili olan kulübe **François Quesnay** (1694-1774) tarafından üye olarak kaydedildi. Quesnay kralın doktoruydu, Versailles'a Madam de Pompadour tarafından atanmıştı.

Quesnay'ın öğrencileri sonradan, zenginliğin ve ihtiyaç fazlasının değiş tokuşla değil, üretimle geleceğini savunan fizyokratlar kadar meşhur oldu. Kendini evinde hisseden Adam Smith büyük eseri *Wealth of Nations* (*Ulusların Zenginliği*) üzerine çalışmaya devam etti.

Ulusların Zenginliği

Ulusların Zenginliği, öğrenciyken ziyaret ettiği Glasgow demirhanelerinden esinlendiği meşhur iğne fabrikası örneğiyle başlar. İş bölümü, on kişinin günde 48.000 iğne üretmesini mümkün kılıyordu.

Smith hükümetlerin, arz ve talebin doğal dinamiklerine müdahale etmesi fikrine karşıydı. Serbest ticaret onun politik ekonomi anlayışının temel unsuruydu. Gümrük tarifelerinin, vergilerin ve tekellerin kaldırılması ve serbest girişimin özendirilmesini savundu. Bu noktada Smith, *laissez faire** politikalarını savunan fizyokratlarla aynı fikirdeydi.

* "Bırakınız yapsınlar" şeklinde çevrilen bu kalıp kapitalist ekonomide müdahalenin olmaması gerekliliğini savunur. (ç.n.)

Görünmez El

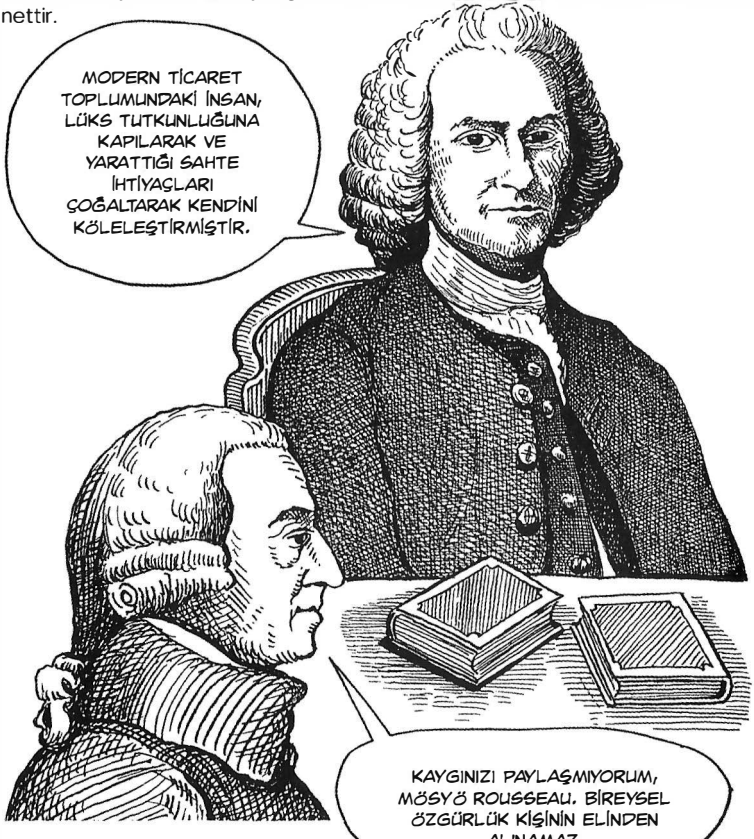
Smith'e göre piyasa ilişkileri bireylerin olduğu kadar milletlerin de özgürlüğünü pekiştiriyordu. Piyasa işlemleri (iş gücünün alım satımı) fakir emekçilere iş kontratları yapma özgürlüğü, zor çalışma şartlarından kurtulup daha iyi şartlarda çalışma şansı veriyordu.

Görece eşitsizlik artmış olsa da, emekçilerin ve bir bütün olarak işçi sınıfının yaşam standartlarında büyük gelişme olduğu açıktı. Sistem bireyin kendi çıkarlarını gözetmesine dayalı olsa da, "görünmez el" toplumun çıkarlarına hizmet ediyordu. Toplumsal eşitsizlik, fakirlere yapılan yeterli yardımlarla dengelendi.

Smith ve Rousseau

Smith iş bölümünün karanlık yönünün farkındaydı. Hayatı birkaç basit işleme indirgenen işçi eninde sonunda "bir insanın olabileceği kadar aptal ve cahil" bir duruma gelecekti. İnsanlıktan uzaklaşma sürecini açıklayışı, endüstriyel toplumdaki yabancılaşmaya getirilen modern açıklamalar kadar kesin ve nettir.

İnsan isterse, daha önce *Theory of Moral Sentiments*'te (*Ahlaki Duygular Teorisi*) değinilen tarafsız izleyici konumundan bakarak kendi hakkında hükümlere varıp "toplumun koşuşturması"ndan kendini uzak tutabilir.

Hem Smith hem de Rousseau ekonomi ve ahlakın iç içe geçtiği, yabanıl bir sadelikten modern özel mülkiyet toplumuna, modern eşitsizliğe ve daha kapsamlı bir dünyaya geçen insanın öyküsünü anlatmışlardır.

Smith "doğa durumunu" bir yoksunluk durumu olarak görür. İnsan, özgürlüğe ancak üretim ile alışverişin iş bölümü ve üretim fazlasının yarattığı tarihsel gelişim döngüsü sonucunda ulaşabilir.

Adam Smith: "Bunun yanında, varlıklı toplumda, diğer bir deyişle ticaret toplumunda, düşünmek ya da akıl yürütmek diğer mesleki uğraşlar gibi başlı başına bir iş haline gelir. Bu işi gören az sayıda insan, sayıca fazla olan çalışan kesimin sahip olduğu düşüncelerle ve akılla toplumu biçimlendirir. Sıradan bir kimsenin bilgisinin sadece küçük bir kısmı kişisel gözlemlerinin veya çıkarımlarının ürünüdür; geriye kalan bilgisinin tümünü, tıpkı ayakkabıları veya çorapları gibi, bu özel ürünü piyasaya sunanlardan satın alarak edinmiştir."

Samuel Johnson (1709-1784)

Lichfield'li bir kitapçının oğlu olan Johnson, Oxford'a bilgili birisi olarak gitmişti, fakat parasal sorunlar yüzünden eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Nihayet 1764'te doktorasını bitirdiğinde, "Dr. Johnson" olmaktan gurur duyuyordu.

Belirsizlikle dolu bir yaşamı vardı. Birmingham'da gazetecilik ve çevirmenlik yaparak ucu ucuna geçiniyordu. 1737'de daha sonra etkili bir edebi figür haline geleceği Londra'ya yerleşti. 1747'den 1755'e kadar en iddialı projesi olan *A Dictionary of the English Language* (*İngiliz Dili Sözlüğü*) üzerinde çalıştı. Sayısı 40.000'i aşan maddelerin hepsini kendi yazmıştı. Çok sayıda edebi alıntı yapması gerçek bir buluştu. Johnson'un *Sözlüğü, Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün çıkarıldığı 1884'e kadar en güvenilir kaynak olmuştur.

Tutkulu bir genç olan İskoç **James Boswell** (1740-1795) bu önemli adamla tanışmak için 1763'te Londra'ya gitti.

1764'te Johnson, ressam Sir Joshua Reynolds, parlementer Edmund Burke ve oyun yazarı Oliver Goldsmith gibi dostlar edindiği "Kulüp"ü kurdu.

Smith, Dr. Johnson'un Edebiyat Kulübüne Katılıyor

1773 ilkbaharında, Adam Smith, bitirmeye yaklaştığı *Ulusların Zenginliği*'nin el yazmalarıyla Londra'ya gitti. Burada Dr. Johnson, Edmund Burke, Edward Gibbon, David Garick, Sir Joshua Reynolds ve Oliver Goldsmith'le buluştu.

Benjamin Franklin (1706-1790)

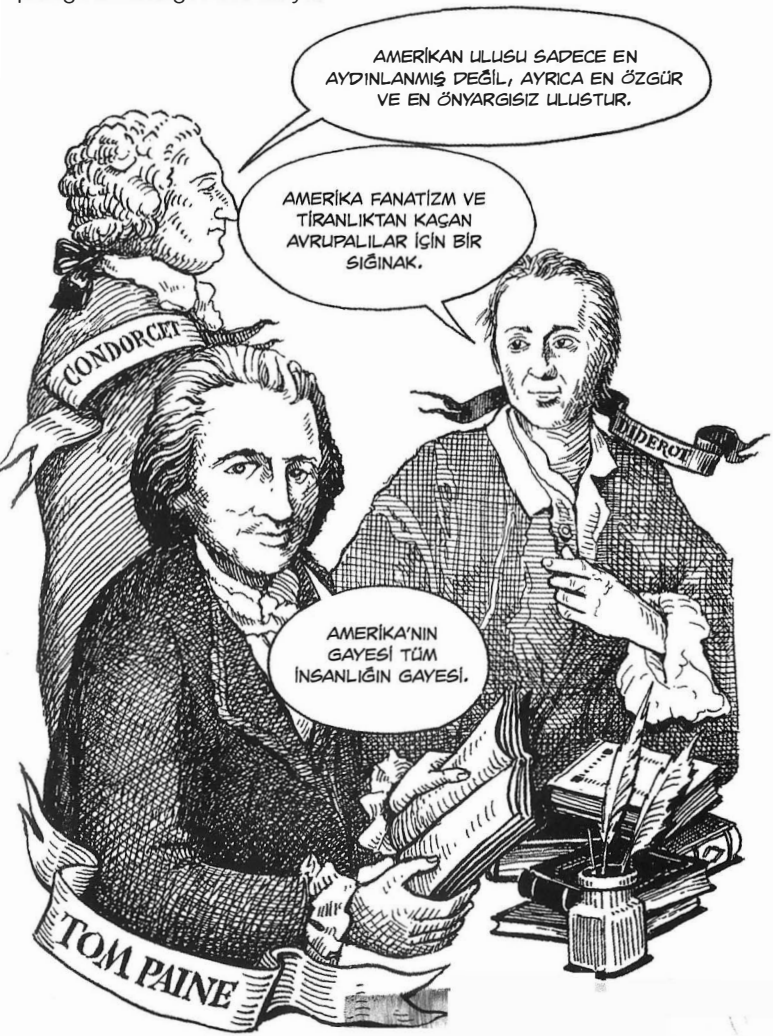
Benjamin Franklin kendi çapında tam bir Aydınlanma arketipiydi: Taşralı ("soylu vahşi"), kendi kendini yetiştirmiş, her konuya meraklı, lider bir bilimciydi. Bilim ve teknolojinin yeni güçlerine tutkun bir çağda yaptığı yıldırım ve elektrik deneylerinin sembolik önemi büyüktü. Yıllarca, *Poor Richard's Almanack* (*Zavallı Richard'ın Almanağı*) adında, insanın kendi kendine yetmesini ve kişisel gelişimini amaçlayan ansiklopedi, gazete ve öykü derlemesi karışımı bir almanak yayınladı.

Amerikan Devrimi'nin Avrupa'da heyecan ve coşkuyla karşılanmasından da önce Franklin, Paris *salonları*nda gerçek bir filozof ve bilimci olarak tanınıyordu.

Amerikan Devrimi

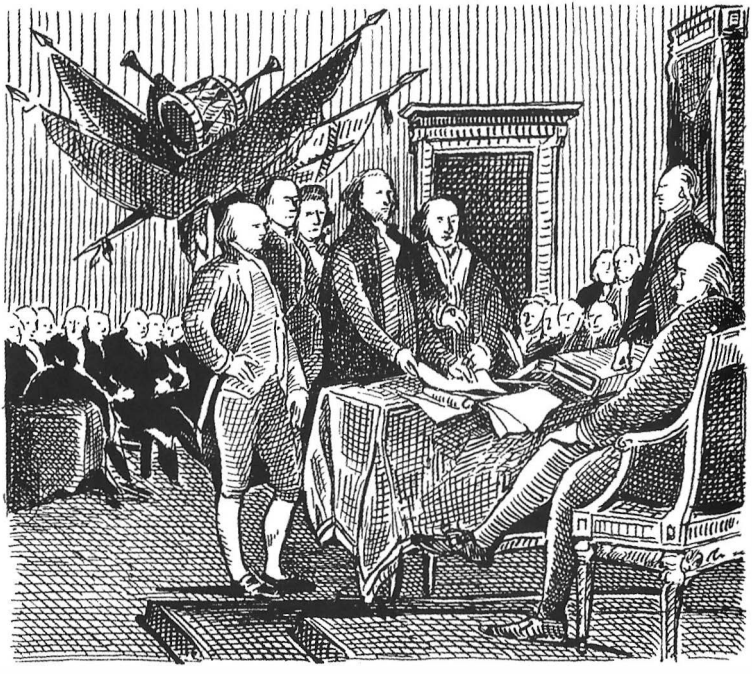
İlerleme ve fırsat eşitliğinin 18. yüzyıldaki kalesi, Aydınlanma fikirlerinin pratiğe döküldüğü Amerika'ydı.

İnsan Hakları Bildirgesi

Amerika kolonilerinde yaşayanlar aslında isyan etme taraftarı değildi. Yıllarca İngiliz hükümetine nazik taleplerde bulundular; tüm istedikleri anavatandaki İngiliz vatandaşlarıyla eşit özgürlüklere sahip olmaktı.

Sonunda da bir Bağımsızlık Savaşı başlattılar. Yankı uyandıran, unutulmaz ifadeleriyle İnsan Hakları Bildirgesi, John Locke'un İngiltere'nin "Muhteşem Devrim"i sırasında savunduğu prensipleri açımlayarak başlar.

"Apaçık ortada olduğunu düşündüğümüz Gerçekler şunlardır ki; tüm İnsanlar eşittir, Yaratıcı herkese Yaşama, Özgürlük ve Mutluluğu Arama gibi devredilemez Haklar bahşetmiştir."

John Locke sadece Yaşama, Özgürlük ve *Mülkiyet* hakkından söz etmişti. Fakat "fırsatlar diyarı"nda yeterli Mülk'ü olmayanlar da mutluluğu arayabilirdi. Amerika'nın gönülsüz devrimcileri şanslıydı. Aç ve işsiz kitlelerle karşı karşıya gelmek zorunda kalmadılar. Yeni Dünya'da fakirler bile faydalı iş gücüne dönüşüp Avrupa'dakilerin mahkûm olduğu sefillikten ve bilinmezlikten sıyrılabiliyordu.

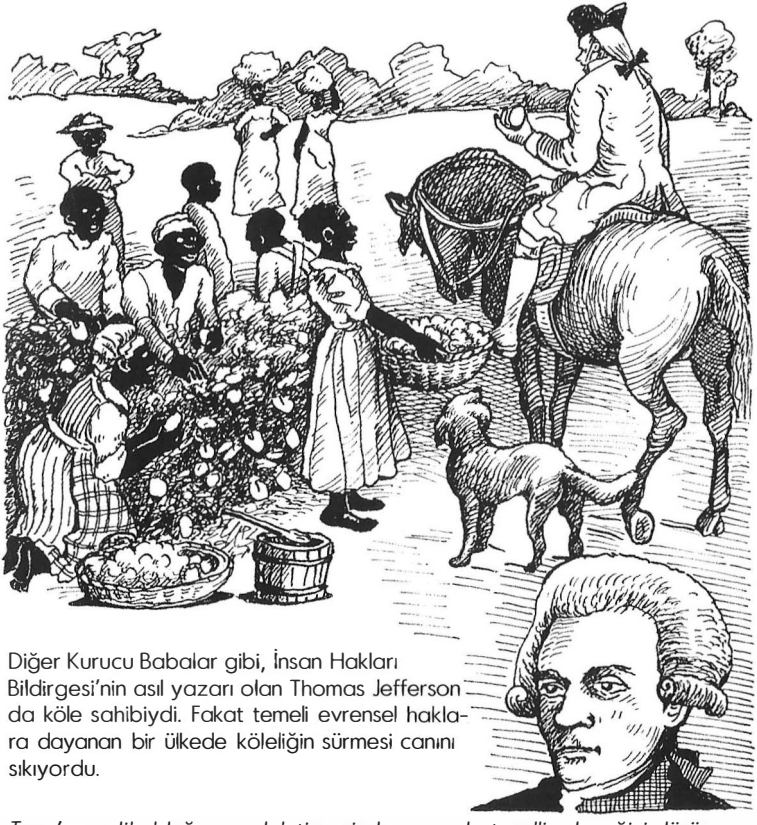
Benjamin Franklin fakir Parisliler'in durumunu gözlemledikçe, "Amerika'nın ne kadar mutlu bir yer olduğunu" düşünüyordu.

Eski Dünya'da yaşayan yirmi milyon kişiden on dokuz milyonu Birleşik Devletler'in en sefil haldeki bireyinden bile daha melun şartlarda bir hayat sürdürüyordu.

Fakirler ve Köleler

Yeni Dünya'da da fakirlik vardı. Aslında Kurucu Babalar, zenginle fakir arasındaki ayrımın hep süreceği kanaatindeydiler. Hem bu tutumu sürdürüp hem de devrime devam etme lüksleri vardı. Daha sonraları, Fransız Devrimi sırasında, toplumun sefalet içinde yaşayan kısmının talepleri, yoğun bir şiddetin yaşandığı Terör Dönemi'ne zemin hazırlamıştır.

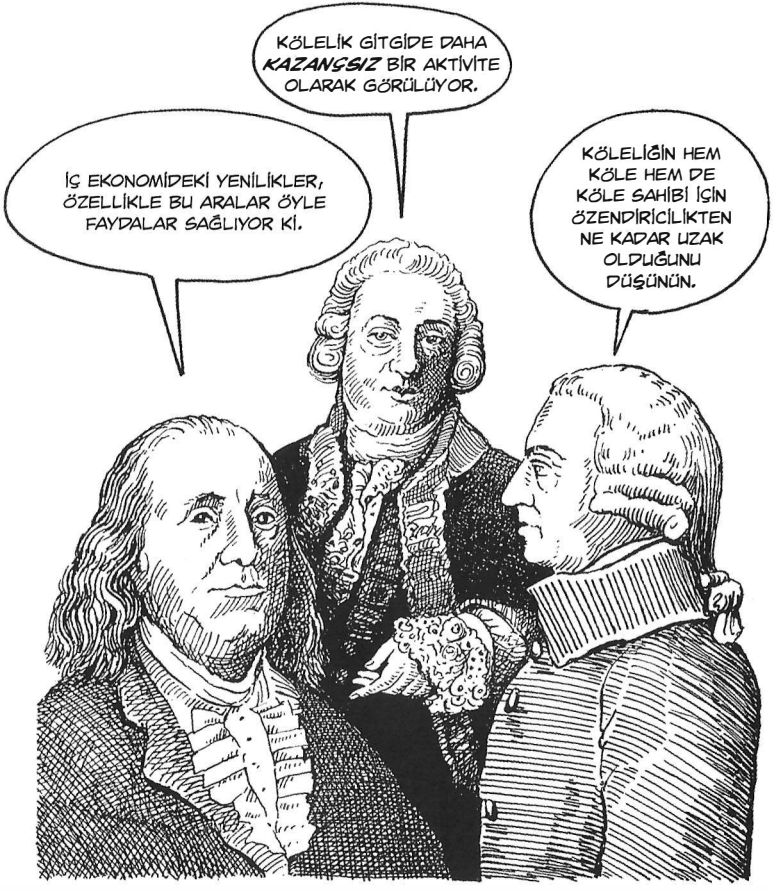

Diğer Kurucu Babalar gibi, İnsan Hakları Bildirgesi'nin asıl yazarı olan Thomas Jefferson da köle sahibiydi. Fakat temeli evrensel haklara dayanan bir ülkede köleliğin sürmesi canını sıkıyordu.

Tanrı'nın adil olduğunu, adaletin eninde sonunda tecelli edeceğini düşündükçe ülkem için endişeleniyorum. Köle ve efendi arasındaki ilişki despotizmdir. Kader kitabında yazılanların hiçbiri bu insanların özgür olması gerektiği kadar açık değildir.

Köleliğin Kınanması

Aydınlanma'yı temsil eden birkaç kişi, Montesquieu'yü takip ederek, medeni insana yakışmayan ve insanlığı bir bütün içinde gören aydınlanma fikriyle bağdaşmayan bir uygulama olarak gördükleri köleliği kınadı.

Köleliğe karşı en güçlü muhalefet, onu günah olarak gören, Quakerlar, Metodistler ve Anglikanlar arasındaki evangelistlerden geldi. 1787'de Britanya'da Anti-Kölelik Derneği, ertesi yılsa Fransa'da Amis des Noirs* kuruldu.

* Amis des Noirs: Siyahların Dostları (Fransızca) (ç.n.)

Köleliğin Müdafaası

Kölelik yandaşlarının sayısı toplumun bütün kesimlerinde sanılandan fazlaydı. James Boswell, Samuel Johnson'ın kölelik karşıtı olduğunu bildirdikten sonra Johnson'a ait olan "Köle Ticareti'ne ilişkin genel doktrinine karşı en ciddi protesto"yu sunmak için izin ister.

"Tanrı'nın bütün çağlarda uygun gördüğü, insanların da devam ettirdiği bir statüyü kaldırmak, sadece çok sayıda vatandaşımızı soymak anlamına gelmez, aynı zamanda kendi ülkelerindeki katliamdan ve hoşgörüsüzlükten kurtarılıp daha iyi hayat şartları sunulan Afrikalı Vahşilere karşı zulümdür; özellikle de insanca şartlarda Karayipler'e getirildikleri ve orada tutuldukları bir dönemde."

Immanuel Kant (1724-1804)

Alman Aydınlanması gecikmeli geldi, fakat bir felsefe dehası yarattı. Immanuel Kant Fransız *filozoflar* tarafından kabul görmeyen bir metafizik geleneği başlattı. Fikirlerinin olgunlaştığı *Kritik der reinen Vernunft* (*Saf Aklın Eleştirisi*, 1781) adlı anıtsal nitelikteki eserinde metafiziğin sınırlarını sistemleştirmiş ve doğa bilimlerinin sağladığı bilgi türünü eleştirel bir temel üzerine oturtmuştur.

Kant, Rousseau ve *Ansiklopedistler*'in arasının açılmasına yol açan gerilimi azaltmaya çalıştı. Fakat bu gerilim Kant'ın bilimsel olarak algılanabilenle, yani **fenomenal** gerçeklikle içsel olan, yani ahlaki yasaların **numenal** diyarı arasında yaptığı mutlak ayrımda da kendini gösterir.

Kant'ın akla, huzura ve ilerlemeye olan bağlılığı ve inceleme alanının genişliği onu önde gelen *filozoflar* arasına koyar. Fakat eleştirel görüşlerindeki belirgin şekilde Almanlara özgü olan şey, Kant'ın eksiksiz ve kapsamlı bir felsefi sistem yaratma tutkusudur; bu tutku filozofların fikirleriyle bağdaşmaz. Eskiden kalma metafizik karmaşasını sistematik olarak temizlemeye girişmenin sonucu olarak, Hakikat artık "18. yüzyıl sonlanmadan" ulaşılabilecek bir hedefti. Kant böyle düşünüyordu.

Bugün hâlâ açık olan yol, eleştiri yoludur. Bana bu yolda eşlik etme nezaketini ve sabrını gösteren okuyucu bir konuda hükme varabilir... Yüzyıllarca elde edilememiş olanın bu yüzyıl bitmeden elde edilebilip edilemeyeceği: İnsan aklının daima merakını celbetmiş olan, ama şimdiye dek bir sonuç alamadığı şeyle ilgili eksiksiz bir doyum sağlamak.

Aydınlanma Nedir?

1784'e gelindiğinde, Aydınlanma Çağı neredeyse 100 yaşındaydı. *Berlinische Monatsschrift* adlı bir Alman dergisi, okuyucularından şu soruyu yanıtlamalarını istedi: *Was ist Aufklärung?* (Aydınlanma Nedir?). Önde gelen birkaç Alman entelektüeli bu soruyu yanıtladı. Artık felsefe profesörü olarak ün kazanmış olan Immanuel Kant da bunların arasındaydı.

Aydınlanma, insanın kendisine dayattığı toyluktan kurtulmasıdır. Toyluk burada insanın kendi zekâsını başkasının yönlendirmesi olmaksızın kullanamaması anlamındadır.

"Sapere aude!" Bilgi edinmeye cüret et! Kendi aklını kullanma cesaretini göster!" Bu, Kant'ın aydınlanma sloganıydı. Kant'ın sözleri, 18. yüzyılın birçok önde gelen entelektüeli ve bilgininin paylaştığı bir görüşü özetliyordu. Hangi tür politik kısıtlamaların aydınlanmanın karşısında engel oluşturduğunu sordu.

Aklın kamusal kullanımı *özgür olmalıdır, sadece bu bile insanlığa aydınlanma getirebilir.*

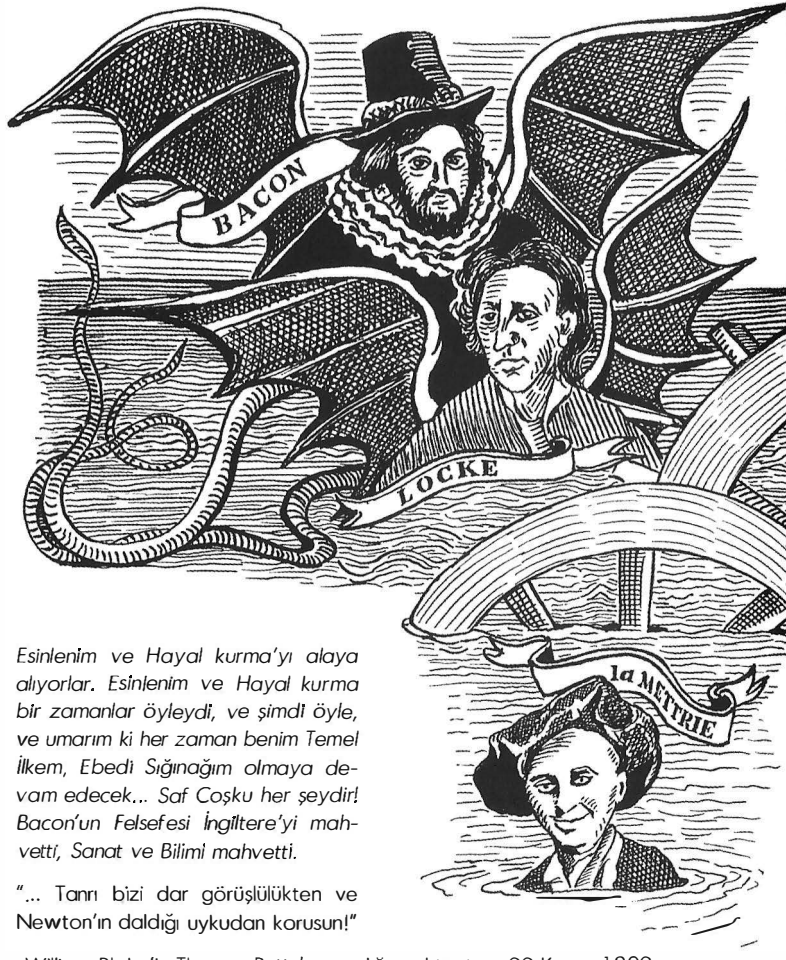
Karşı Aydınlanma

Aydınlanma o kadar başarılı olmuştur ki 18. yüzyılın ikinci yarısında onun anlayışını ve hükümlerini paylaşmayan birine rastlamak zordur. Aydınlanma'nın akla duyduğu güvene tepki sadece gelenekçi dinden değil; gizli de olsa, uzun soluklu etkiler yaratmış olan Hamann ve Blake gibi "Tanrı fikriyle kendinden geçmiş" hayalperestlerden de geldi.

Kimse hüküm süren bu akıl düşkünlüğüne **William Blake** (1757-1827) kadar şiddetle karşı çıkmadı. Blake, Fransız Devrimi'nden heyecan duyduğu ölçüde Sanayi Devrimi'nden de kaygı duyuyordu. "Karanlık, şeytani atölyeler"i ve endüstri işçilerinden oluşan kalabalığın yaşadığı sefaleti kınadı. 1789'da, Fransız Devrimi'nin başladığı yılda, William Blake *Marriage of Heaven and Hell* (*Cennet ve Cehennemin Evliliği*) adlı akıl-karşıtı bilgeliğin el kitabı niteliğindeki, şairane çalışmasını yayınladı.

Blake, Sir Joshua Reynolds'ın *Discourses* adlı yapıtı için yazdığı açıklama notlarında, Aydınlanma'nın imgelem anlayışını sertçe eleştirir. Blake'e göre Reynolds fikirlerini, Burke'un, Bacon ve Locke'un felsefesini temel alarak Yüce kavramını soruşturduğu yapıtındaki fikirlere dayandırıyordu.

Esinlenim ve Hayal kurma'yı alaya alıyorlar. Esinlenim ve Hayal kurma bir zamanlar öyleydi, ve şimdi öyle, ve umarım ki her zaman benim Temel İlkem, Ebedi Sığınağım olmaya devam edecek... Saf Coşku her şeydir! Bacon'un Felsefesi İngiltere'yi mahvetti, Sanat ve Bilimi mahvetti.

"... Tanrı bizi dar görüşlülükten ve Newton'ın daldığı uykudan korusun!"

-William Blake'in Thomas Butts'a yazdığı mektuptan, 22 Kasım 1802

İmgelerindeki kıyamet gününe has uslubuyla Blake, materyalist ve determinist fikirlerin İnsan'ı makineleştirdiği bir toplumu anlatır.

"Avrupa Okullarına ve Üniversitelerine bakıyorum
Ve orada Locke'ın görüntüsü ile karşılaşıyorum, uğursuzca uluyor,
Newton'ın su değirmenleri ile yıkanıyor: kara kumaş
Kalın örgülerle her bir ulusun üstüne katlanmış: çarkların acımasızca
İşleyişidir bütün gördüğüm, birbirini hareket ettiren tiran dişlilerin..."

Georg Hamann (1730-1788)

1768'de, dostu olan İngiliz tacir Bay Green'in Königsberg'deki bahçesinde, Kant astronominin mükemmeliyete ulaştığını ve yeni hipotezler üretmenin imkânsızlaştığını söyledi. Düzene karşı şiddetli bir arzu duyan Kant; bilimin, kozmosun en ücra köşelerinin bile gizemini çözmeye yakın gözüktüğü gerçeğini tasvip edebilirdi. Kant'ın Königsberg'deki bir başka tanıdığı olan **Georg Hamann**, Blake gibi gelişime sadece karşı değil, onu tamamen ortadan kaldırmak istediğini de hissediyordu.

"Kuzeyin Bilgesi" diye anılan Hamann, Aydınlanma öğretisinin tüm doktrinlerine saldırdı. Aydınlanma'nın karşısında kendini, Golyat'a karşı duran Davut gibi hissediyordu. Anti-rasyonalizmin gerçek öncüsü olarak Danimarkalı filozof **Søren Kierkegaard**'ın (1813-1855) hayranlığını kazanmıştır.

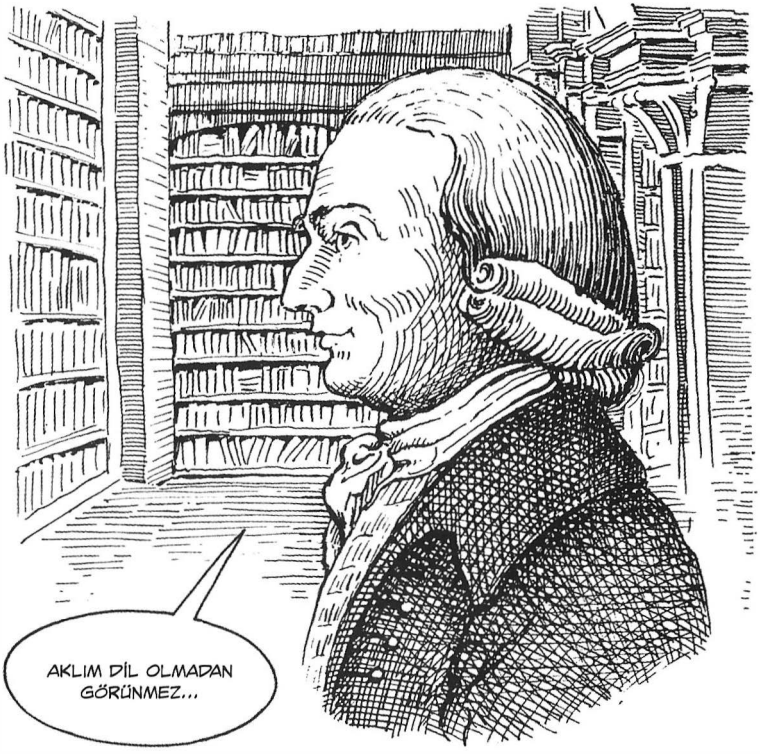
Felsefedeki en iyi tanıtlamaya aşk mektubuna bakan duygusal bir kız gibi bakıyorum, keyifle ama şüpheyle.

(Hamann, Kant'a yazdığı bir mektuptan)

Dil, Aklın Organonu*

Blake, Aydınlanma'nın imgelemin değerini düşürüş şekline öfkeliyken, Hamann imgelemin, dilin oynadığı rolü gözden kaçırarak kendini aptalca bir konuma soktuğunu düşünüyordu.

Mantık hakkındaki temelsiz konuşmalar boşunadır... Düşünme kapasitesi tamamen ona bağlı olduğu gibi, dil aynı zamanda aklın kendini yanlış anlamasının merkezidir.

Felsefemizin akıldan çok dili içerdiği düşüncesine daha yakınım. Kelimelerin yanlış anlaşılması ve keyfi soyutlamaların kişiselleştirilmesi, birçok problemin çözümüne kalkışmak onları yaratmak kadar beyhudedir...

* Organon: Araştırma yöntemi ya da aleti

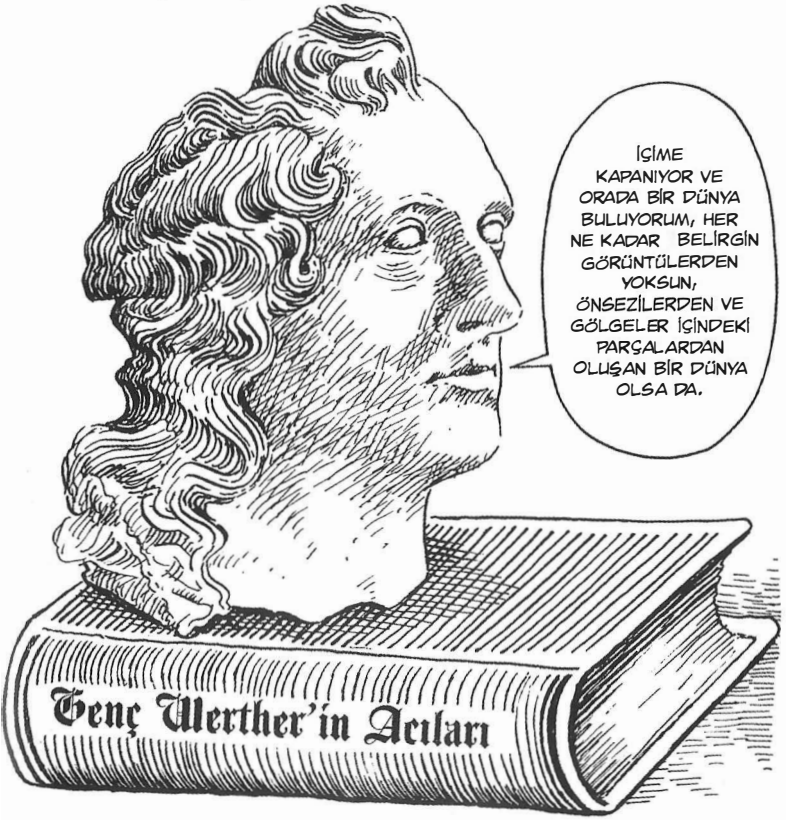
Sturm und Drang

Prusya kralı II. Frederick'in teşviklerine rağmen Aydınlanma, Alman prensliklerine pek ulaşamadı. Ulaştığı zaman ise sadece protesto ve kargaşa yaratma eğilimli duygusal yoğunluğu fazla bir grup "sinirli genç adam" tarafından hoş karşılandı. Bugün, adını **Friedrich Klinger**'in (1752-1831) bir oyunundan alan (*Wirrwarr, oder Sturm und Drang / Şaşkınlık, veya Fırtına ve Coşku*) ve *Sturm und Drang* (Fırtına ve Coşku) dönemi olarak bilinen dönem, o zamanlar *Geniezeit* (Deha Çağı) olarak bilinirdi. Hamann'ın *Sokratische Denkwürdigkeiten* (1759) yapıtıyla başlayan dönem, 1770'lerde kısa süreliğine etkisini sürdürdü.

Herhangi birini mahvedecek olan tutkularla paramparça olmuş haldeyim... İnsanlığı ve yaşayan, nefes alan her şeyi mahvolmaları için kaosa fırlatmayı, ardından da kendimi atmayı istememem gerekir.

Sturm und Drang'ın büyük romanı, **Johann Wolfgang von Goethe** (1749-1832) tarafından yazılan *Die Leiden des Jungen Werthers*'di (*Genç Werther'in Acıları*, 1774). Romanın melankolik, intihar eğilimli kahramanı Werther, Avrupa'nın eğitimli kesiminin ayaklarını yerden kesti.

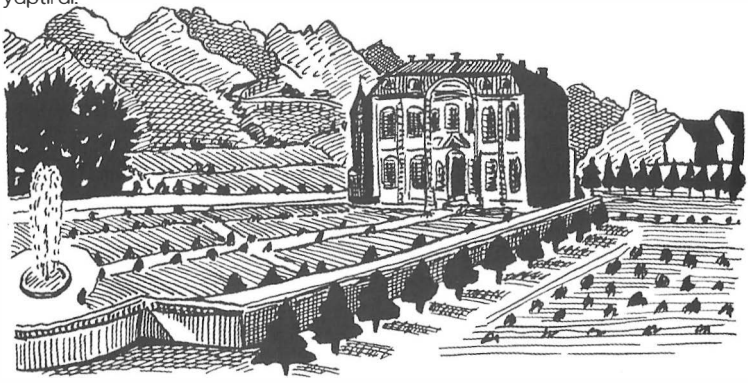

Hem roman hem de akım bütün olarak Rousseau'dan oldukça etkilenmiştir. *Sturm und Drang*'ın genç temsilcileri Aydınlanmacı *filozoflar*ın rasyonalizmini küçümseyerek ve Rousseau'nun ahlakçılığını ve onun doğa dinini benimsedi.

Sturm und Drang'ın temsilcileri yaşlandıkça Alman Klasisizmi'nin devleri haline geldi. Daha genç yazarlardan oluşan bir nesil (aynı çevrelere karışarak) Alman Romantikleri'ni oluşturdu.

Ferney'deki Voltaire

Voltaire'in akılcı finansal yatırımları ve yazar olarak elde ettiği başarı ona bir servet kazandırdı. Tekrar Fransa'ya yerleşti, fakat kolayca kaçabilmek için sınıra yakın bir yer buldu. Cenova civarlarında olan Ferney'deki mülküne zarif bir şato yaptırdı.

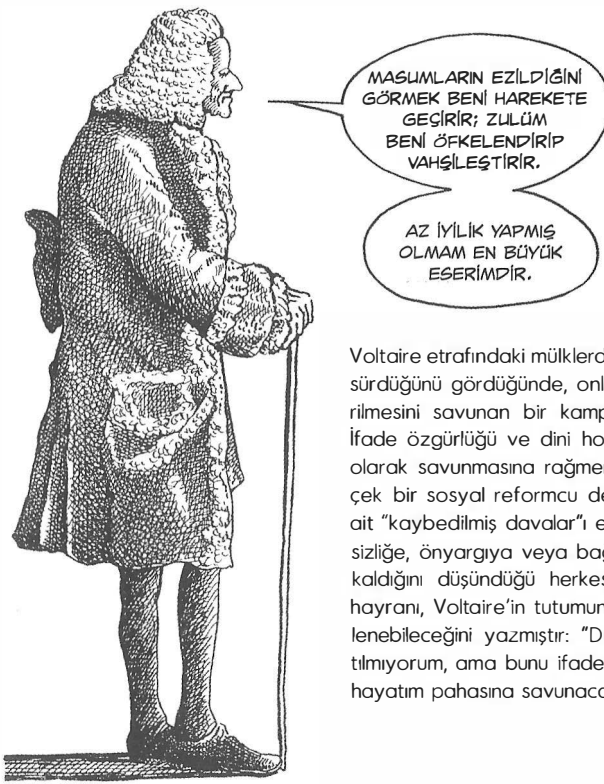
1760'dan itibaren Voltaire Ferney'i mesken tuttu. Her milletten misafirler ağırlıyordu. Avrupalılar için bir merak konusuydu, Avrupa Turu'na çıkan eğitimli turistler için "görülmesi gereken" biriydi. Voltaire, değiştirmek umuduyla toplumu topa tuttuğu eleştiri kitapları, incelemeler, gazeteler için makaleler ve yorumlar yazmayı sürdürdü.

Kalın ciltli kitaplar devrim getirmez. Asıl korkulacak olanlar küçük kitaplardır, üç beş kuruşa satılan, kolayca taşınabilir cep kitapları. İnciller 1.200 sikkeye satılsaydı, Hristiyan dini asla kurulamazdı.

Tek kişilik Uluslararası Genel Af

Voltaire'in yaklaşık on beş milyon kelimesi bize ulaşmış durumdadır, bu yirmi İncil'e denk gelir. Voltaire bir yazardan fazlası olmayı aklına koymuştu. Bu bakımdan, insanları sadece yazdıklarıyla aydınlatmak ve kışkırtmaktan memnun olan Montesquieu, Diderot ve Rousseau'dan ayrılır.

Voltaire etrafındaki mülklerde köleliğin hâlâ sürdüğünü gördüğünde, onların özgürleştirilmesini savunan bir kampanya başlattı. İfade özgürlüğü ve dini hoşgörüyü sürekli olarak savunmasına rağmen Voltaire gerçek bir sosyal reformcu değildi. Bireylere ait "kaybedilmiş davalar"ı ele aldı; adaletsizliğe, önyargıya veya bağnazlığa maruz kaldığını düşündüğü herkesi savundu. Bir hayranı, Voltaire'in tutumunun şöyle özetlenebileceğini yazmıştır: "Düşüncenize katılmıyorum, ama bunu ifade etme hakkınızı hayatım pahasına savunacağım."

"Özgür olmak ne anlama gelir?" diye sormuştu Voltaire. "Doğru düşünme, insanın haklarını bilme anlamına gelir; ve bu haklar iyi bilinirse iyi savunulur."

Ayaktakımı

Diğer bütün *filozofların* olduğu gibi Voltaire'in de kararsız olduğu bir konu vardı: Kitlelerin nasıl ele alınacağı. Diderot, toplumsal hayatın bir parçası olan ayaktakımı meselesi konusunda karamsar bir tablo çiziyordu. Çözüm getirmek bir yana, **eğitim** fırsatının ve tehlikesinin politika teorisinde yarattığı sorunlarla kimse yüzleşmiyordu bile. "İnsanlar çok aptal, hayvanca davranıyorlar, içler acısı bir durumdalar ve aydınlanmaya vakitleri yok" diyordu Diderot, 30 Ekim 1759'da, Sophie Volland'a yazdığı bir mektupta. *Ansiklopedi*'nin "*Ansiklopedi*" başlıklı maddesinde (böyle bir açıklama için oldukça stratejik olan bir yerde) Diderot şöyle diyordu...

> Türümüzün temsilcilerinin büyük bir kısmı ne insan ruhunun yürüyüşünü sürdürecek, ne de onu anlayacak durumda.
>
> İkâmete elverişli olan dünyanın nüfusunun yarısından çoğu hâlâ doğa durumunu andıran korkunç şartlarda yaşayan iki ayaklı hayvanlardan oluşuyor... Onu anlamadan yaşayan ve ölenlerden...

Voltaire, 1767'de silip attığı ayaktakımının (bu oldukça kızgın ve eğitimli alt tabakaydı) Fransız Devrimi'nin radikal cumhuriyetçileri olan *baldırıçıplaklar* grubunu oluşturacağını tahmin edemezdi.

Eski Rejim'in Krizi

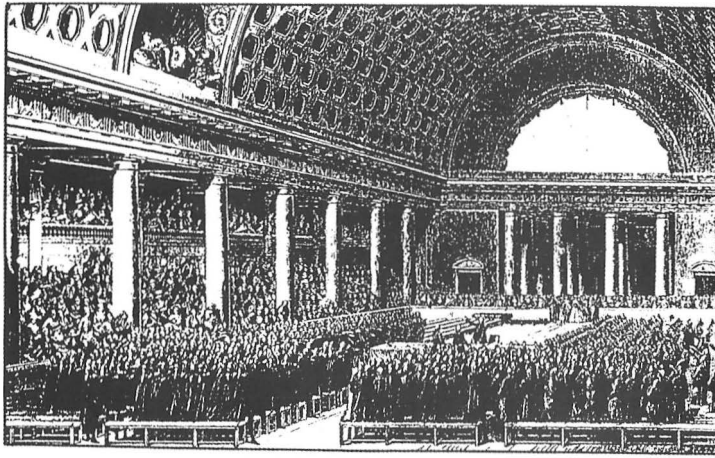
Genç XVI. Louis 1774'te tahta geçtiğinde göreve getirdiği kişilerden biri de başarılı bir kamu hizmeti geçmişi olan *filozof* **Anne-Robert Jacques Turgot**'ydu (1727-1781). Turgot bir ekonomik reform programı geliştirdi.

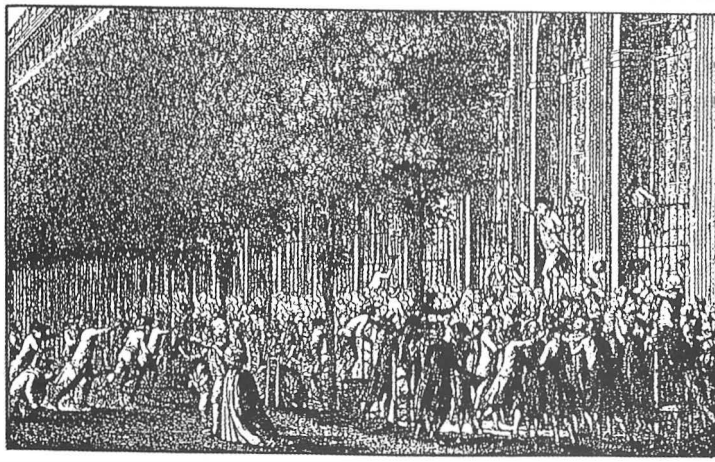

İki yıl geçmeden Turgot görevden alındı. *Filozoflar* umutsuzluğa kapılmıştı. Yarım yüzyıldır reformcu ruhu teşvik etmek için tartışma ve eleştiri yoluna gitmişlerdi. Fakat Turgot gibi saygıdeğer ve deneyimli biri bile reaksiyonist güçlerin muhalefetine dayanamamıştı. Voltaire'in dediği gibi: "Bu büyük adamın, Turgot'nun görevden alınması beni yıktı. O talihsiz günden beri gelişmeleri takip etmiyor, kimseye de bir şey sormuyorum. Sabırla birinin gelip boğazımı kesmesini bekliyorum."

Fransız Devrimi

1789'da, çaresizlik içinde finansal krize çözüm arayan XVI. Louis, Fransız toplumunun üç kısmı olan ruhban sınıfını, soyluları ve halkı temsil eden Meclis'i (États Généraux) toplantıya çağırmak zorunda kaldı. Bu meclis 175 yıldır toplanmıyordu. Meclisin nasıl yürütüleceğine dair ateşli tartışmalar halk ajitasyonu, sonrasında da devrim hareketiyle sonuçlandı. Avam takımı, kendi meclisini kurmak üzere ayrıldı.

14 Temmuz 1789'da Parisli kalabalıklar Bastille'i zaptetti. Ağustos sonunda Fransız aristokrasisinin geleneksel feodal ayrıcalıkları kaldırılarak "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" kanunlaştırıldı. Doğal hakların kutsal ve devredilemez olduğu kabul edildi. "...özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve haksızlığa karşı direnç".

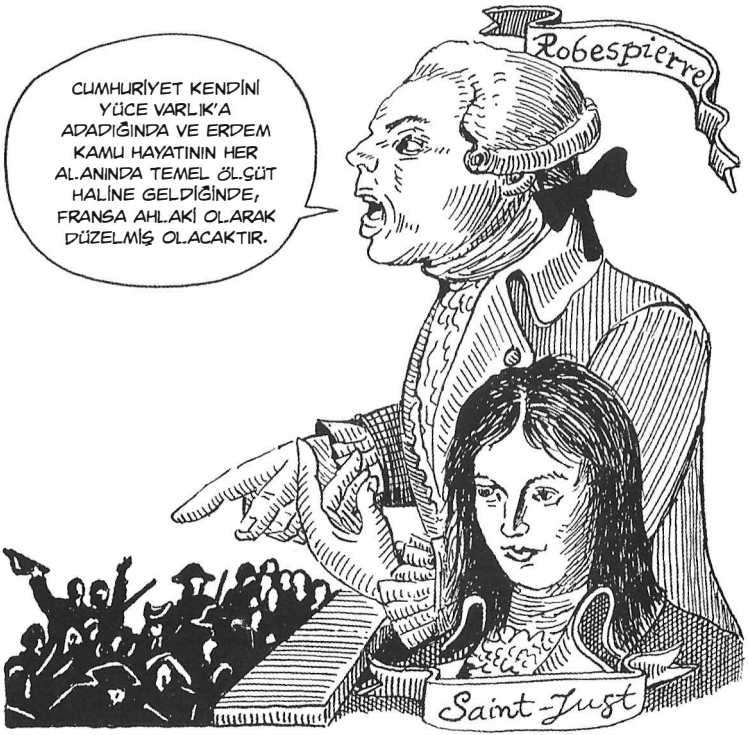

Bildirge'de, Aydınlanma idealleri kaleme alınmış ve dünyaya ilan edilmişti. Sonraki on yıl boyunca devrimci şiddetle sarsılan Fransa Avrupa'nın geri kalanından gelen saldırılara karşı kendini savunmak zorunda kaldı. Napolyon'un 1799'da başa geçmesi, Devrim'in ve onunla beraber Aydınlanma mirasının, karşı saldırıya geçtiği anlamına geliyordu.

Aydınlanma'nın Sonu

Aydınlanma'nın yaratıcısı olan *filozofların* çok azı Fransız Devrimi'ni görebildi. Devrimi çok daha genç olanlar yaptı. Aşırılıkların fazla olduğu dönemdeyse, kendilerini Rousseau'nun sadık takipçileri olarak gören, Terör Dönemi'nin (1793-1794) mimarları **Maximilien Robespierre** (1758-1794) ve **Louis-Antoine Léon de Saint-Just** (1767-1794) gibi Jakoben liderler başroldeydi.

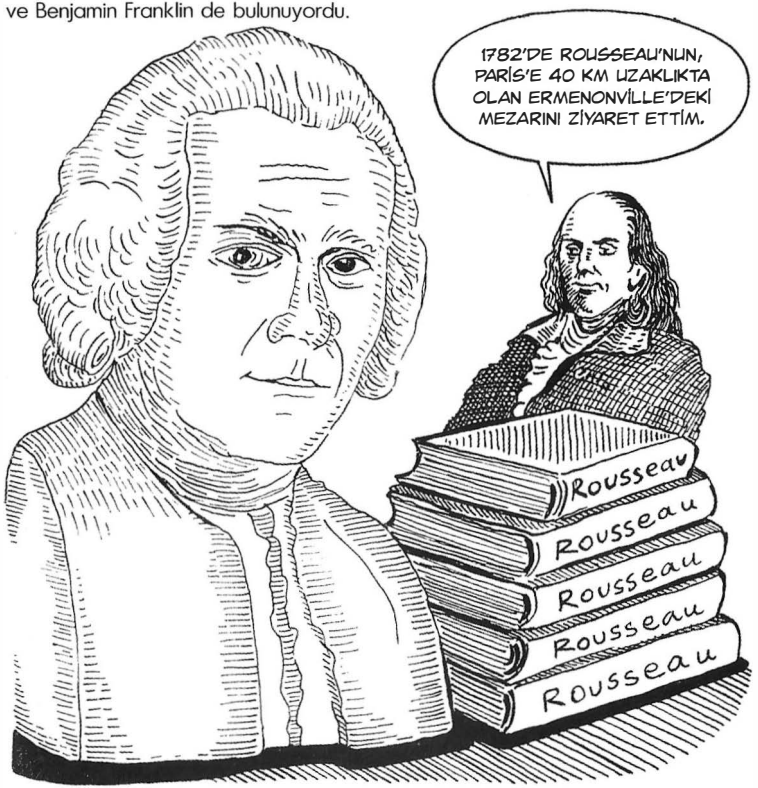
7 Mayıs 1794'teki konuşmasında Robespierre, *filozofların* baskısına maruz kaldığı ileri sürülen Rousseau'nun intikamını almaya koyuldu.

Rousseau Erdem'i "ruhun yüce bilimi" olarak nitelemişti; *Emile* adlı romanı şu sözlerle başlar, "Her şey, Yaratıcı'nın elinden çıktığında iyidir, insanın elinde bozulur."

Jean-Jacques'ın Tanrılaştırılması

1778'de ölümünden sonra birçoklarının uzak durmayı tercih ettiği Rousseau ölümsüzleşmeye başlamıştı bile. Cenova'da heykeli dikildi. 1781'de Rousseau'nun bestelerinden yapılan bir derleme yayınlandı ve toplanan gelir dul eşinin adına Foundling Hastanesi'ne bağışlandı. Bağışçılar arasında Kraliçe Marie-Antoinette ve Benjamin Franklin de bulunuyordu.

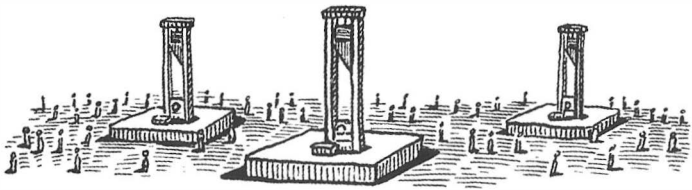
Rousseau'nun kıskanç *filozofların* eziyetine maruz kaldığına dair paranoyakça inancı, Parisli edebi çevrelerce hak ettiği değeri görmediğini düşünen birçok yazarın yabancılaşmasını besledi. Rousseau, Robespierre ve diğer radikallerin temsil ettiği bu edebi alt sınıfın gözünde Tanrı gibiydi. Hakarete uğramış, hor görülmüş ve göçebe hayatı yaşamış olan Rousseau bir anda onların tesellisi ve peygamberi oluvermişti.

İdeal Cumhuriyet

Bastille'in zaptından bir yıl sonra, 14 Temmuz 1790 Zafer Festivali'nde, Jean-Jacques Rousseau'nun defne yapraklarıyla süslenmiş büstü, beyaz giysiler içindeki 600 kız ve silahları çiçeklerle bezenmiş muhafız kıtaları eşliğinde Paris sokaklarında dolaştırıldı. Ekim'de, külleri takdis edilmek üzere Ermenonville'den Panthéon'a getirildi.

Politik eylem ve kamusal tartışmalar öngörememiş olsalar da *filozofların* esin kaynağı olduğu bir süreç içinde kaynaştı. Savaş tehlikesi devrimi dışarıdan, öfkeli fakir halkın taleplerini yansıtan dilekçelerse içeriden tehdit ediyordu. Kısa bir süre sonra milletçe hayatta kalma amacı karşısında bütün prensipler ikinci planda kaldı. Cumhuriyet demokratik haklar, şehirli fakirlerin lehine bir fiyat kontrolü sistemi getirdi ve "Cumhuriyet'in düşmanları"na karşı Terör Dönemi'ni başlattı.

Felsefi analizlerindeki radikalizme rağmen Rousseau asla politik bir aktivist değildi. Öngördüğü politik ayaklanmalardan çekiniyordu. Rousseau'nun fikirlerine inanan Robespierre ve Saint-Just, Fransa'yı, Rousseau'nun hayalindeki İdeal Şehir'in yeniden doğmuş hali olarak görüyorlardı. Sıkıntılar çeken cumhuriyet, yeni bir "ahlaki" toplum mahali haline geldi.

1794'ün Nisan ve Haziran ayları arasında devrim mahkemeleri, yaklaşık 1.400 kişiyi giyotine yolladı.

Aydınlanma Projesi – Tamamlandı mı Tamamlanmadı mı?

Düzen ve ilerleme, doğayı ve tarihi kontrol etmenin mümkün olduğu inancı, sağduyuya ve insan doğasına güven duyma gibi Aydınlanma prensipleri, kulağa cafcaflı, tartışmaya açık, hatta yanıltıcı gelebilir. 19. yüzyıl, bu prensipleri Romantizm ve devrimin ardından karikatürize etti. Postmodern çağımız ise Jean-François Lyotard'ın sözleriyle, bu köklü prensipleri kutsal bir yere koyan "büyük anlatılar"ın çöküşüne tanık olmaktadır. Aydınlanma projesi bitti mi? Ya da henüz tamamlanmadı mı?

Fransız Devrimi, yaşanmış en derin ruhsal ve entelektüel kriz olarak tüm Avrupa'yı sardı. Aydınlanmacı entelektüellerin ayırt edici özelliği olan ortak amaç duygusunun yerini bölünme ve çatışma aldı. Kırılma ve yenilenme anı, Romantizm'de (ve Hegel'in felsefesinde) manevi anlamını buldu (ve ahenk kazandı). Pozitivizm, sosyalizm ve evrimcilik gibi gerçek anlamda "modern" kabul edilen yeni bilimsel paradigmaların alanında aşamalı bir ilerleme sürecini yeniden oluşturma girişimleriyle 19. yüzyıl "büyük anlatılar"a sadık kaldı.

Aydınlanma insanı kendisini "modern" olarak tanımladı ve bu kelimenin anlamının detaylı olarak araştırılmasının öncüsü oldu. Onun moderitesinde bir saflık, neredeyse çocukça bir masumiyet vardı. 1789 Devrimi'nden 1989'un "kansız" devrimlerine kadar – istismar, savaş ve sömürgeci işgalle geçen yüzyıllar boyunca – modernite, katliam ve terörle acı verici şekilde iç içeydi. Son yıllarda, entelektüellerin kendilerini "postmodern" olarak nitelendirerek bir masumiyet algısı yaratma girişiminde bulunmalarına şaşırmamak gerekir. İçinde bulunduğumuz çağ, aydınlanmış bir çağ DEĞİL. Fundamentalizm, batıl inançlar, sinizm ve korku kol geziyor. Fakat yine de hepimiz Aydınlanma'nın çocuklarıyız. Durumumuz daha karmaşık ve entelektüel kaynaklarımız daha rafine olabilir, fakat bir Diderot, bir Voltaire veya bir Rousseau'nun aşinası olduğu sorunlarla karşı karşıyayız. Diderot ve diğerlerinin emin olabileceği tek bir şey var: Kişi soru sormaya cesaret etmeli, bir başkasının düşünme gücüne güvenmeli ve her şeyi baştan düşünmeye hazır olmalıdır.

"Felsefenin ve eleştirel düşüncenin esas konusu 18. yüzyıldan bu yana şu olmuştur... Kullandığımız Akıl nedir? Tarihsel etkileri nelerdir? Sınırları nedir, nasıl tehlikelere gebedir?"

Michel Foucault'la yapılan bir ropörtajdan "Space, Knowledge and Power" (1982)

Alman sosyal teorisyen Jürgen Habermas, Aydınlanma projesinin günümüze olan uygunluğunun muhtemelen en yetkin savunucusudur.

"Aydınlanmacı düşünürler, hâlâ sanat ve bilimin doğal güçler üzerinde kontrolümüzü arttıracağına, dünya ve benlikle ilgili kavrayışımızı geliştireceğine, ahlaki gelişim getireceğine, bizi daha adil kurumlara kavuşturacağına ve hatta genel mutluluğu arttıracağına dair nafile beklentiler içinde. 20. yüzyıl bu iyimser havayı bozdu... Ne kadar zayıf olsalar da, Aydınlanma'nın beklentilerine tutunmaya devam mı etmeliyiz, yoksa modernite projesini kaybedilmiş mi saymalıyız?"

Habermas, "Modernite Postmodernite'ye Karşı"New Left Critique'den, 22 (1981 Kışı)

Polonya doğumlu sosyolog Zygmunt Bauman, Aydınlanma'nın umutlarının ve isteklerinin aceleyle yorumlanmasına karşı uyarılarda bulunan modern düşünürlerden biridir. Bauman "modernizm"i, toplumun tümü adına yasa çıkarma ve bunu yaparken de "modernite"nin yarattığı sorunları "çözme" iddiasındaki entelektüellerin bu militanca tutumunun uzun tarihi olarak görür (örneğin ticari, teknolojik ve parçalara ayrılmış bir toplumun evrimi). Bauman, entelektüel "yasa koyucular"ın "çözüm" arayışının ve kibirinin, modernitenin korkularının, Soykırım da dahil olmak üzere, çoğunda içkin olduğunu söyler. Bauman'a göre, "postmodernizm"e geçişin olumlu yanı, sosyal değişim ve sosyal sorunlarla yaşamayı öğrenmemiz gerektiği ve karmaşık, kafa karıştırıcı dünyayı algılamamızda entelektüellerin daha gösterişsiz ama daha faydalı olan "yorumlayıcı" rolünü üstlenebileceği yönünde bir tutum içermesidir.

Aydınlanma'yla iyi ilişkiler kurabiliriz. Dünyayı kavrayış şeklimizin oturduğu temelleri görebileceğimiz radikal postmodern düşünceler bizi Aydınlanma'ya geri götürüyor. Bizim çağımız gibi, o da kesinliklerin ve uzun süreli istikrarın ortadan kalktığı bir çağdı. Tıpkı Aydınlanma düşünürlerinin sevgili Romalıları, Cicero'ya ve Seneca'ya ihtiyaç duydukları gibi biz de onun örneğine ihtiyaç duyuyoruz. Dünyayı seküler bir gözle tekrar inceleme uğraşında olan Diderot gibileri, Roma İmparatorluğu'nun "gerileme ve çöküş" döneminin son kalan büyük pagan düşünürlerine hayrandı. Montesquieu'nün dediği gibi: Eskiler "yaşayan kitaplar"dı – modern kişi tarihe sadece *sahipti*, ama eskiler tarihi *biliyorlardı*.

İleri Okumalar

Aydınlanma'nın büyük yapıtları: Diderot'dan *Rameau's Nephew* ve *This is not a Story* (Oxford UP, Oxford & New York 1993); yine Diderot'dan *Selected Writings on Art and Literature*; Voltaire'den *Letters on England* ve *Candide* (Oxford UP, Oxford & New York 1990); Rousseau'dan Reveries of a Solitary Walker ve *Discourses*; Montesquieu'den *Persian Letters*; Hume'dan *Selected Essays* (Oxford UP, Oxford & New York 1993). (OUP başlıklı üç tanesi dışında hepsi Penguin UK/Viking USA.)

Antolojiler

Aydınlanma yazılarının pek çok antolojisi vardır. Benim en sevdiğim *The Portable Enlightenment*'tır, ed. I. Kramnick (Penguin/Viking 1995); ayrıca *The Age of Enlightenment*, ed. L. Crocker (Macmillan, Londra 1969); *The Age of Enlightenment*, 2 cilt, ed. S. Eliot, B. Stern (Open UP, Londra 1979); *The Age of Enlightenment*, ed. I. Berlin (Oxford UP, Oxford & New York 1979).

Genel Yapıtlar

Peter Gay'den *The Enlightenment, an Interpretation* (1969) okunması gereken bir eserdir (yeni baskısı W. W. Norton, New York 1996: 1. Cilt, *The Rise of Modern*

Paganism; 2. Cilt, *The Science of Freedom*). Ernst Cassirer'den *The Philosophy of the Enlightenment* (1932) okunmaya değer bir klasiktir (Princeton UP, 1969). Norman Hampson'dan *The Enlightenment* (Penguin, Harmondsworth 1968) bilimsel, sosyal ve politik düşüncedeki değişimlere dair keskin bir kavrayış kazandırır. Paul Hazard'ın *The European Mind 1680-1715* ve *European Thought in the Eighteenth Century* (ikisi de Penguin, Harmondsworth 1968) adlı çalışmaları da sürprizler barındırır. Son dönemin anlayışları da Dorinda Outram'ın, *The Enlightenment* (Cambridge UP, Cambridge & New York 1995) ve Roy Porter'ın, *The Enlightenment* (Macmillan Educational, Basingstoke 1990) kitaplarında bulunabilir. Dena Goodman'ın kitabı *The Republic of Letters* (Cornell UP, Ithaca & Londra 1994) Fransız Aydınlanması'nın kültürel tarihini anlatır.

Biyografiler

Diderot'nun ödüllü iki biyografisi vardır: A. M. Wilson (Oxford UP, New York 1972) ve P. N. Furbank (Secker & Warburg, Londra 1992). Peter France'ın (Oxford UP, Oxford 1983) ve Otis Fellows'un (G. K. Hall, Boston, Mass. 1977) daha kısa biyografileri ile Diderot'nun *Letters to Sophie Volland*, çeviri Peter France (Oxford UP, Oxford 1972) eserinin bir derlemesi de vardır.

Gustave Lanson'dan *Voltaire* (1906) Peter Gay'in önsözüyle yeniden basıldı (John Wiley, new York & Londra 1966). Yeni ve kısa bir biyografi de H. T. Mason'dan *Voltaire, A Biography* adlı çalışmasıdır (Granada, Londra 1981). Nancy Mitford'un *Voltaire in Love* (Hamish Hamilton, Londra 1957) adlı kitabı, Voltaire'in büyüleyici sevgilisi Madam du Châtelet hakkında bilgi edinmek için iyi bir seçimdir.

En iyi Rousseau biyografisi Maurice Cranston'a aittir, 3 cilt: *Jean-Jacques*; *Noble Savage*; *The Solitary Self* (Allen Lane, Londra sırasıyla 1987, 1991, 1997). Mark Hulliung'dan *Autocritique of the Enlightenment: Rousseau and the Philosophes* (Harvard UP, Cambridge, Mass. & Londra 1994) mükemmel bir çalışmadır. Robert Wokler'den *Rousseau* (Oxford UP, Oxford 1995) da harikadır. Paul Johnson'un kitabı *Intellectuals*'daki (Weidenfeld & Nicholson, Londra 1988) Rousseau'yla ilgili makale de okunmaya değer.

Montesquieu: R. Shackleton'a ait *a Critical Biography* (Oxford UP, Oxford 1969) bir klasiktir. *D'Holbach's Circle: an Enlightenment in Paris* (Princeton UP 1977) dönemin en radikal ateistini destekleyen grubu anlatır.

E. C. Mossner'in *The Life of David Hume* adlı kitabı (Clarendon Press, Oxford 1980) standart bir biyografidir. *Wealth and Virtue: the Shaping of Classical Political Economy in the Scottish Enlightenment*, ed. M. Ignatieff & I. Hont (Cambridge UP, Cambridge 1983) İskoç Aydınlanması'nı inceler. Michael Ignatieff'in *The Needs of Strangers* (Chatto & Windus, Londra 1984) adlı kitabında Hume, Boswell, Smith ve Rousseau üzerine yazılmış ilginç bölümler vardır.

Çeviriler ve Yeniden Yorumlamalar

Dönemin sosyolojisi üzerine yazılmış birçok eser vardır. Jürgen Habermas'ın *The Structural Transformation of the Public Sphere* (Polity Press, Cambridge 1989) adlı kitabındaki edebiyat çevreleri üzerine yaptığı çalışma, dönemin entelektüel hayatını ele alan tarih çalışmalarına esin kaynağı olmuştur. Entelektüel çevrelerin sosyolojisi Lewis Coser'ın *Men of Ideas* (Macmillan, Londra & The Free Press, New York 1970) adlı kitabında ve daha ayrıntılı olarak da Robert Wuthnow'ın *Communities of Discourse: Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment, and European Socialism* (Harvard UP, Cambridge, Mass. & Londra 1989) adlı kitabında ele alınmıştır.

Robert Darnton'ın Eski Rejim'de aklın hayatı ve fikirlerin dolaşımı üzerine yazdığı kitaplar arasında bulunanlar: *The Business of Enlightenment: a Publishing History of the Encyclopedié 1775-1800* (Belknap, Cambridge, Mass. & Londra 1979), *The Great Cat Massacre* (Penguin, Harmondsworth 1985), *The Literary Underground of the Old Regime* (Harvard UP, Cambridge, Mass. & Londra 1982), *Mermerism and the End of the Enlightenment in France* (Harvard UP, Cambridge, Mass. & Londra 1968), ve *The Forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France* (HarperCollins, Londra 1996).

Fransız Devrimi tarihi üzerine okunabilir bir çalışma, Simon Schama'nın *Citizens: A Chronicle of the French Revolution* (Knopf, New York & Penguin, Londra 1989) adlı kitabıdır. Hannah Arendt'in *On Revolution* (Penguin, Harmondsworth 1973) adlı çalışması Amerikan ve Fransız devrimlerini "Aydınlanma" bakış açısı denebilecek bir bakış açısıyla ele alan muhteşem kitaplardır.

Theodor Adorno & Max Horkheimer'in yazdığı *The Dialectic of Enlightenment* (1947) (Herder & Herder, New York 1972 & Allen Lane, Londra 1973) Aydınlanma mirasının karanlık yönünü ele alır. Max Horkheimer'in *Theory, Culture & Society* (SAGE Publications, Londra 1993) adlı kitabında tercümesi bulunan makalesi "Some Remarks on Enlightenment" (1947), Adorno ve Horkheimer'in Aydınlanma'nın "kendi kendini baltalayan" süreçleri olarak gördüğü şeyi özetler. Zygmunt Bauman'ın kitapları *Legislators and Interpreters* (Polity Press, Cambridge & Cornell UP, Ithaca 1987) ve *Modernity and Ambivalence*'da da (Polity Press, Cambridge 1991) bu konular işlenir. Aydınlanma'dan günümüze kalan miras Jürgen Habermas'ın *The Philosophical Discourse of Modernity*'sinde (MIT Press, Cambridge, Mass. 1987 & Polity Press, Cambridge 1990) açığa vurulur. *The Foucault Reader*'daki (Pantheon, New York 1984 & Penguin, Harmondsworth 1991) "What is Enlightenment" adlı makalesinde Michel Foucault, Kant'ın meşhur makalesinin günümüzle ilişkisini ele alır.

II. Frederick 106, 117

Acem Mektupları 26-32, 35
Ahlaki Duygular Teorisi 136, 140
akıl 10
Alembert, J. Le Rond d' 60-63
Almanya 151
Amerikan Devrimi 145
anlayışımızın sınırlarını anlamak 13
Ansiklopedi 60-70, 107
  açıklaması 77
  Rousseau 80
Aydınlanma
  bugün 172-173
  dil 4
  karşı olanlar 155
  sonu 168
  tanımı 153-154

Bacon, Francis 41, 42
Bauman, Zygmunt 173
benlik 125
bilinç 12
bilim 124
  Newton 44-47
  ve endüstri 59
Blake, William 155-157
Buffon, Comte de 86
Büyük Katerina 107

Condillac, Etienne 11
Coste, Pierre 12

Deneyim 10, 17
Desaguliers, J. T. 47, 69
Descartes, René 10
din 114-117, 119-122
  özgürlük 7
  Voltaire 36-37
  Ayrıca bkz. Katolik Kilisesi, Fransa; Tanrı

Diderot, Denis 50, 60-61, 74-77, 93, 110-111
  Büyük Katerina 107-109
  ve Rousseau 131
  Ayrıca bkz. Ansiklopedi
doğa 84-86, 120
doğal yasa teorisi 100
Doğanın Sistemi 92

eğitim 164
ekonomi 135-141
endüstri ve bilim 59
Epinay, Madam d' 55
evren, Newton 45

filozoflar 48-54, 58
  materyalizm 87
  politika 104-105
  ve Rousseau 130
  Ayrıca bkz. Ansiklopedi
Fizyokratlar 104
Franklin, Benjamin 144, 147
Fransız Devrimi 8, 166-167, 172
Fransızca, Aydınlanma'nın dili 4-5

Goethe, J. W. von 161

Hamann, Georg 158-159
Helvétius, C. -A. 89-90
Holbach, Baron d' 91-92
Hume, David 121-125, 132

İngiliz Dili Sözlüğü 142
İngiliz politikası 39, 103
İnsan Hakları Bildirgesi 146
İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme 6, 10, 15
iş gücü 139-141

Jaucourt, Ch. de 61, 64
Jefferson, Thomas 41, 148
Johnson, Samuel 142-143

kadınlar 52-57
Kant, Immanuel 151-152, 158
Katolik Kilisesi, Fransa 112
Kierkegaard, Søren 158
kölelik 148-150

Linnaeus, Carl 85
Locke, John 6, 9-11, 14-16, 41, 43
Londra
  büyüme 8
  kahvehaneler 9

Malesherbes, C. -G. de 70-73
Markiz Emilie du Châtelet 56-57
masonluk 118-119
matematik, Newton 44-47
materyalizm 87-90
Mendelssohn, Moses 117
Mesmer, Franz 59
Mettrie, J. O. de la 88
Milletlerin Refahı 138-139
Montesquieu, Baron 25-35, 41, 98-104
  politika 96-103
mucizeler 120-121
müzik 126-127

nedensellik 124
Newton, Isaac 41, 44-47
Nouvelle Héloïse, La 130

Papa 29
Paris toplumu 5
politika 96-105
  Britanya 39, 103
  Locke 41, 42
psikoloji 14

Quesnoy, François 137

Robespierre, Maximilien 168
romanlar 17-23
Romantizm 133, 172
Rousseau, Jean-Jacques 19, 80-83, 128-133, 140-141
  ölümünden sonrası 169-171
Russell, Bertrand 125
Rusya 107

Saint-Just, L. -A. de 168
salonlar 54-55
sonat 78-79
sansür 58
Shoftesbury, Lord 6
Smith, Adam 134-143
"soylu vahşi" 24-25
Sterne, Laurence 14
Sturm und Drang 160-161

Tanrı 100
Tristram Shandy 15
Turgot, A. -R. -J. 165

vicdan 12
Voltaire 19-21, 47, 50, 56-57
  Büyük Frederick 106
  din 114
  İngiltere'deki sürgün hayatı 34-39
  Rousseau'ya karşı 83
  sosyal adaletsizlik üzerine 162-164

Watt, James 59

Yasaların Ruhu 33, 100-102

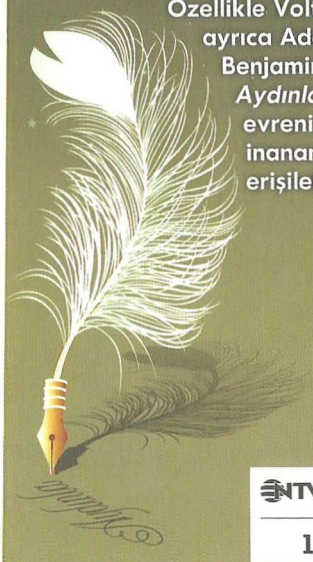
zanaat ve meslekler 6

AYDINLANMA

18. yüzyıl Aydınlanması çok önemli bir dönem, insanlık tarihinde büyük bir değişimdi.

Bunun yanı sıra ahlaki, bilimsel ve politik bir akımdı; arkadaşlık ağları kuran, ortak projeler ve tartışmalar yürüten, kilisenin boyunduruğundan kurtulmaya ve içlerindeki dünyayı değiştirme gücünü keşfetmeye başlayan Avrupa ve Yeni Dünya'nın dört bir yanındaki entelektüellerin eseriydi.

Özellikle Voltaire, Diderot ile Rousseau'nun, ayrıca Adam Smith, Immanuel Kant ve Benjamin Franklin'in eserlerini inceleyen *Aydınlanma*, rasyonel ve bilimsel çabaların evrenin sırlarını açığa çıkarabileceğine inananlar için heyecan verici ve kolayca erişilebilecek cinsten bir cepkaynağı.

NTV yayınları

14 TL

ISBN: 978-605-5443-49-8

9 786055 443498